

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

ЛАЙФХАКИ: КОРИГУВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ

Українська мова

5-11 класи

Інтерактивний навчальний посібник

Одеса

2020

Рецензенти:

Віват Г.І., завідувачка кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій, професорка, докторка філологічних наук

Булаховський К. А., учитель української мови та літератури Нерубайської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Біляївського району Одеської області

Ідея та авторка проєкту інтерактивного навчального посібника «Лайфхаки: коригувальне навчання. Українська мова. 5-11 класи» – Свінтковська Світлана Андріївна, старша викладачка кафедри методики викладання і змісту освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Інтерактивний навчальний посібник спрямований на допомогу учасникам освітнього процесу (учителям, учням 5-11 класів) для коригувального навчання на уроках української мови з метою опанування прогалин навчального матеріалу на період дистанційного та змішаного навчання. Посібник стане в пригоді під час навчання та ефективного узагальнення, повторення та систематизації знань учнів протягом року для кожного класу.

Відповідальна за випуск – Задорожна Любов Кирилівна, ректорка Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», кандидатка філософських наук

Передмова

Епідемія коронавірусу COVID-19 стала випробуванням для освіти. Під час дистанційного навчання не всі учасники освітнього процесу є в рівних умовах. Саме тому виникає потреба в проведенні коригувального навчання. Метою такого навчання є виявлення прогалин в опануванні вивченого матеріалу на час дистанційного та змішаного навчання.

На початку навчального року вчителі будуть мати можливість з'ясувати, який матеріал, у якому обсязі опанували учні, - діагностувати їх знання і вміння.

Коригувальне навчання має відбуватися виключно в межах компетенції освітнього закладу і вчителя. Учителі зможуть забезпечити індивідуальний підхід для кожного предмета та кожного класу, за потреби й для окремого учня відповідно до календарно-тематичних планів для 5-11 класів із української мови, складених згідно з навчальною програмою МОН України 2017 року. Календарно-тематичні плани розміщені на сайті КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

У пропонованому посібнику надано теоретичний, дидактичний, діагностичний матеріали, цікаві факти, творчі завдання, тестове опитування, пізнавальна інформація з української мови. Творчим завданням надано виразно практичного характеру. Виконуючи їх, учень має не лише виявити мовні знання та застосувати мовні вміння, а й замислитися над ціннісними настановами. Мета таких завдань – формування життєвих компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в житті.

Посібник стане в пригоді під час навчання та ефективного узагальнення, повторення та систематизації знань учнів та допоможе вчителю спроектувати подальшу діяльність для вдосконалення мовної компетентності учасників освітнього процесу.

5 клас

Дієслово

Дієслово: питання, значення, роль у реченні, зв'язок з іменниками

Дієслово – це частина мови, яка означає дію і відповідає на питання що робити? що зробити? що роблю? що зробив? що зроблять? що буде робити? що робитимуть? Наприклад: *читати, розписати, пишу, вийшов, прийдуть, малюватиме, морозитимуть.*

Дієслово в реченні найчастіше виконує функцію присудка: *На галявинах розцвітають перші весняні квіти.*

Дієслова можуть виражати завершену дію (що зробити?) і незавершену дію (що робити?). Наприклад: *переконати, підійти, співати, виконувати.*

Поділіть текст на речення. Підкресліть дієслова.

Люди сіють хліб щедро оспівана ця праця людська зерно для людини і досі залишається земним дивом воно безсмертне кинуте в землю стає колосом, наливається соками землі й сонця, красується, радує урожаєм нелегко дається хліб справжню ціну його знають хлібороби (Із газети).

Відгадайте, про яких казкових героїв ідеться в текстах. Випишіть дієслова. До двох дієслів (на вибір) доберіть синоніми та антоніми.

Було два приятелі. Один, було, у скрипочку грає, інший тільки співає. Один, було, йде їсти добувати, другий удома сидить та хати глядить (Котик та Півник із «Казки про Котика та Півника»).

Є у Києві такий чоловік над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелиться, а як вийде на Дніпро мочити шкури, то не одну несе, а - дванадцять (Кирило Кожум'яка із однойменної казки) .

Одну ногу взула в драгий черевик, а друга –боса. Тоді піймала горобця, взяла гринджоли, запрягла в них цапа. От узяла зайця під руку, горобця в руку. Одну ногу поставила в санчата, а другою по шляху ступала (Маруся з казки «Мудра дівчина»).

Прочитайте речення. З-поміж поданих у дужках синонімів оберіть потрібне слово і запишіть з ним речення. Який із синонімів не можна використати?

Встановіть зв'язок між словами в першому реченні. Підкресліть головні члени речення.

(Спить, куняє, дрімає) земля під глибоким снігом.
Машина легко (бігла, повзла, мчала) по автостраді.
Дівчинка хитро (посміхається, регоче, сміється).
Верби (сумують, журяться, нудьгують) над водою.
Пожежна машина вулицею (мчить, їде, летить).

Закінчіть прислів'я, підкресліть антоніми. Визначте дієслова, які означають незавершену дію.

Руйнувати краще, ніж ... Говорити легше, ніж ... Легко втратити, тяжко ...
Умій улізти – умій і ... Правда з моря виринає, а неправда ... За одягом
стрічають, а за розумом ...

Спишіть текст. Підкресліть дієслова, визначте, які з них позначають завершену дію, а які – незавершену.

Тяжка доля випала нашій Україні. Оглянешся в глиб століть – а там війни, боротьба за незалежність. У цій боротьбі народжувалися народні думи та пісні. Серед тих пісень найдзвінкіші про запорозьких козаків. Дорожили запорожці своєю славою. А найвища для них честь була – здобувати волю. Їхню звитягу перейняли українські січові стрільці. І назву обрали собі від Запорізької Січі (З інтернету).

Робота в парах. Випишіть дієслова, вжиті в переносному значенні, разом з іменниками, що до них належать. Складіть і запишіть словосполучення з цими дієсловами, вжитими в прямому значенні.

Зразок: спить клен – спить котик.

Спить уночі соняшник, схилив свої золоті пелюстки. На світанку вони тремтять. То соняшник чекає сходу сонця, радіє йому. Удень сонце піднімається дедалі вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Увечері квітка усміхається останнім променям сонця (За В. Сухомлинським).

Перепишіть текст, розкриваючи дужки та добираючи з дієслів-синонімів потрібні за змістом. Підкресліть речення, що містить однорідні присудки.

(Приснився, наснився) Олесі сон: ніби вона (їде, простує, крокує, прямує, чимчикує) лісом. А ліс густий і незнайомий, у такому легко можна (заблудитися, заблукати). Довго йшла вона й (утомилася, стомилася, знемоглася, знесилася). Аж ось (побачила, набачила, угледіла) галявину, зелену та квітучу. І так же на ній (пахло, пахтіло, духмяніло) чимось теплим,

солодким і знайомим. Але чим — Олеся не могла згадати... (За Зіркою Мензатюк)

Неозначена форма дієслова. Правопис *не* з дієсловами

У неозначеній формі дієслова закінчуються суфіксом *-ти (-ть)*. Після нього може стояти суфікс *-ся (-сь)*. Наприклад: *що робити? працювати; що зробити? розчистити (-ть); що робити? наближатися (-сь); що зробити? розгорітися (-сь)*.

У дієсловах неозначеної форми між коренем і суфіксом *-ти* можуть бути суфікси *-а-, -и-, -і-, -ну-, -ува-, -юва-*. Наприклад: *писати, біліти, дивитися, малювати*.

Дієслова з *не* пишуться окремо. Наприклад: *не відвідали, не співають, не розуміє*.

Знайдіть у тексті дієслова у початковій формі. Випишіть їх.

Краса у квітці і краса в травині,
Вона в сріблястих росах ожива.
Красу потрібно бачити дитині,
Щоб оживали думка і слова.
Щоб їй про це хотілось говорити,
У рідній мові передати все...
У ріднім слові радість відтворити...
То ж слово наше хай красу несе!

Н. Красоткіна

Прочитайте поезію. Випишіть дієслова в неозначеній формі, позначте в них суфікс.

ДІДОВІ РУКИ
Вони уміють все зробити:
Орати, сіяти, косити,
Садить дерева, ласкати
Маля на призьбі біля хати,
Невтомно знають майструвати,
Кролів з любов'ю годувати.
Немає часу і спочити,
Бо все уміє дід зробити.

В. Дерій

Робота в групах

1-ша група. Доберіть до поданих слів антоніми.

Говорити, працювати, знайти, забути, заснути, розмовляти, намочити.

2-га група. Доберіть до поданих дієслів синоніми.

Кричати, думати, укрити, знайти, іти, вчити, казати.

3-тя група. Утворіть дієслова в неозначеній формі.

Приїхав, дивиться, шукає, милувалася, використали, з'ясовую, розподілятимуть.

Прочитайте дієслова. Утворіть словосполучення дієслів з іменниками, які подані в довідці. Запишіть їх.

Знайти, зорати, виконати, брати, виблискують, приїхати, наводити, перекладати, ремонтують.

Довідка: ниву, вихід, участь, завдання, іскрами, трамваєм, трактор, приклад, твір.

Перепишіть загадки, розкрийте дужки, поясніть правопис *не* з дієсловами.

Білі зубки має, але їх ховає, довгі коси має, та (не) заплітає (Кукурудза). Хоч (не) шию я ніколи, а голок завжди доволі (Їжак). По полю ходить, зерно молотить, жне й косить, хліба (не) просить (Комбайн). Брат із братом близько живуть, та один одного (не) бачать (Очі). Тягнеться нитка, а в клубок (не) змотаєш (Дорога). Тече, тече – (не) витече, біжить, біжить – (не) вибіжить (Річка).

Знайдіть у реченнях дієслова з *не*, поясніть їх правопис.

Я незчувся, як влетів у знайоме містечко (Ю. Збанацький). У чужому оці порошок бачить, а в своєму і сучка недобачає (Нар. творчість). Бійці нехтували небезпекою і рвалися вперед (І. Ле). Я ненавиджу брехню у всякій одежі (М.Рильський).

Висновок. У дієсловах незчувся, недобачає, нехтували, ненавиджу *не* частиною основи. Без *не* ці дієслова не вживаються.

Часи дієслів. Змінювання дієслів за часами та числами

Дієслова змінюються за числами та часами. Вони вживаються в однині та множині. Наприклад: *цвіла – цвіли, розмовляє – розмовляють, вирішує – вирішують.*

Часи дієслів

	Коли відбувається дія?	На які питання відповідає?	Приклади
Минулий	До моменту розповіді про неї	<i>що робив? що зробив?</i>	<i>Носив, розумів, намалював</i>
Теперішній	У момент розповіді про неї	<i>що робить?</i>	<i>Розповідає, визначає, записує</i>
Майбутній	Після розповіді про неї	<i>що зроблю? що робитиму? що буду робити?</i>	<i>Спечу, коситиму, буду вчити</i>

Прочитайте вірш. Випишіть дієслова, визначте час та число.

Зоре моя вечірняя,
 Зійди над горою,
 Поговорим тихесенько
 В неволі з тобою.
 Розкажи, як за горою
 Сонечко сідає,
 Як у Дніпра веселочка
 Воду позичає.
 Як широка сокорина
 Віти розпустила...
 А над самою водою
 Верба похилилась;
 Аж по воді розіслала
 Зелені віти...

Т. Шевченко

Розподіліть дієслова у три колонки: теперішній час, минулий та майбутній.

Стою, минула, проспівала, щебече, пригріє, буду працювати, прочитаю, намалював, зриваю, оживає, відвідали, записав, визначатиму, підкреслюю, вишила.

Утворіть від поданих дієслів три часові форми.

Берегти, мазати, клеїти, їздити, пекти, кроїти, стерегти, ловити.

Прочитайте. Запишіть текст, добираючи з довідки дієслова у формі майбутнього часу.

У ліс... справжня весна. У зеленев брання... дерева та кущі. ... лісові квіти і трави. ... джмелі та інші комахи. У затишному гіллі ... солов'ї, кують зозулі.

Довідка. Зацвіли, прокинулись, співають, одягнулися, прийшла.

Складіть із поданих груп слів речення і запишіть їх у такому порядку, щоб утворилася зв'язна розповідь. Підкресліть дієслова, визначте їхній час, число.

1. настала, ось, і, весна.
2. гілках, на, бруньки, скоро, тоненьких, набубнявіють.
3. летять, теплих, птахи, країв, з.
4. стало, а, небо, синє.
5. яскраво, сонце, світить.

Минулий час. Змінювання дієслів минулого часу за родами (в однині) й числами

Дієслова минулого часу змінюються за числами: читала, читали, а в однині за родами: читав, читала, читало.

Дієслова минулого часу творяться за допомогою суфіксів -л-, -в у кінці основи: віддав, віддала, віддало, віддали.

Спишіть. Підкресліть дієслова минулого часу, визначте число та рід.

I варіант

Проклюнулась на леваді маленька ромашка. Навколо високі трави стоять. І ніхто їй не всміхається. Ромашка сумно похилила голову. Коли чує, хтось грає. Ворухнулись на ромашчиному стеблі листочки. Розплющила ромашка очі (За Б.Харчуком).

II варіант

Іду широким сіруватим ланом. У ярку нахиляюсь над першою весняною квіткою. Вона розтулила перед сонцем свої пелюстки. А листя майже немає, все заросло волохатими волосинками, що рятують квітку від холоду (За О.Копиленком).

Спишіть текст, розкриваючи дужки. Поставте дієслова неозначеної форми в минулому часі.

Терпко (пахнути) трави у степах, густо (наливатися) плоди у садах та рясно (спіти) ягоди в лісовій гущі. М'який килим зелені, що ним вкрита земля, (простягатися) аж до горизонту. І кожного ранку сонце (кидати) свої перші

промені на цей розкішний килим. (Впасти) роса. Вона (тремтіти й вигравати) на сонці смарагдовими відтінками, (приковувати) до себе погляд всього живого... Так день (вступати) у свої права, а літо ще раз (дивувати) своєю красою (За матеріалами інтернету).

Теперішній час. Змінювання дієслів теперішнього часу за особами й числами

Особа	Число			
	Однина		Множина	
	Питання	Приклади	Питання	Приклади
1-ша особа	що роблю?	везу, кричу	що робимо?	веземо, кричимо
2-га особа	що робиш?	везеш, кричиш	що робите?	везете, кричите
3-тя особа	що робить?	везе, кричить	що роблять?	везуть, кричать

Дієслова теперішнього часу виражають незавершену дію, яка відбувається у момент мовлення. Вони змінюються за особами та числами. Особу й час дієслова визначаємо за допомогою особових займенників (*я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*), питання й закінчення дієслова. Наприклад: *займає* – що він робить? – 3-тя особа однини; *починають* – що вони роблять? – 3-тя особа множини.

Випишіть дієслова теперішнього часу, визначте їх особу та число.

Ось місяць січень кличе мороза,
морозить лиця, щипає носа.
А місяць лютий вітрами дує,
на водах з льоду мости будує.
Березень-місяць льоди полонить —
весняну пісню річка задзвонить.

М. Підгірянка

Запишіть дієслова неозначеної форми в усіх особових формах теперішнього часу. Виділіть особові закінчення.

Бачити, цвісти, відвідувати, спостерігати, хвалити, тішитися.

Складіть і запишіть речення з дієсловами теперішнього часу.

Користуються, виправляють, мовчать, стоять, говорять, промовляють.

Майбутній час. Змінювання дієслів майбутнього часу за особами й числами

Дієслова майбутнього часу змінюються за особами й числами: *я прочитаю; ти прочитаєш; він, вона, воно прочитає; ми прочитаємо; ви прочитаєте; вони прочитають.*

Вони мають три особові форми: *напишу, писатиму, буду писати.* У формі *везтиму -ти- і -м-* – суфікси.

Особа	Однина	Особа	Множина
1-ша я	<i>відвезу, везтиму, буду везти</i>	1-ша ми	<i>відвеземо, везтимемо, будемо везти</i>
2-га ти	<i>відвезеш, везтимеш, будеш везти</i>	2-га ви	<i>відвезете, везтимете, будете везти</i>
3-тя він, вона, воно	<i>відвезе, везтима, буде везти</i>	3-тя вони	<i>відвезуть, везтимуть, будуть везти</i>

В особових закінченнях дієслів теперішнього й майбутнього часу пишемо букви *е, є, и, і*. Їх написання перевіряємо за закінченням 3-ї особи множини. Наприклад: *назвуть – назвеш, знають – знаєш, біжать – біжиш стоять – стоїш.*

Закінчення 3-ї особи множин	Букви в закінченнях
-уть, -ють	е, є
-ать, -ять	и, і

Запишіть дієслова майбутнього часу у 3 стовпчики:

I особа

II особа

III особа

Літатиму, буду співати, перемалюєш, будуть бажати, любитимете, напишеш, попрошу, будете плекати, подаруєш, буде милуватися, скажуть, готуватимуть.

Перепишіть, підкресліть дієслова майбутнього часу, визначте особу та число.

Заграють цимбали. Вируватиме, бринітиме нова мелодія. На струни буде падати світло лампи. Від нього замерехтять, заіскряться в кімнаті казкові хвилі. Струни мають свою окрему душу.

Прочитайте прислів'я, розкриваючи дужки. Спишіть прислів'я 1-4, розкриваючи дужки. Підкресліть дієслова, визначте їх число й особу. Провідмініайте виділені дієслова за числами й особами.

1. Чого ранком (не) зробиш, того ввечері (не) здоженеш. 2. (Не) навчишся плавати, поки у вуха води (не) набереш. 3. Не взявшись за сокиру, хати (не) збудуєш. 4. (Не) брудни криниці, бо схочеш водиці. 5. Сміливий там знайде, де боягуз загубить. 6. Скажеш «гоп», як *перескочиш*. 7. З добрим поживеш-добре й переймеш. 8. Біда і помучить, і мудрості научить. 9. *Посієш* вітер пожнеш бурю.

Прочитайте дієслова 3-ї особи множини. Поставте їх у формі 1-ї та 2-ї особи множини. Запишіть. Позначте особові закінчення. Поясніть написання букв е, є, и, і в закінченнях.

Живуть, пишуть мовчать, клять, колишуть, люблять, стоять, закінчать.

Складіть вірш для улюбленого вчителя. Підкресліть дієслова, визначте час, особу та число.

.....буду шанувати,
..... прославлятиму,
.....буду плекати,
..... не забуватиму.

Дієслова на -ся. Уживання їх у реченні й мовленні

Дієслова на -ся виражають дію, спрямовану на самого виконавця (на самого себе). Наприклад: *миюся (мию себе), розчісуюся (розчісую себе), роздягаюся (роздягаю себе)*.

Утворіть і запишіть дієслова, що позначають дію, спрямовану на себе.

Умиваю себе – ...
збираєте себе – ...
гріють себе – ...
одягаєш себе – ...
миємо себе – ...
навчає себе – ...

Запишіть прислів'я, добираючи слова з довідки. Поясніть зміст прислів'їв.

Недаром говориться, що діло майстра ...

Хто рано підводиться, за тим і діло...

Ворона й за море літає, а дурна ...

Два коти в одному мішку не...

З ким поведешся, того й ...

За все береться, та не все ...

Овечку стрижуть, а баран...

Скільки вовка не годуй, а він все в ліс ...

Довідка: вертається, помиряться, вдається, трясеться, дивиться, боїться, водиться, наберешся.

Прочитайте вірш. Знайдіть дієслово, у якому частка -ся (-сь) зайва.

Дві хмароньки зустрілися удосвіта колись,

Зустрілися, спинилися, за рученьки взялись.

Хотілось їм зостатися, укупі бутися вік,

А вітер злий сміявся вже десь збоку біля них.

Олександр Олесь

Систематизація знань та вмінь за темою

«Дієслово» (тестові завдання)

I варіант

1. Правильним продовженням речення *Дієслово – це частина мови, що означає ... є*

А назву предмета

Б дію предмета

В ознаку предмета

Г ознаку дії

2. Дієслово у реченні здебільшого буває

А підметом

Б присудком

В другорядним членом

Г підметом і присудком

3. Дієслова, що виражають завершену дію, є в рядку

А писати, рахувати, закричати

Б пробігти, з'їхати, засміятися

В знайти, думати, радіти

Г розуміти, запам'ятати, відписати

4. Слова з не пишуться окремо в рядку

А не\знайшла, не\прийшов, не\зібрала

Б не\года, не\довіра, не\встала
В не\пливе, не\щодавно, не\подалік
Г не\знає, не\хтувати, не\вивчив

5. Установіть відповідність між дієсловами-синонімами

А говорити	1 веселітися, тріумфувати
Б радіти	2 промовляти, розмовляти
В бігти	3 мчати, нестися
Г поважати	4 шанувати, цінувати

6. У переносному значенні вжито дієслово в реченні

А Маленька дівчинка весело співає пісню.
Б Весняний струмочок весело співає пісню.
В Хор хлопчиків весело співає пісню.
Г Мама весело співала улюблену пісню.

7. Дієслова в неозначеній формі відповідають на питання

А що робив? що зробив?
Б що робити? що зробити?
В що робить? що зробить?
Г що буде робити? Що робити?

8. Дієслова у формі минулого часу в рядку

А носитиму, зацвіла, придумаєте
Б відвіз, зробив, поснідав
В палають, пожнеш, мовчимо
Г пишу, вигнав, змалював

9. Дієслова третьої особи множини майбутнього часу подано у рядку

А попросимо, проситимемо, будемо просити
Б попросять, проситимуть, будуть просити
В попросите, проситимете, будете просити
Г прошу, проситиму, буду просити

10. Слова, у яких дія спрямована на самого виконавця, подано в рядку

А узуваюся, мию, зустрічай
Б смійся, вивчаю, бажає
В збираюся, раджуся, вітаюся
Г умиваюся, розповідаю, визначаюся

11. Речення з однорідними присудками в рядку

А Талановитими людьми стають лише у праці.
Б Сій овес в кожусі, жито в брилі.
В Знання багато місця не займає і в житті допомагає.
Г Біда і мудрості научить.

II варіант

1. Правильне твердження подано в рядку

- А У реченні дієслово найчастіше є підметом.
- Б У реченні дієслово найчастіше є присудком.
- В У реченні дієслово найчастіше є підметом і присудком.
- Г У реченні дієслово найчастіше є другорядним членом.

2. Дієслова неозначеної форми в рядку

- А охопити, побачити, ішов
- Б говорити, спати, сміятися
- В сидіти, наїжачитися, діждалися
- Г малювала, стежити, махати

3. Усі дієслова з не пишуться окремо

- А не\навидіти, не\мислимо
- Б не\покоїтися, не\просили
- В не\зчулися, не\води́ла
- Г не\хочу, не\вивчив

4. Дієслова, що виражають незавершену дію, є в рядку

- А писати, рахувати, кричати
- Б пробігти, з'їхати, засміятися
- В знайти, думати, радіти
- Г розуміти, запам'ятати, відписати

5. Установіть відповідність між дієсловами-синонімами

А іти	1 мислити, міркувати
Б думати	2 шанувати, цінувати
В продзвеніти	3 крокувати, простувати
Г поважати	4 пролунати, прозвучати

6. Дієслова минулого часу змінюються за

- А за числами і особами
- Б за числами, родами і особами
- В за особами
- Г за числами і в однині за родами

7. У переносному значенні вжито дієслово в реченні

- А Маленька дівчинка купається у морі.
- Б Весняний струмочок весело купається у сонячному промінні.
- В У нашому ставку купаються і дорослі, і малі.
- Г За будь-якої погоди дідусь купається у холодній воді.

8. Дієслова теперішнього часу подано в рядку

- А малював, перечитає, літає
- Б говорить, слухає, співає
- В бажає, іде, біжить

Г водить, розписав, мріє

9. Речення з однорідними присудками

А Затанцювали, закружляли сніжинки в небі.

Б Сій овес в кожусі, жито в брилі.

В Тут були і авіатори, і танкісти, і артилеристи.

Г Ми чуємо трав зелений крик, дощів задумані пісні.

10. Слова, у яких дія спрямована на самого виконавця, подано в рядку

А граюся, купаюся, сміюся

Б купає, грає, шиє

В збираюся, прийду, вітаюся

Г прийду, умиваюся, виспіло

11. Дієслова третьої особи множини майбутнього часу подано в рядку

А лягають, співатимуть, читаєш

Б намалюють, граюся, писатиму

В малюватимуть, знатимуть, будуть думати

Г буду бігти, віритиму, дам

Прислівник

Поняття про прислівник: питання, значення, роль у реченні, зв'язок з дієсловами

Прислівник – незмінна частина мови, яка виражає ознаку дії або пояснює, де, коли відбувається дія, куди вона спрямована, і відповідає на питання *як? де? куди? звідки? коли? з якого часу? та ін.* Наприклад: *стиснув (як?) міцно, відвідали (коли?) вночі, повіяв (звідки?) здалеку, засяяло (де?) вгорі.*

У реченні прислівники найчастіше зв'язуються з дієсловами й виконують роль другорядних членів.

Прислівники не змінюються, тому не мають закінчення. Вони закінчуються суфіксом або коренем.

Перепишіть вірші. Підкресліть прислівники, поставте до них запитання, визначте дієслова, з якими вони пов'язані.

Весна, весна, година мила, як гарно ти, як пишно ти

Долини, гори звеселила, скрізь-скрізь розкинула квітки...

М. Петренко

Вже останній сніг розтав. Тепло. Весело. Весна!..

Чом це, мамо, пташенята до вікна летять щомить?

Це вони до мене в хату, мабуть, хочуть залетіть?

Н. Забіла

Заспівали птахи, повернувся квітень.
І шепоче річка: «Незабаром літо.
Розцвітають квіти – а в душі зима»

А. Мех

Зазеленіли, засяяли луки, поля і луги:
Радісно хвиля моторна плеще в свої береги;
І голосніш, веселіше защебетали пташки,
І запашніше запахли, сяючи пишно, квітки.

Б. Гренченко

Малесенька ластівка зранку мені
Співає-щебече пісні весняні,
І весело в'ється вгорі над вікном,
І маше привітно сріблястим крилом.

Олександр Олесь

Розподіліть прислівники у колонки відповідно до питань, на які відповідають: як? коли? звідки? куди?

Вперед, добре, гарно, вгорі, далеко, вліво, здалеку, згори, швидко, внизу, вчора, тут, там, сьогодні, завтра, напам'ять, щоранку, знизу, вбік.

Запишіть речення, вибравши з дужок потрібний прислівник. Підкресліть прислівники разом з дієсловами, з якими вони пов'язані в реченні.

(Повільно, спокійно) сходило сонце і світло (похмуро, щедро) осяяло землю, що прокидалась. По небу (легко, тяжко) пливли невеликі хмари. Старий ліс (глухо, таємниче) шумів. Могутні ялинки й сосни стояли (мовчазно, величаво). Берізки (завзято, радісно) шелестіли листочками.

Доберіть прислівники до поданих дієслів. Запишіть утворені словосполучення.

Стрибати (як?)...
зробити (коли?)...
знаходитися (де?)...
поїхати (куди?)...
виконувати (як?) ...
робити (коли?) ...
поїхати (куди?) ...
з'явитися (звідки?) ...
оселитися (де?) ...

До поданих прислівників доберіть протилежні за значенням. Розберіть прислівники за будовою.

Гарно, рано, увечері, близько, взимку, багато, тепло, весело, яскраво швидко, радісно.

Прочитайте народні прикмети. Випишіть прислівники. Із двома на вибір складіть і запишіть речення.

Вітер дме ввечері - з'явиться вода вдень. Рання весна обіцяє влітку багато похмурих днів. Навесні хмари пливуть високо - на теплу і ясну погоду. Якщо початок травня холодний, то наприкінці місяця буде тепло. Кажани ввечері густо літають - завтра буде гарна погода.

Перепишіть слова, запам'ятайте їх правопис.

Увечері, вдень, вгорі, внизу, восени, вранці, вперед, взимку, ззаду, назад, ліворуч, праворуч, напам'ять, низько, ввічливо, повік, додолу, спозаранку, зарання, засвітла, невпинно.

Прочитайте словосполучення і замініть їх дієсловами в неозначеній формі з прислівником.

Зразок. Цікаве оповідання – розповісти цікаво.

Швидка допомога. Сумлінне навчання. Щасливе життя. Весела розмова. Рясний цвіт. Цікаве оповідання. Радісна перемога. Уважний слухач.

Прочитайте текст. Спишіть, вибравши з дужок прислівники, які краще відповідають меті висловлювання.

Для чого лисиці хвіст потрібен? Та вона ж без нього (зовсім, абсолютно) пропаде. Поженуться за нею собаки – (швиденько, швидко) її безхвосту зловлять. А з хвостом лисичка (обов'язково, неодмінно) їх надурить. Поведе хвостом праворуч, а сама вліво метнеться. Так і втече руда геть від переслідувачів.

Прочитайте речення. Визначте, якого вони змісту – ділового, чи художнього. Поширте їх однорідними прислівниками.

1. Учися... і... накривати на стіл.
2. Подарунок має бути..., ... оформлений.
3. Коли тебе про щось запитують, відповідай ...,
4. ... вимовляй кожне слово.
5. У гостях поведься..., ...,
6., використовуй кожну хвилину.
7. Не гарячкуй, коли чимось схвильований, говори.....

Для довідок: правильно, красиво, гарно, акуратно, чітко, люб'язно, правильно, скромно, просто, невимушено, розумно, доцільно, спокійно, ввічливо.

Запишіть слова, вставляючи пропущені букви. Перевірте написання цих прислівників за орфографічним словником.

Т...пер,вс....ди, вч...ра, сь...годні, вп...ред, в..с.ни, ввеч...рі, поп...реду, щог...дини, н...далеко,вес...ло.

Перепишіть загадки, розкриваючи дужки.

Хто (в) ранці ходить (на) чотирьох ногах, (у) день (на) двох, а (в) вечері (на) трьох. (В) день (у) небі гуляє, а (в) вечері (на) землю сідає. (На) весні веселить, (в) літку холодить, (в) осени годує, (в) зиму гріє. (На) дворі горою, а (в) хаті водою.

Відгадки. Людина, сонце, дерево, сніг.

Систематизація знань та вмінь за темою «Прислівник» (тестові завдання)

I варіант

1. Усі слова є прислівниками в рядку

А стрімголов, змалечку, ввечері, босоніж

Б стромляти, важко, легко, спересердя

В визначив, здалеку, додому, хочу

Г щосили, вночі, далеко, давній

Д стрімкий, босоногий, малий, восени

2. Виділене слово є прислівником у реченні

А *Старому* та хворому годи завше, як малому.

Б Мені стало якось *ніяково*.

В Тоді *на Волині* було невеличке село.

Г Стояла собі *у полі*, коло гаю, одна козача пасіка.

3. Прислівники відповідають на питання

А хто? що?

Б який? яка? яке? які?

В як? де? куди? коли?

Г який?де? куди? коли?

4. Правильним твердженням є

А Прислівник – незмінна частина мови.

Б Прислівники змінюються за родами.

В Прислівники змінюються за числами.

Г Прислівники змінюються за відмінками.

5. У прислівниках немає

А основи слова

Б закінчення

В префіксів

Г суфіксів

6. Прислівники в реченні найчастіше зв'язуються

А із прикметником

Б з іменником

В із дієсловом

Г із займенником

7. У реченні прислівник виконує роль

А підмета

Б присудка

В другорядних членів речення

Г підмета, присудка, другорядних членів речення

8. Прислівники відповідають на питання *коли?* у рядку

А вчора, внизу, восени

Б угорі, позаду, посередині

В швидко, низько, прямо

Г сьогодні, вчора, завтра

9. Антонім до слова *чисто* подано в рядку

А охайно

Б акуратно

В брудно

Г красиво

10. Літеру *и* пишемо на місті пропуску в обох словах рядка

А поноч... , ввечер...

Б залюбк... , щогодин...

В навесн... , навшпиньк...

Г надвор... , восен...

11. Літеру *і* пишемо на місті пропуску в обох словах рядка

А двіч... , опівноч...

Б навкруг... , посередин...

В пошепк... , увечер...

Г передус... м, настільк...

12. Синоніми подано в рядку

А потайки – нишком

Б весело – радісно

В глибоко – мілко

Г охайно – красиво

II варіант

1. Усі слова є прислівниками в рядку

А рано-вранці, давно, сьогодні, ранок.

Б вгорі, вниз, низько, гора

В удвох, два, вдвічі, вдень

Г наспіх, смішно, мимоволі, босоніж

2. Виділене слово є прислівником у реченні

А Вкрились *першим* первоцвітом луки, гори і поля.

Б Коточок заховався у *куточок*, мордочку хвостом прикрив, сірі вушка притулив.

В Рудохвоста і маленька *скаче* білочка руденька.

Г Нехай подвір'я обминає грім, де *завжди* грається мала дитина.

3. Прислівники відповідають на питання

А який? яка? яке? які?

Б який? де? куди? коли?

В хто? що?

Г як? де? куди? коли?

4. Правильним варіантом продовження речення *Прислівник – це ...* є

А частина мови, яка означає кількість предметів або їх порядок при лічбі

Б частина мови, яка означає назву предмета

В незмінна частина мови, яка виражає ознаку дії або пояснює, де, коли відбувається дія, куди вона спрямована

Г частина мови, яка вказує на предмет, його ознаку, кількість предметів, але не називає їх

5. Прислівники закінчуються

А основою слова

Б закінченням

В префіксом

Г суфіксом

6. Словосполучення з прислівниками подано в рядку

А швидка ходьба, вивчити напам'ять

Б іде швидко, пише охайно

В високий хлопчик, прийти звечора

Г безпечна відстань, написала вдосвіта

7. Антоніми подано в рядку

А барвисто – яскраво

Б наліво – ліворуч

В дорого – дешево

Г жваво – бадьоро

8. Синонім до прислівника *як-небудь* є

- А додолу
- Б гучно
- В жваво
- Г абияк

9. Прислівники відповідають на питання як? у рядку

- А вчора, внизу, восени
- Б угорі, позаду, посередині
- В швидко, низько, прямо
- Г сьогодні, вчора, завтра

10. Прочитайте речення

*Гарно, весело у полі,
Синь ясна на видноколі.
Сонце лагідно сміється,
І тепло так щедро лється!*

У реченні вжито прислівників

- А 5
- Б 4
- В 6
- Г 7

10. Літеру *и* пишемо на місті пропуску в обох словах рядка

- А пошепк..., навкруг...
- Б увечер..., залюбк...
- В двіч..., опівноч...
- Г передус..., настільк...

11. Літеру *і* пишемо на місті пропуску в обох словах рядка

- А надвор..., восен...
- Б посередин..., щогодин...
- В навесн..., навшпиньк...
- Г поноч..., ввечер...

12. Правильним варіантом продовження речення *Прислівник змінюється*

за ... є

- А родами
- Б числами
- В відмінками
- Г ніяк не змінюється

6 клас

Відомості із синтаксису й пунктуації Звертання. Непоширені й поширені звертання

Звертання	
Значення (називає)	<ol style="list-style-type: none">1. Особу, до якої звертаються <i>Сину, принеси води.</i>2. Клички тварин <i>Який ти гарний, Мурзику.</i>3. Неістоти <i>Де ти, доле!</i>4. Уособлені явища <i>Іди, іди, дощику.</i>
Способи вираження	<ol style="list-style-type: none">1. Іменник <i>Чому ти, небо, почорніло?</i>2. Інша частина мови в значенні іменника <i>Ой, як же ти далеко, завтра.</i>3. Іменне словосполучення <i>Більше, пісне моя, не ридай.</i>
Будова	<ol style="list-style-type: none">1. Поширені <i>О мово українська, яка ж ти гарна!</i>2. Непоширені <i>Куди ти йдеш, дівчино?</i>
Пунктуаційне оформлення	<ol style="list-style-type: none">1. Знаком оклику2. Комами
Роль у реченні	Не є членом речення

Прочитайте речення. Випишіть у дві колонки звертання непоширені й поширені.

Ти наше диво калинове, кохана материнська мово! (Д. Білоус) Привіт, уклін низький вам, пані (Олександр Олесь) Люба панно, дайте руку! Перед вами царство мрій, царство сонячних надій. (М. Вороний) Прекрасна донно, не зважайте на милі усмішки й слова (О. Ольжич) Ви – як мрія і казка, Мадонно! То ж на вас я ще змалку молився (Д. Луценко) Мамо, ви чуєте? Вітер з долини цілує червоне серце калини (А. Малишко) Швидко, швидко ми побачимось, рідна матінко моя... (Олександр Олесь) Бабусенько! Скажи мені, де я? (Т.Шевченко) Моя бабусю, старша моя мамо! Хоч слід, хоч тінь, хоч образ свій залиш! (Л. Костенко) Вітре дужий, вітре скорий, кидаєш мені докори! (П.Тичина) Вітре, вітре, дми на ватру, постав мені, вітре, варту (І. Драч).

Лінгвістична гра «Ловлю на слові».

(Учні ланцюжком відповідають на питання «так» або «ні»).

1. Слово (словосполучення), що виражає ставлення мовця до висловленої ним думки, називають звертанням?
2. За складом звертання поділяють на поширені й непоширені?
3. Звертання виступають підметом?
4. Звертання виділяють комами? («Так».)
5. Звертання, що вимовляються з підвищеною інтонацією на початку речення, виділяють знаком оклику?
6. Таке речення продовжують з великої букви?
7. Звертання виражаються іменником у називному відмінку?
8. Займенник ти завжди виступає звертанням?
9. Риторичне звертання – це звертання до відсутньої людини?
10. Звертання не можуть стояти в середині речення?
11. Слова «о», «ой» при звертанні виділяються комами?
12. Звертання найчастіше вживають у художньому стилі?

Розділові знаки при звертанні

На письмі звертання виділяється комами. Проте, коли звертання стоїть на початку речення і вимовляється з окличною інтонацією, після нього ставиться знак оклику, а наступне слово в такому випадку пишеться з великої букви: *Життя моє! Дозволь тебе любити. Зашиши щастям зроблені дірки (А.Стеценко)*. Перед звертанням часто бувають вигуки, які від звертання відділяються комами. Не виділяються лише слова *о, ой*, якщо вони вжиті як підсилювальні частки.

Порівняйте:

1. *Ой Дніпре, мій Дніпре, широкий та дужий, багато ти, батьку, у море носив козацької крові (Т. Шевченко)*.

2. *Ох, пісне, чому, як той птах, не летиш? (М. Рильський)*

Спишіть речення. Знайдіть звертання, поясніть уживання розділових знаків. Визначте поширені та непоширені звертання. Чим вони виражені?

1. Спи, дитятко, сном міцним (М. Рильський). 2. Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці (Нар. творчість). 3. Доброго ранку, бджілоньки! (О. Іваненко) 4.Рости, моя пташко, мій маковий цвіте, Розвивайся, поки твоє серце не розбите... (Т.Шевченко) 5. Пусти мене, мій батеньку, на гори, Де ряст весняний золотом жаріє (Леся Українка). 6. Спи, моя дитино золота, Спи, моя тривога кароока, Спи, моя гіллячко голуба... (М. Вінграновський) 7. Дяка щирая тобі, ніченько-чарівниченько, Що закрила ти моє личенько (Леся Українка).

I. Спишіть речення, розставляючи розділові знаки при звертаннях. Назвіть звертання, визначте, які з них поширені та чим вони виражені. Чи бувають звертання членами речення?

1. Грай моя пісне як вітер сей грає (Леся Українка). 2. Через тумани лихі, через великеє горе ти світиш мені моя зоре (Леся Українка). 3. І ти людино в себе у ногах побачиш постать гордої природи (М. Рильський). 4. Линьте ж дні котіться весни до мети (М. Рильський). 5. Шуми вітре шуми буйний на ліси, на гори... (М.Шашкевич) 6. Спи мій малесенький поки є час (Леся Українка) 7. Скажи Україно скажи моя мила звідки могутність незламна твоя? (М.Нагнибіда) 8. Кораблі Шикуйтеся до походу! Мрійництво Жаго моя Живи! В океані рідного народу відкривай духовні острови (В.Симоненко). 9. Ти чого це дівко на вулицю носа не показуєш? (М.Стельмах).

II. Підкресліть граматичні основи. Назвіть речення, у якому присудок виражений фразеологізмом.

Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами та сполученнями слів (практично). Вставні слова, виділення їх на письмі комами

Вставні слова можуть вказувати на

Невпевненість	<i>може, може бути, мабуть, можливо, здається, очевидно</i>
Упевненість	<i>звичайно, певно, безперечно, без сумніву, правда, безумовно, справді, певна річ</i>
Джерело повідомлення	<i>по-моєму, як мені здається, кажуть, на думку ..., за свідченням ..., як відомо, як зазначено, за повідомленням ...</i>
Ставлення до висловлюваного	<i>на щастя, на жаль, на диво, на сором, як навмисне, дивна річ</i>
Оцінку повідомлюваного як звичайного	<i>було, бувало, як завжди, як водиться</i>
Порядок викладу думок	<i>по-перше, по-друге, отже, нарешті, таким чином, значить, виявляється, виходить</i>
Увічливість Привернення уваги	<i>будь ласка, вибачте, прошу вас, дозвольте уявіть собі, зверніть увагу, вірите, зрозумійте, знаєте, між нами кажучи</i>

Вставні слова та словосполучення відділяють від інших слів у реченні

паузами, вимовляють прискорено, зниженим голосом.

На письмі вставні слова та словосполучення виділяють комами.

ВС, _____ .	<i>Може, вислати ліків вам? (А. Таран)</i>
_____ ВС. (!?)	<i>Працювать, працювать, безумовно! (В. Сосюра)</i>
_____, ВС, _____ .	<i>Чужа душа – то, кажуть, темний ліс (Л. Костенко)</i>

Спишіть речення, уставте пропущені букви та розставте розділові знаки.

1. Піднялися всі люди, увесь край. О..же то була справді свята війна (Марко Вовчок). 2. Як Лавра Україні личить над крутосхилами Дніпра! Здаєт..ся то сам Бог нам зичить любові, щастя і добра (Д.Білоус). 3. Там цілий ліс набокуватих сосен. Мабу..ь такі там віяли вітри (Л.Костенко). 4. До речі з лікувальною метою можна використовувати малину садову і дику. Це ж стосуєт..ся інших рослин: яблунь, вишень, черешень (Н.Зубицька). 5. Іншая прегарна квітка може ще й пахуча, та не треба зразу хапать, бо може колюча! (В.Забіла) 6. Здається часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю! (Л.Костенко) 7. Панове громадяни Ця байка вам в пригоді може стане (Л.Глібов).

Речення, що містять звертання чи вставні слова, називають ускладненими. Звертання та вставні слова не є членами речення.

Спишіть речення, на місці крапок уставте дібрані з довідки вставні слова. Розставте потрібні розділові знаки. Укажіть, що виражає або на що вказує кожне зі вставних слів?

1. Спиніться ... спиніться. Навколо ... скоріш подивіться (А.Костецький). 2. Співчуття є найголовніший і ... єдиний закон людського життя (Ф.Достоевський). 3. ... навчися гарно й привітно дивитися на людей (М.Стельмах). 4. ...болі минають з часом. Перемелеться, пройде все (Б. Соя). 5. А єдиних слів ... було не сказано (Б. Олійник). 6. ...час знов вдарити у дзвони?! (Ф.Руденко)

Довідка. На жаль, кажуть, по-перше, може, будь ласка, мабуть.

Складні речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим і сполучниковим зв'язком

За будовою речення бувають прості і складні.

Просте речення має одну граматичну основу. Наприклад: Хтось на радість людям викопає криницю (Д. Луценко).

Складним називають речення, яке складається з двох або кількох простих речень, кожне з яких має свою граматичну основу. Наприклад: Душа душу чує, а серце серцю вість подає (Народна творчість).

Прості речення в складному об'єднані за змістом та за інтонацією.

Між простими реченнями в складному робиться невелика пауза. У кінці кожного простого речення, крім останнього, інтонація підвищується. Наприкінці складного речення інтонація понижується.

Частини складного речення можуть поєднуватися сполучниками *і, та, але, а, що, щоб, як, бо, тому що* або сполучними словами *який, що, коли, де*. Наприклад: Я іду у парку весняному, і привітно листя шелестить. Айстри вранці сумували, що дощі на них не впали (В. Кравчук).

Частини складного речення можуть поєднуватися без сполучників.

Наприклад: Прийшла весна весела, верба зазеленіла, вишні цвітом укрилися (Б.Грінченко).

Спишіть речення, визначте в них граматичні основи. Укажіть вид речення за будовою.

Стежка кличе в ліс. Серед океану лісів яскравими барвами квітів виграють полонини, бурхливі потоки чарують своєю піснею. Осіннє сонечко ледь обігріває галявину. Пожовкла трава опустилася додолу. Кажуть, хто п'є зілля цих трав, той забуде дорогу до лікаря (Із підручника). Дрімає сад, і гостро пахне м'ята (В.Сосюра). В калини про зозулю я питаю, але калина не відповіда (Є.Гуцало.)

З кожної пари простих речень утворіть складні за допомогою сполучників (або сполучних слів).

1. Ніч минула швидко. Настав сірий туманний ранок. 2. Буря вщухла. Хвилі продовжували бушувати. 3. Понісся перший порив вітру. Човен здригнувся. 4. Була чудова, але сумна пора. Її називають пізньою осінню. 5.

Над містом стояла ніч. Високо серед неба світив ясний місяць. 6. Пройшов проливний дощ. Небо тепер ясне.

Складіть твір-мініатюру «Осінь», використайте складні речення.

Пряма мова. Діалог. Розділові знаки при них

Пряма мова — чужа мова, передана дослівно. Пряму мову супроводжують слова автора, які вказують, кому вона належить. Наприклад: *Тарас Шевченко говорив: «Книги для мене необхідні, як хліб насущний».*

Пряма мова вимовляється як розповідне, питальне чи спонукальне речення залежно від мети висловлювання. Слова автора вимовляються прискорено тільки з розповідною інтонацією з деяким зниженням голосу.

Схеми	Приклади речень
А: «П!?».	<i>А за вербами причаїлася дрімота і шепоче: «Засни собі, засни...» (М.Стельмах)</i>
«П!?», – а.	<i>«Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить», – часто повторював про себе слова Кобзаря молодий Франко (Д.Павличко).</i>
«П, – а, – п!?».	<i>«Я б сонце засліпив, – розхвастався Ліхтар, – якби мене хтось підійняв до хмар!» (В.Симоненко)</i>
«П, – а. – П!?».	<i>«Чого ж ви стоїте? – перебив їх нараз гетьман. – Сідайте! Подай, будь ласка, три крісла ближче!» (Б.Лепкий)</i>
«П, – а: – П!?».	<i>«Якби не було мрії, праця втратила б свою привабливість, – сказав В.Сухомлинський, а згодом додав: У мрії – краса праці» (Із газети).</i>

З'єднайте частини речень: пряму мову і слова автора. Запишіть утворені речення.

«Не кидайтеся хлібом»,

Найкраще слово в роботі:

«Борітеся — поборете, Вам Бог помагає!»

Світить нам пророцтво Тараса:

«Готово!»

суворо каже дід.

«не вмирає воля наша».

закликав Т. Шевченко.

Спишіть речення. Визначте пряму мову та слова автора. Накресліть схеми речень, поясніть розділові знаки.

1. «Козацькому роду нема переводу!» - співають у народі (Народна творчість). 2. «Земле мила, ти даси мені крила?» - питаю. 3. З гордістю промовлю: «Я України син». 4. Іду та людей питаю: «Де тут дорога до рідного краю?» 5. «Повертайся в рідну хату», - шепоче сину тато. 6. «Ну як же так, щоб воля та пропала?» - дивується Мавка (Л.Українка). 7. «Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу!» - захоплювався О.Довженко народною піснею. 8. «Життя довге, якщо ним уміло користуватися», - повчав відомий філософ Сенека.

Діалог — це розмова, яка відбувається між двома або кількома особами.

Висловлювання кожного мовця називається реплікою. Репліки співрозмовників, чергуючись, висвітлюють певну тему. Вони можуть містити повідомлення, запитання, спонукання до повідомлення чи відповіді на поставлене запитання.

Кожна репліка пишеться з нового рядка. Перед репліками ставиться тире. Якщо висловлювання супроводжується словами автора, то ставляться ті самі розділові знаки, що й при прямій мові, але без лапок.

А:	<i>Парубок промовив:</i>
- Р (!?).	<i>- Добри вечір тобі, дівчино! (І. Нечуй-Левицький)</i>
- Р (!?), - а.	<i>- Чи тут живе Марко? – спитав я в бабусі.</i>

Прочитайте висловлення вголос за особами. Укажіть репліки та слова автора. Поясніть уживання розділових знаків.

Зійшлися якимось люди й засперечалися, що в житті найдорожче.

- Найдорожче здоров'я, - сказав хворий.
- Хіба не молодість за все найдорожча? – здивувався старий.
- Ніхто й ніде не проживе без хліба! – вигукнув бідняк.
- А яке життя без волі? – здивувався козак.
- Найцінніше в світі – правда, – виголосив мудрець.

Проходила мимо дитина, почула слова дорослих і каже:

- Найдорожча в світі мама! (Народна творчість)

Спишіть діалог, розставте пропущені розділові знаки.

Одного разу зустрілися три Старі Прислів'я і посварилися:

Добрий початок – половина роботи мовило перше.

Е ні заперечило друге найкраще – золота середина.

Нічого ви не тямите заявило третє. Кінець діло хвалить.

І почли вони битися, аж чуби тріщали. Ще й досі не вгамувалися (Дж. Родарі).

**Систематизація знань та вмінь за темою
«Відомості із синтаксису і пунктуації. Пряма мова.
Діалог» (тестові завдання)**

I варіант

1. Укажіть речення, у якому правильно виділене звертання

А Ні брате, я не залишу тебе самого.

Б Їж, Мартине, мати ще підкине.

В Ловись рибко, велика та все велика.

2. Укажіть речення, у якому є вставне слово або словосполучення

(розділові знаки не розставлено)

А Журавлі ключем витягнулись в небі прощально закурликали.

Б Хвилі накочували одна на одну і розбивались об каміння.

В Як відомо ластівки на зиму відлітають у вирій.

3. Складне речення

А має одну граматичну основу

Б має дві граматичні основи

В має дві і більше граматичні основи

4. Прості речення в складному пов'язані між собою

А за змістом, інтонацією та сполучниками або за змістом та інтонацією

Б за змістом і обов'язково сполучниками

В за допомогою сполучників або без сполучників, але необов'язково за змістом

5. Перед сполучниками і, та, але, проте, однак, чи, що, щоб, як із'єднують частини складного речення, ставиться

А кома

Б тире

В двокрапка

6. Пряма мова береться

А в лапки

Б в дужки

В в тире

7. Діалог - це

А зв'язне висловлювання однієї особи

Б різновид прямої мови, що передає розмову двох або кількох осіб

В слова, яке вказують, кому належить пряма мова

8. Репліка – це

А слово, яке називає особу, яка бере участь у діалозі

Б заключні слова кожного з діалогів

В слова одного з учасників діалогу

9. У реченні *Казав пан: «Кожух дам!»* слова *кожух дам* є

- А вставними словами
- Б словами автора
- В прямою мовою

10. Слова

- *Поїхали з нами, бабуся!*

- *Ніколи, синку, їхать, треба йти!* (*Народна творчість*)

- А є реченням з прямою мовою;
- Б є діалогом із двох реплік;
- В є діалогом із трьох реплік.

11. Складіть невеликий діалог, використовуючи різні за метою висловлювання види речень. У кожній репліці діалогу підкресліть граматичну основу.

II варіант

1. Укажіть речення, в якому є звертання (розділові знаки пропущено)

- А Дозволь батьку отамане нам на башти стати.
- Б Та це ж садівникова донька Наталка маленька помічниця.
- В Моя подруга Ганнуся якось зайшла до мене.

2. Укажіть речення, в якому є вставне слово або словосполучення (розділові знаки пропущено)

- А Дивна річ лежить переді мною.
- Б Дивна річ лелеки залишилися зимувати в оселі.
- В Ранньою весною буває на річці повінь.

3. Речення бувають за будовою

- А ускладнені та неускладнені
- Б окличні та неокличні
- В прості та складні

4. Речення називається складним

- А Яке має звертання та вставні слова
- Б Яке має дві чи більше граматичних основ
- В Яке має одну граматичну основу

5. Речення є складним

- А Повертає соняшник свою голову до сонця та людей
- Б Верба купає коси в річці, і сонце пестить їх
- В Стелиться барвінок по землі й укриває її зеленим килимом

6. У якому реченні правильно розставлені розділові знаки?

- А Могутній! Дніпро несе свої води, в Чорне море.
- Б У повітрі пахне м'ятою, рутою, і липовим цвітом.
- В Зі степу повіяло холодом, і на небі з'явилися хмари.

7. Слова кожного співрозмовника в діалозі називаються

А реплікою

Б словами автора

В прямою мовою

8. Розділ науки про мову, який вивчає складне речення, пряму мову та діалог називається

А фонетика

Б морфологія

В синтаксис

9. Частини складного речення можуть поєднуватися

А прийменниками у зв'язку з, до, біля

Б сполучниками і, та, але, проте, сполучними словами який, що, коли, де

В частками хай, нехай, не, ані

10. Виберіть правильне твердження

А прості речення мають дві граматичних основи

Б прості речення в складному об'єднано між собою за змістом та інтонацією

В частини складного речення можуть поєднуватися між собою частками

11. Складіть невеликий діалог, використовуючи різні за метою висловлювання види речень. У кожній репліці діалогу підкресліть граматичну основу.

Повторення, узагальнення і систематизація вивченого з розділу «Будова слова й орфографія»

Запишіть слова в три колонки: у першу — слова із закінченням; у другу — без закінчення; у третю — слова з нульовим закінченням.

Життя, завод, учень, кіно, навколо, прикордонник, підберезовики, таксі, озеро.

I. Прочитайте текст. Визначте основну думку.

Рідний край

Рідне, рідна, рідний — корінь роду й народу. Рідна мати й рідний тато, рідна земля й рідна Україна, рідна мова й рідна школа...

Святі слова тримають нас на світі й учать любові до берегів, між якими з віків у віки тече ріка нашого народу, нашої нації, нашої України! Школу поставили українці в один ряд із такими словами, які рівноцінні життю, — мама, Україна, мова.

Ми, українці, — нація, яка споконвіку прагне багато знати, а це утверджує нашу віру, що ми вічно будемо на цій землі (За Я. Гояном).

II. Випишіть різні форми одного слова в одну колонку, у другу — спільнокореневі. Визначте корінь.

Спільнокореневі слова — це слова зі спільним коренем, але з різними лексичними значеннями. Можуть належати як до однієї, так і до різних частин мови: *ручка — ручний — приручити*.

Форми слова — це зміна слова за відмінками, числами, родами чи особами: *стіл — стола, прийшов — прийшла, смієшся — сміються, парта — парти — партами*.

I. Прочитайте текст. Визначте тему та головну думку.

Прийшла весна. Земля парувала, вона раділа весні, ранкові, роботі, адже набридло їй, такій роботящій, стільки спати, без діла лежати. Хлопці прислухалися до її зітхання і теж почули ті слова, які земля казала щороку. Вони, щасливі, дивилися на поле, і раптом до них долинула весела дзвінка пісня.

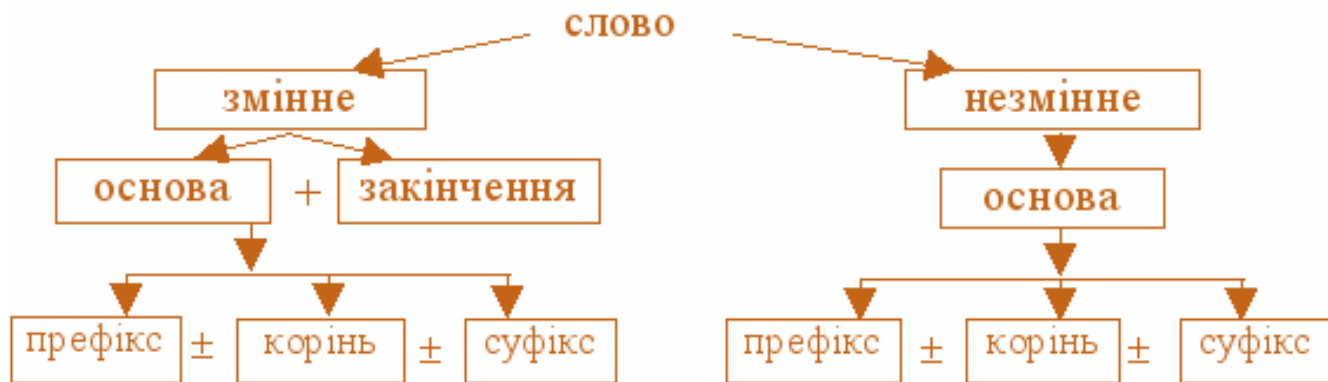
То маленький жайворонок літав у небі, падав стрімголов на землю, ніби цілував її, і знову підносився у височінь. О! Тепер хлопці вже могли розібрати, що він співав. А він співав:

— Доброго ранку! Добридень! Здрастуй, рідна земле! Я прилетів до тебе з весною! (О. Іваненко)

II. Знайдіть і випишіть спільнокореневі слова та форми слова. Виділіть у них корені.

Запишіть слова у дві колонки: у першу — різні форми слів; у другу — спільнокореневі слова.

Вода, водяний, водичка, воду, воді, підводник, водою, водолаз, води, водограй; квітка, квітник, квіткою, квітки, квітковий, квітку, квітувати, квітці, квіточка; ріка, річечка, заріччя, ріку, річковий, рікою, річище; літо, літу, літній, літа, літечко, літом.

Відгадайте загадки, користуйтеся довідкою. Виділіть закінчення слів-відгадок. Укажіть незмінне слово.

Усю ніч бродить навмання, прокладає шлях до дня. Горя не знаємо, а гірко плачемо. Горить, палає, а втоми не знає. Вертиться, крутиться, ніколи не стає.
Довідка. Місяць, хмари, сонце, земля.

Повторення, узагальнення і систематизація вивченого з розділу «Фонетика й графіка»

Запишіть слова в три колонки: у першу ті, у яких кількість голосних та приголосних звуків однакова; у другу – голосних звуків менше, ніж приголосних; у третю - голосних звуків більше, ніж приголосних.

Абетка, авіація, академія, агрус, бавовна, багаття, бурулька, зозуля, наука, пелюстка, явище, абетка, багаття, зозуля, явище, авіація, академія, наука, агрус, бавовна, бурулька, пелюстка.

Запишіть подані слова у дві колонки: у першу ті, що починаються на дзвінкий звук, у другу – на глухий.

Берег, порада, кора, хор, золото, скарб, шелест, гудзик, журба, тінь, факт, день.

Запишіть за алфавітом назви міст.

Ужгород, Бориспіль, Київ, Шацьк, Богуслав, Шепетівка, Прилуки, Чернігів, Суми, Золотоноша, Луцьк, Черкаси, Житомир, Одеса, Кагарлик, Харків, Львів, Тернопіль, Чернівці, Вінниця.

Повторення, узагальнення і систематизація вивченого з розділу «Орфоепія й орфографія»

Спишіть речення, уставте пропущені букви. У виділених словах визначте орфограми. Передайте ці слова звукописом.

1. Важко *джміль* гойда..ться на айстрі, птах галузку до гнізда н..се (С.Бурлаков). 2. Роз..олочене поле *бе..крає* пер..ливами синіми грає (Д. Луценко). 3. Ластівки щ..бечуть попід стріхою, білим *пір'ям* гнізда пер..в'ють (А. Малишко). 4. Як зелені списи з *вогкої* землі виткнулися в лісі проліски малі (Н. Забіла). 5. Ліс *відділяє* чорноземний степ від прирічкової долини (І. Сенченко).

Позначте місце наголосу в поданих словах.

Вигадка, випадок, легкий, новий, простий, швидкий, відвезти, навчання, читання, дихання, діалог, дітьми, статуя, досхочу, живопис, загадка, сантиметр, обруч, дочка, спина.

Спишіть слова, уставте на місці крапок, де потрібно, апостроф.

Духм..яний, рум..яний, трав..яний, бур..ян, бур..як, пів..яру, повітр..я, сузір..я, тьм..яний, львів..янка, моркв..яний, під..яремний, комп..ютер, м..юзикл, б..юро, п..юпітр, В..ячеслав, Св..ятослав, Лук..ян, Валер..ян, Із..яслав, Вороб..йов.

Спишіть речення, уставте, де потрібно, м'який знак. Позначте в словах вивчені орфограми.

1. Цілий міх гостин..ців нашій господин..ці! (Є. Гуцало) 2. Змалку ще пам'ятаю всі купал..с..кі обряди (Д. Білоус). 3. Від серця до серця ллет..ся (П. Перебийніс). 4. Плюскоче хвил..ка тепла і жива, на камін..ці пісочок намива (Л. Костенко). 5. Червона калино, чого в лузі гнеш..ся? (І. Франко) 6. Хвилі не вір..ти мінливій! (Б.Грінченко) 7. Добрий ранок, Придніпров'я, що готуєш.. ти мені? (М. Стельмах)

Повторення, узагальнення і систематизація вивченого з розділу «Синтаксис. Пунктуація»

I. Перебудуйте подані розповідні речення на питальні й спонукальні. Запишіть їх, поясніть уживання розділових знаків. Прочитайте утворені речення з відповідною інтонацією.

1. Вересень сипле сині загати, листям багряним шлях застила (А. Малишко). 2. Багряне листя під ногами покірно й тепло шелестить (Б. Сосюра). 3. В лісі я збирав росу і додому вже несучи на долонях і на скронях (С. Долженко). 4. В полі пахне вогким осіннім зіллям (О. Копиленко).

II. З'ясуйте за тлумачним словником значення слова «загата».

З'ясуйте, чи всі розділові знаки відповідають інтонаційному оформленню речень. Знайдіть і виправте пунктуаційні помилки.

Вечір. Сивий туман заплутався у деревах. Темно? Раптом біля мене щось вибухнуло. Звук схожий на легкий постріл. Невже каштан впав. Йди сюди! Який же ти гарний?

Ще один каштан вистрибнув із зеленої шкаралупи і покотився? Куди він котиться. Невже каштан хоче наздогнати літо! Чи він рветься привітати осінь (Із журналу).

Спишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Визначте та підкресліть однорідні члени речення.

1. Барвінково волошково в небі світиться зоря (А. Камінчук). 2. Вийшов травень з гаю нивам усміхнувся потім на стежинці весело роззувся (М. Сингаївський). 3. Серед білих жовтих червоних квіток ліловіють дзвіночки (О. Іваненко). 4. Земля молодіє від рясту від сонця від цвіту (С. Пушик). 5. Чуєш як шумить і шелестить травнева злива? (М. Луків)

Перебудуйте речення так, щоб підмети стали звертаннями. Запишіть перебудовані речення, підкресліть усі члени речення.

1. Прибув із мандрів чорногуз до нашого барвінкового двору (П. Воронько). 2. Хмарка грайлива пливе щаслива (За І. Гнатюком). 3. Зацвіла калина біля круч Дніпра (А. Камінчук). 4. Обізвалась приспана струна (С. Грицюк).

Складіть із поданими словами речення, використайте їх у ролі ставних слів. Запишіть речення, поясніть розділові знаки.

Може, безперечно, напевно, будь ласка, мабуть.

**Поширте подані речення другорядними членами й запишіть їх.
Підкресліть усі члени речення.**

Діти мріють. Кличе море. Калина зацвіла. Лине пісня.

**Систематизація знань та вмінь за темою
«Повторення й узагальнення вивченого в кінці року»
(тестові завдання)**

Варіант 1

1. Укажіть рядок, у якому всі слова спільнокореневі.

- А радість, радо, радощі, безпорадно
- Б весна, провесінь, веснянка, весніє
- В синь, синюватий, синіти, синівський
- Г вода, водяник, водій, водити

2. Укажіть рядок, у якому всі слова пишуться з префіксом *пре-*.

- А пр...биральниця, пр...красний, пр...рва, пр...ввокзальний
- Б пр...морський, пр...грівати, пр...бити, пр...лягти
- В пр...звисько, пр...мерзати, пр...смажений, пр...великий
- Г пр...щедрий, пр...мудрий, пр...хороший, пр...звище

3. Немає закінчення у слові

- А село
- Б доміно
- В весло
- Г грім

4. Укажіть слово з нульовим закінченням.

- А словники
- Б словником
- В зошитів
- Г словник

5. Схемі *префікс + корінь + закінчення* відповідає слово

- А воля
- Б воленька
- В вільний
- Г неволя

6. Укажіть рядок, у якому всі слова пишуться з префіксом *с-*.

- А ...малювати, ...шити, ...ходити, ...мити
- Б ...казати, ...фотографувати, ...питати, ...хопити
- В ...писати, ...мити, ...бити, ...косити
- Г ...пекти, ...жарити, ...варити, ...вернути

7. Укажіть рядок, у якому слова записано за алфавітом

- А Європа, євробачення, єнот, Єрусалим
- Б джерельний, пейзаж, рельєф, капуста
- В дочка, земля, сяйво, таловина
- Г рибка, радість, сонцепоклонник, осока

8. Позначте рядок, у якому слово передано звукописом правильно

- А земля [з е м л' я]
- Б земля [з и м л' а]
- В земля [з еи м л' а]
- Г земля [з е м' л' а]

9. У реченні *Тарас часто думав про свою Україну (З.Тулуб)* підметом є слово

- А Тарас
- Б Україну
- В думав
- Г часто

10. Присудком у реченні *Усі ми любимо нашу співучу та дзвінку українську мову (Павло Тичина)* є слово

- А співучу
- Б любимо
- В мову
- Г дзвінку

11. Двоскладним називається речення, граматична основа якого складається

- А з підмета і присудка
- Б тільки з підмета
- В тільки з присудка
- Г з підмета й означення

12. За метою висловлювання речення поділяються на

- А двоскладні, односкладні, розповідні
- Б розповідні, питальні, спонукальні
- В окличні, неокличні, питальні
- Г поширені й непоширені

Варіант 2

1. Укажіть рядок, у якому подано різні форми одного слова

- А спів, співак, співати, співачка
- Б малий, малюк, маленький, малюсінький
- В співаю, співаєш, співає, співаєте
- Г довгий, довго, довжелезний, довгенький

2. Укажіть рядок, у якому всі слова пишуться з префіксом *с-*

А ...тверджувати, ...чистити, ...плеснути, ...цідити

Б ...косити, ...хибити, ...формулювати, ...пинити

В ...ламати, ...планувати, ...цементувати, ...чорнілий

Г ...порожнілий, ...турбований, ...писаний, ...марнілий

3. Немає закінчення у слові

А поле

Б кафе

В сад

Г школа

4. Укажіть слово з нульовим закінченням

А давно

Б крок

В шосе

Г щиро

5. Схемі *префікс + корінь + суфікс + закінчення* (у тому числі нульове) відповідає слово

А гірський

Б найвищий

В підземний

Г підберезник

6. Укажіть рядок, у якому всі слова пишуться з префіксом *при-*

А пр...хороший, пр...звище, пр...клеїти, пр...писати

Б пр...морський, пр...мружити, пр...чистий, пр...дивний

В пр...тягти, пр...пишний, пр...спати, пр...добрий

Г пр...міряти, пр...міський, пр...мовкати, пр...в'ялий

7. Знайдіть рядки слів, у яких порушено алфавітний порядок

А йод, індик, індіанка, Індонезія

Б машина, неформальний, оборонний, опечатаний

В кисет, киселик, кисень, кислоти

Г кляузний, кмітливий, книгарня, княжна

8. Укажіть, у якому рядку в кожному слові дві літери передають один звук

А дзеркало, джміль, дзига

Б підживлювати, бджола, відзвітувати

В дзвінок, віджитий, дзюдо

Г пісня, дзвін, кукурудза

9. У реченні *Мова завжди живе поряд з піснею (Павло Тичина)* підметом є слово

А завжди

- Б живе
- В мова
- Г піснею

10. Присудком у реченні *Від теплого слова і лід розмерзається (Народна мудрість)* є слово

- А лід
- Б слова
- В розмерзається
- Г теплого

11. За метою висловлювання речення поділяються на

- А двоскладні, односкладні, розповідні
- Б ускладнені й неускладнені
- В окличні, неокличні, питальні
- Г розповідні, питальні, спонукальні

12. За емоційним забарвленням речення поділяються на

- А розповідні й питальні
- Б двоскладні й односкладні
- В окличні й неокличні
- Г поширені й непоширені

7 клас

Числівник

**Числівник: загальне значення,
морфологічні ознаки, синтаксична роль**

Числівник – це повнозначна самостійна частина мови, що називає кількість предметів (кількісні числівники) або порядок їх при лічбі (порядкові числівники), відповідає на питання скільки? котрий? Наприклад: *сім зошитів, сьомий учень, тридцять дві парти, двадцять другий день.*

За значенням і морфологічними ознаками числівники поділяються на кількісні та порядкові.

Кількісні називають число або кількість предметів і відповідають на питання *скільки?* Наприклад: *вісім, тридцять п'ять, п'ятдесят два, шестеро, дві треті, мільйон.*

Порядкові називають порядок предметів при лічбі й відповідають на питання *котрий?* Наприклад: *перший будинок, восьме чудо світу,*

сімнадцята весна, двохсотий номер, мільйонний житель.

Кількісні відмінюються за відмінками.

Порядкові числівники змінюються за відмінками, числами і родами.

За будовою числівники бувають прості, складні та складені.

Числівники несуть повну інформацію лише у поєднанні з іменником.

Без них втрачається конкретне значення: *чотири і чотири вікна.*

Числівник виконує різні синтаксичні функції. Числівники можуть виступати будь-яким членом речення: 1. Директор нагородив п'ятьох учнів. 2. Вісімнадцять ділиться на три. 3. Друзів було троє. 4. Оленка запізнилася на перший урок.

Мовознавчий диктант

- 1) Числівник – це самостійна частина мови, яка ...
- 2) За значенням числівники поділяються на ...
- 3) Кількісні числівники – це числівники, які ...
- 4) Порядкові числівники – це числівники, які ...
- 5) Кількісні числівники поділяються на ...
- 6) Кількісні числівники не мають ... і ... (крім числівників ...), змінюються за ...
- 7) Порядкові числівники, як і ..., змінюються за ...
- 8) За будовою числівники бувають ...

Запишіть слова у дві колонки: у першу – числівники, у другу – інші частини мови з числовим значенням.

Два, двійко, подвоїти, другий, двоє, по-друге, подвоєння, чверть, четверо, четвертий, четвірка, чотири, три четвертих, одна ціла п'ять десятих, десятиріччя, десять, сорок чотири, чотириста, чотиризначний, десятиповерховий, десятий, сотня, десятка, сто десять, подесятерити, десятеро, п'ятдесят, сім десятих, семеро.

Спишіть, підкресліть числівники як члени речення.

1. Через левади та городи два куми йшло з весілля до господи (Л.Глібов).
2. Знайшли їх трьох в оцій долині: один юнак, а два в літах (А.Малишко).
3. Одну фразу з першого диктанту я й досі пам'ятаю дуже добре (Остап Вишня).
4. Сім струн я торкаю струна по струні... (Леся Українка)
5. Я жив би двічі і помер би двічі, якби було нам два житті даної (М.Бажан).
6. Зосталися вони вдвох, мати й син (В.Близнець).

Розряди числівників за значенням.

Числівники кількісні і порядкові

Числівники за значенням поділяються на кількісні та порядкові.

Кількісні називають число та кількість предметів і відповідають на питання *скільки?* Наприклад: *шість, одна четверта, п'ятеро, кільканадцять*. Порядкові числівники називають порядок предметів при лічбі і відповідають на питання *котрий?* Наприклад: *третій, десятий, двадцять третій*.

Кількісні числівники			
Власне кількісні	Дробові	Збірні	Неозначено-кількісні
означають кількість, виражену в цілих числах: <i>п'ять, дванадцять, тридцять вісім, сто сімдесят шість</i>	означають кількість, що складається з певного числа частин цілого: <i>чотири сьомі, дві цілі і п'ять десятих</i>	означають кількість предметів у їх сукупності як одне ціле: <i>двоє, троє, семеро, десятеро</i>	Означають загальну, точно не визначену кількість: <i>багато, небагато, чимало, кільканадцять, стонадцять</i>

Запишіть числівники в такій послідовності: 1) власне кількісні; 2) збірні; 3) дробові; 4) неозначено-кількісні.

Двадцять п'ять, три шостих, дев'ять, семеро, троє, мало, одна друга, кілька, двісті, багато, сорок сім, дві п'ятих, дванадцятро, кільканадцять, дев'ять десятих, півтора, двісті двадцять два, шестеро, півтораєста, сто один, дванадцять.

Додайте до кількісних числівників відповідні порядкові. Як творяться порядкові числівники?

Один, два, вісім, п'ятнадцять, двадцять чотири, дев'яносто, сімсот, тисяча тринадцять.

Прочитайте. Чи можна прочитане назвати текстом? Доведіть. Яке слово повторюється дуже часто? Замініть його синонімами. Перебудуйте, змініть, доповніть речення так, щоб вийшов зв'язний текст. Перекажіть його.

1. В Україні змішані сім'ї становили лише дві цілих і сім десятих відсотка.
2. Складні сім'ї могли нараховувати до двадцяти-двадцяти п'яти осіб.
3. Селянські сім'ї вирізнялися високою народжуваністю – у середньому по п'ять-сім дітей, хоча траплялося й десять-дванадцять.
4. Важлива роль жінки в сім'ї відображена в приказці: «Чоловік за один кут хату тримає, а жінка – за

три». 5. Першим у сім'ї до столу завжди сідав батько. 6. У сім'ї хлопців з восьми років учили молотити ціпом, а з дванадцяти – косити... (З книги «Українське народознавство»)

Як ви розумієте приказку, використану в четвертому реченні? Випишіть числівники. Визначте їх розряди за значенням.

Числівники прості, складні та складені

За будовою числівники бувають		
прості	складні	складені
мають один корінь: <i>один, три, сто, перший, третій, сьомий; двоє, мало, багато.</i>	у своєму складі мають два корені: <i>одинадцять, дев'ятнадцять, двадцять, двісті, триста, одинадцятро, двадцятро, кількадесят, кількасот.</i>	містять в собі два і більше простих чи складених числівників: <i>двадцять чотири, тисяча дев'ятсот дев'яносто п'ятий.</i>

Запишіть числівники в три колонки: прості, складні, складені. Визначте розряд за значенням (кількісний чи порядковий), у кількісних - який він (ціле число, збірний чи дробовий).

Триста, три, шістсот, шістнадцять, сто тридцять, другий, вісімдесят три, одна ціла три четвертих, чотириста, сім, восьмий, дванадцять, триста тисяч, мільйонний, сорок восьмий, сімсот, одинадцять, двадцять дев'ять, вісімсот.

Підкресліть у кожному рядку зайве слово. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Дев'яносто, дев'ятсот, дев'ять.
2. Сто сорок, сто, сорок.
3. Тринадцять, двісті два, двісті двадцять.

I. Прочитайте виразно загадки, відгадайте їх і запам'ятайте.

1. Триста шістдесят п'ять чайок, п'ятдесят два орли, дванадцять голубів одно яйце знесли. 2. Стоїть дуб, а на нім дванадцять гіл, а на кожній гілці по чотири гнізда, а в кожному гнізді по семеро пташенят. 3. Шість ніг, дві голови, четверо очей, один хвіст. 4. Сімсот свистить, чотири лопотить, два нюха, два

слуха і два дивиться. 5.Чотири брати, та всі горбаті, а п'ятий Хома – і той з хвостом. 6.Десять братів лежать в одній постелі, і ні один з них не є крайній.

Відгадки: спиці в колесі; колеса у возі і кінь; вершник на коні; кінь у бігу; рік, місяці, тижні, дні.

II. Випишіть числівники, визначте розряди числівників за значенням та будовою.

Відмінювання власне кількісних числівників та неозначено-кількісних числівників

Кількісні числівники, що означають цілі числа, змінюються за відмінками.

Числівники своїм значенням виражають поняття числа, отже, вони не мають форми однини і множини, а також не мають роду.

Виняток становлять числівники *один і два*.

Відмінювання числівника <i>один</i>				
Відмінок	Число			
	однина			множина
	чоловічий	середній	жіночий	
Н.в.	<i>один</i>	<i>одне (одно)</i>	<i>одна</i>	<i>одні</i>
Р.в.	<i>одного</i>	<i>одного</i>	<i>одної (однієї)</i>	<i>одних</i>
Д.в.	<i>одному</i>	<i>одному</i>	<i>одній</i>	<i>одним</i>
(Зн.в.)	<i>один (одного)</i>	<i>одне (одно)</i>	<i>одну</i>	<i>одні (одних)</i>
Ор.в.	<i>одним</i>	<i>одним</i>	<i>одною (однією)</i>	<i>одними</i>
М.в.	<i>на (в) одному (однім)</i>	<i>на (в) одному (однім)</i>	<i>на (в одній)</i>	<i>на (в) одних</i>

Провідмініайте словосполучення.

Один будинок, одне важливе завдання, одна нова квартира.

Числівники *два, три, чотири* належать до одного типу відмінювання.

Числівники *два* у називному відмінку і знахідному має форми: *два зошити, дві книжки*. Форма *два* спільна для чоловічого і середнього роду, *дві* – форма жіночого роду.

Особливістю відмінювання числівників *три і чотири* є вживання м'якого знака в родовому, давальному, орудному (крім форми *чотирма*) і місцевому відмінках.

Форма знахідного відмінка числівників *два, три, чотири* залежить від

поєднання з іменником: *(бачу) чотири стільці (неістота), чотирьох хлопців (істота).*

Відмінювання числівників <i>два, три, чотири</i>			
Відмінок	Чоловічий і середній рід	Жіночий рід	Для всіх родів
Н.в.	<i>два</i>	<i>дві</i>	<i>три, чотири</i>
Р.в.	<i>двох</i>	<i>двох</i>	<i>трьох, чотирьох</i>
Д.в.	<i>двом</i>	<i>двом</i>	<i>тьом, чотирьом</i>
Зн.в.	<i>два, двох</i>	<i>дві, двох</i>	<i>три, трьох, чотири, чотирьох</i>
Ор.в.	<i>двома</i>	<i>двома</i>	<i>тьома, чотирьома, чотирма</i>
М.в.	<i>на двох</i>	<i>на двох</i>	<i>на трьох, на чотирьох</i>

I. Спишіть прислів'я та приказки. Цифри замініть словами, ставлячи їх у відповідному відмінку.

1. (1) волом хліба не доробишся. 2. Багато я маю, аж (3) клуні хліба: в (1) вітер, в (2) мак, а (3) стоїть так. 3. Пани: на (3) (1) штани, котрий раніше встав, той ся і вбрав. 4. (2) правд не буває. 5. Виїхав на (3) колесах. 6. Чоловік має (2) вуха, щоб багато слухав, а (1) язик, щоб менше говорив. 7. Краще з розумними (2) рази загубити, ніж з дурнем (1) раз знайти. 8. (1) рукою в долоні не заплещеш. 9. (2) господині в хаті не дадуть ради кошеняті. 10. (7) ятерів – ні (1) риби. 11. За (1) вченого (2) невчених дають, і то не беруть (Народна творчість).

II. Укажіть порядкові числівники.

У числівниках *п'ять – тридцять, п'ятдесят – вісімдесят* при відмінюванні вживаються паралельні форми в родовому, давальному та місцевому відмінках: *семи (сімох), семи (сімом), на семи (сімох).*

Відмінювання числівників <i>п'ять, тринадцять, двадцять</i>			
Відмінок	Числівник		
Н.в.	<i>п'ять</i>	<i>тринадцять</i>	<i>двадцять</i>
Р.в.	<i>п'яти, п'ятьох</i>	<i>тринадцяти (тринадцятьох)</i>	<i>двадцяти (двадцятьох)</i>
Д.в.	<i>п'яти, п'ятьом</i>	<i>тринадцяти (тринадцятьом)</i>	<i>двадцяти (двадцятьом)</i>
Зн.в.	<i>п'ять, п'ятьох</i>	<i>тринадцять (тринадцятьох)</i>	<i>двадцять (двадцятьох)</i>
Ор.в.	<i>п'ятьма, п'ятьома</i>	<i>тринадцятьма (тринадцятьома)</i>	<i>двадцятьма (двадцятьома)</i>
М.в.	<i>на п'яти, на п'ятьох</i>	<i>на (у) тринадцяти (тринадцятьох)</i>	<i>на (у) двадцяти (двадцятьох)</i>

Запам'ятайте! У складених числівниках на *-десят* (від 50 до 80) відмінюється тільки друга частина.

Відмінювання числівника <i>шістдесят</i>	
Відмінок	Числівник
Н.в.	<i>шістдесят</i>
Р.в.	<i>шістдесяти (шістдесятьох)</i>
Д.в.	<i>шістдесяти (шістдесятьом)</i>
Зн.в.	<i>шістдесят (шістдесятьох)</i>
Ор.в.	<i>шістдесятьма (шістдесятьома)</i>
М.в.	<i>на (у) шістдесяти (шістдесятьох)</i>

Подані цифрами числівники запишіть у називному, давальному та орудному відмінках. Якщо в деяких відмінках існують паралельні форми, наведіть їх.

2, 12, 4, 14, 11, 15, 7, 17, 10, 30, 80.

Спишіть прислів'я та приказки, записавши числівники словами та вставивши пропущені літери, визначте відмінки числівників, закінчення і назвіть паралельні форми, якщо вони є.

1. Хто 2 кавуни 1 рукою тримає, той обов'язково їх упусти́ть. 2. Виї́хав на 3 колеса́х. 3. Сила жінки – сила 7 пар волів. 4. У землі хлі́б – за 7 трудами, 7 пото́ми. 5. У 15 чаба́нів отара – примара. 6. Кра́ще 1 ремесло вміти, ніж над 12 поті́ти. 7. Роботи до 7 субо́ти. 8. Говори́ть так, як 3 дні хлі́ба не їв. 9. Сиді́ти в 4 стіна́х. 10. У 7 госпо́динь хата не метена. 11. За 2 зайця́ми поженешся – жо́дного не спіймає́ш (Народна творчість).

Числівники 40, 90, 100 у всіх відмінках, крім називного і знахідного, мають закінчення -а.

Відмінювання числівника <i>сорок</i>	
Відмінок	Числівник
Н.в.	<i>сорок</i>
Р.в.	<i>сорока</i>
Д.в.	<i>сорока</i>
Зн.в.	<i>сорок</i>
Ор.в.	<i>сорока</i>

Запишіть, замінюючи цифри словами, числівники поставте у відповідному відмінку.

1. Замість (40) хвилин льотчики літали біля (90). 2. Пташка колібрі робить від (30) до (100) махів на секунду. 3. Човен гойдався на хвилях в метрах (100) від берега. 4. Тренер із (40) спортсменами прибув на місце змагань.

У числівників на позначення сотень (*двісті – дев'ятсот*) відмінюються обидві частини, які у всіх відмінках пишуться разом.

Відмінювання числівників – назв сотень

Відмінок	Числівник		
Н.в.	<i>двісті</i>	<i>сімсот</i>	<i>дев'ятсот</i>
Р.в.	<i>двохсот</i>	<i>семисот</i>	<i>дев'ятисот</i>
Д.в.	<i>двомстам</i>	<i>семистам</i>	<i>дев'ятистам</i>
Зн.в.	<i>двісті, двухсот</i>	<i>сімсот, семисот</i>	<i>дев'ятсот, дев'ятисот</i>
Ор.в.	<i>двомастами</i>	<i>сьомастами, сімомастами</i>	<i>дев'ятьмастами, дев'ятьомастами</i>
М.в.	<i>на двохстах</i>	<i>на семистах</i>	<i>на дев'ятистах</i>

Зверніть увагу! Перша частина числівників – назв сотень відмінюється як числівники *два – дев'ять*.

Прочитайте числівники разом з іменниками. Провідмінійте виділені іменники.

П'ять діб, вісімнадцять кімнат, вісім учнів, сорок зошитів, сто книжок, п'ятдесят копійок, триста шістнадцять аркушів, чотириста дев'яносто студентів, вісімсот школярів.

Числівники *нуль, мільйон, мільярд* відмінюються як іменники II відміни, а числівник *тисяча* – як іменник I відміни.

Слова *кілька, декілька, кільканадцять* є числівниками і відмінюються як числівники *два, три, чотири, п'ять*.

Якщо слова *мало, багато* виступають у словосполученні з іменниками, які є назвами конкретних предметів, що піддаються лічбі, тоді вони є числівниками: *багато учнів, мало парт*. Числівник *багато* відмінюється як числівник *три* або *п'ять*.

Спишіть речення, розкриваючи дужки.

1. Калинка мчала свої води попід лісом і в (кільканадцять) кілометрах від Кричаєва впадала в Десну (Ю.Мушкетик). 2. Ми не встигли навіть перекинутися (кілька) словами (О.Гончар). 3. Це були грецькі кораблі з (кількадесят) веслами (С.Скляренко). 4. У (багато) містах і селах гостинно, радо нас вітали (В.Юхимович). 5. У середині острова над чималою глибокою бухтою розташувалося село з (декілька) десятками рибальських хат (М.Трублаїні).

Спишіть речення. Числа й скорочення запишіть словами, поставивши числівники в потрібному відмінку.

1. Найбільшим морем, що омиває Україну, є Чорне море, яке має площу близько 350 тис. км. Особливістю моря є зараженість його вод, починаючи з глибини 150-200 м, сірководнем. 2. Унаслідок виверження морського грязевого вулкану в Темрюцькій затоці Азовського моря в серпні 1988 р. на відстані 240 м від берега утворився острів площею близько 2700 м² та заввишки в південній частині 2,8 м над рівнем моря.

Поставте іменники при числівниках у потрібному відмінку.

Два (весло), три (ліжка), чотири (кілометр)), чотири (відро), п'ять (телевізор), шість (стілець), сім (вікно), десять (книжка), чотириста (один) гривня, шістдесят вісім (метр).

Відмінювання дробових і збірних кількісних числівників

Дробові числівники ($5/6$ і $7/10$) складаються з двох частин.

Перша частина дробового числівника називає чисельник і є кількісним числівником. Друга називає знаменник і є порядковим числівником. Дробові числівники відмінюються за відмінками: чисельник – як ціле число, знаменник – як прикметник у множині.

Відмінювання дробових числівників	
Відмінок	Числівник
Н.в.	<i>сім цілих і дві п'ятих</i>
Р.в.	<i>семи цілих і двох п'ятих, сімох цілих і двох п'ятих</i>
Д.в.	<i>семи цілим і двом п'ятим, сімом цілим і двом п'ятим</i>
Зн.в.	<i>сім цілих і дві п'ятих, сімох цілих і двох п'ятих</i>
Ор.в.	<i>сімома цілими і двома п'ятими, сьома цілими і двома п'ятими</i>
М.в.	<i>на сімох цілих і двох п'ятих, на семи цілих і двох п'ятих</i>

Провідмініяйте дробові числівники.

Дві цілих одна друга кілометра, дев'ять цілих сім десятих процента, чотири цілих три сьомих метра.

Збірні числівники двоє, обоє, обидва, обидві, троє відмінюються як числівник *два*; **четверо – двадцятєро, тридцятєро** відмінюються як відповідні числівники *чотири – двадцятєро, тридцятєро*.

Відмінювання збірних числівників		
Відмінок	Числівник	
Н.в.	<i>обидва, обидві</i>	<i>дванадцятєро</i>
Р.в.	<i>обох</i>	<i>дванадцяти, дванадцятьох</i>
Д.в.	<i>обом</i>	<i>дванадцяти, дванадцятьом</i>
Зн.в.	<i>обидва, обох</i>	<i>дванадцятєро, дванадцятьох</i>
Ор.в.	<i>обома</i>	<i>дванадцятьма, дванадцятьома</i>
М.в.	<i>на обох</i>	<i>на дванадцяти, на дванадцятьох</i>

Випишіть і провідмініяйте словосполучення із збірними числівниками.

Обидві жінки, двоє хлопчиків, два товариші, четверо курчат, чотири сантиметри, двадцять кошків, двадцятєро кравців, одинадцятєро коней, одинадцять кілометрів, троє дівчат, вісім картоплин, восьмеро гравців.

Запишіть можливі поєднання числівників троє, семеро з іменниками.

Робітник, двері, жінка, зайчєня, тєля, сани, дошка, товариш, хлоп'я, трактор, дівчатко, відро.

Відмінювання порядкових числівників

Порядкові числівники змінюються за родами, числами і відмінками. Вони відмінюються як прикметники твердої групи, а числівник третій – як прикметник м'якої групи.

Відмінкові закінчення порядкових числівників чоловічого й середнього роду збігаються, за винятком форм називного і знахідного відмінків.

Відмінювання порядкових числівників			
Відмінок	Чоловічий, середній рід	Жіночий рід	множина
Н.в.	<i>третій, третє</i>	<i>сімнадцята</i>	<i>сорокові</i>

Р.в.	<i>третього</i>	<i>сімнадцятої</i>	<i>сорокових</i>
Д.в.	<i>третьому</i>	<i>сімнадцятій</i>	<i>сороковим</i>
Зн.в.	<i>третій, третє (третього)</i>	<i>сімнадцята, сімнадцятої</i>	<i>сорокові, сорокових</i>
Ор.в.	<i>третім</i>	<i>сімнадцятою</i>	<i>сороковими</i>
М.в.	<i>на (у) третьому</i>	<i>на (у) сімнадцятій</i>	<i>на (у) сорокових</i>

Порядкові числівники, як і прикметники, пов'язуються з іменником у тому ж роді, числі, відмінку: *перше запитання, перші морози*.

У складених порядкових числівниках відмінюється лише останнє слово.

Спишіть речення і визначте рід, число і відмінок порядкових числівників.

1. Минає рік, і другий минає, і четвертий, і десятий (Т. Шевченко). 2. Третій рік він сидить вже у другому класі, до книжки, до уроків не приженеш (Панас Мирний). 3. Біля одного весла стояли двоє хлопців, а другим вправлявся сам дідусь (Ю. Смолич). 4. Роман мовчав. Ніколи він не зачіпав ні однієї дівчини ні словами, ні жартами (І. Нечуй-Левицький).

Напишіть речення, записуючи цифри словами.

1. До 783 додати 53.
2. Від 637 відняти 298.
3. Скласти 4893638 з 256375.
4. Визначити добуток від множення 23 на 68.
5. Скільки разів 18 міститься в 1206?

Буква ь на кінці числівників та перед закінченням у непрямих відмінках

М'який знак у числівниках	
Правило	Приклади
На кінці слова у називному і знахідному відмінках у числівниках <i>п'ять, шість, від дев'яти до двадцяти і тридцять</i> .	<i>П'ять, шість, дев'ять, п'ятнадцять, двадцять</i>
Перед закінченням у непрямих відмінках у числівниках <i>п'ять, шість, від дев'яти до двадцяти і тридцять, три і чотири, від п'ятдесяти до вісімдесяти</i> .	<i>П'ятьох, п'ятьма, шістдесятьох, вісімдесятьма, вісімдесятьом</i>

М'який знак не пишеться в числівнику *чотири* в орудному відмінку перед закінченням: *чотирма*, але *чотирьох*, *чотирьом*.

М'який знак не пишеться в числівниках від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* і від *двохсот* до *дев'ятисот*, за винятком деяких непрямих відмінків, де м'який знак пишеться в середині слова: *восьмистам*, *дев'ятьмастами*.

Випишіть окремо прості, складні та складені числівники. На місці крапок, де треба, поставте м'який знак.

Двадцят.., шіст..десят.., сімдесят.., п'ят..сот, перший, одна ціла і п'ят..сотих, міл..йон, сім..сот тисяч, тридцят.. два, дев'ят.., дев'ят..надцят.., віс..момастами, чотир..охсот, тр..омастамидвадцят..ма, тр..ома.

Поєднайте числівники з іменниками і запишіть утворені словосполучення в місцевому відмінку. Поясніть правопис.

П'ять, книга; двадцять три, поверх; чотири, сторінка; шість, стіл; дванадцять, учень; дев'ять, зошит; сім, пензлик.

Написання складних та складених числівників.

Написання разом порядкових числівників з -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний

Правопис складних та складених числівників

Разом пишуться:

а) складні кількісні числівники із *-надцять*, *-десят*, *на сотні*: *одинадцять*, *п'ятдесят*, *триста* (*трьохсот*, *трьомстам*).

Окремо пишуться:

а) складені кількісні та порядкові числівники: *тисяча п'ятсот тридцять вісім*, *тисяча дев'ятсот вісімдесят восьмий*;

б) порядкові числівники, до складу яких входять слова з половиною й подібні, теж пишуться окремо: *три з половиною тисячний загін*.

Через дефіс пишуться:

а) порядкові числівники, написані цифрами й літерами: *7-й*, *10-ї*, *11-го*, *35-мільйонний*, *3-тисячний*.

Порядкові числівники на *-сотий*, *-тисячний*, *-мільйонний*, *-мільярдний* пишуться одним словом, і перша частина в них стоїть у родовому відмінку (крім *сто* і *дев'яносто*): *двохсотий*, *двохтисячний*, *трьохтисячний*, *двадцятип'ятитисячний*, *трьохсотп'ятдесятимільйонний* (але: *стотисячний*).

Запишіть повністю словами складні числівники.

3-й, 85-тисячний, 200-мільйонний, 40-мільярдний.

Подані числівники поставте у формі родового, давального та орудного відмінків.

Четвертий, тисяча дев'ятсот п'ятий, вісімдесят дев'ятий, чотирнадцятий, двісті сорок перший, третій, шістдесят другий.

Утворіть словосполучення із складними числівниками, розкривши дужки, й запишіть.

(3 мільйони) народ, (200 тисяч) пасажера, (25 мільярд) місто, (5 тисяч) студентом, (325 тисяч) кілометр, (22 мільйони) екземпляр.

Правильне вживання відмінкових форм іменників при кількісних числівниках (у тому числі дробових і збірних)

Після числівника *один*, навіть якщо він входить до складених числівників, іменник ставиться в однині: *31 день, 71 кілограм, 1191 кілометр*.

Після числівників *два* та більше іменник стоїть у множині: *два дні, три тижні, чотири місяці, п'ять років, десять століть*.

Причому при числівниках *два, три, чотири* (навіть якщо вони входять до складених числівників) іменник має форму називного відмінка, а при числівниках *п'ять* та більше — родового: *три брати, чотири будинки, дев'яносто чотири проценти; п'ять братів, шістдесят будинків, дев'яносто дев'ять відсотків*.

Якщо іменник стоїть перед числівниками *два, три, чотири* і вказує на приблизність, то він також ставиться в родовому відмінку множини: *днів два, тижнів три, місяців чотири*.

У непрямих відмінках іменник і числівник стоять у тому ж відмінку: *трьох братів, трьом братам, із трьома братами, шістдесяти будинків, шістдесяти будинкам, шістдесятьма будинками, у шістдесяти будинках*.

Після числівників *тисяча, мільйон, мільярд* іменник стоїть незмінно в родовому відмінку множини: *тисяча років, тисячі років, тисячею років; мільйон гривень, мільйона гривень, мільйону гривень, мільйоном гривень*.

Запишіть словосполучення, цифри замініть словами, поставивши їх у відповідному відмінку.

(42) карбованців, відпочивати з (2) дітьми, коробка з (130) олівцями, зал для (375) глядачів, напис на (269) мішках, розмовляти з (80) відвідувачами.

Запишіть у родовому і місцевому відмінках кількісні числівники, позначені цифрами.

4 (місяці), 7 (дочка), 25 (кілограм), 40 (глядачі), 91 (кілометр), 208 (автомашина), 3 мільярди (рік), 36 мільйонів (люди), 150 (будинки).

Після дробових числівників іменник стоїть постійно в родовому відмінку однини: *півтора місяця, півтора року; дві десяти відсотка, двох десятих відсотка, двом десятим відсотка, двома десятими відсотка*. Рідко іменник може мати форму родового відмінка множини: *дві п'яті виробів, одна десята запасів нафти*.

Якщо є вислів *із половиною, із чвертю*, то іменник при ньому набуває форми, якої вимагає власне кількісний числівник: *два з половиною тижні, чотири з половиною місяці, п'ять із чвертю років*.

Прочитайте цифрові вирази. Запишіть, дібравши до них іменники в родовому відмінку однини.

$1/2$; $5/6$; 0,9; 3,5; 2,4; $3 \frac{4}{5}$; $4 \frac{2}{3}$.

Прочитайте арифметичні приклади, правильно вимовляючи закінчення. Запишіть ці приклади словами.

Зразок. До восьми цілих і трьох п'ятих додати три цілих і дві третіх.

$5 \frac{3}{4} + \frac{7}{9}$; $3 \frac{1}{2} + 7$; $9 \frac{4}{6} + 23$; $8,6 + 0,025$; $70,4 + 2$.

Правильне вживання форм непрямих відмінків кількісних числівників

Збірні числівники поєднуються	
а) з іменниками чоловічого роду, що означають назви осіб, тварин та птахів	<i>двоє киян, троє школярів, четверо коней, п'ятеро орлів;</i>
б) з іменниками середнього роду	<i>двоє вікон (і два вікна), троє відер (і три відра), двоє лошат, четверо телят, п'ятеро хлоп'ят;</i>
в) з іменниками, що мають лише множину	<i>двоє воріт, троє окулярів, четверо ножиць (а також: три пари окулярів, чотири пари ножиць).</i>

Після збірних числівників (крім *обидва*) іменник стоїть у родовому відмінку множини: *двоє селян, троє татар, троє голубів, четверо дверей*. У

непрямих відмінках іменник і числівник стоять у тому самому відмінку: *двох селян, двом селянам, з двома селянами.*

Випишіть підряд іменники у дві колонки: 1) ті, які можна вжити із збірним числівником двоє; 2) ті, які не вживаються із збірними числівниками.

Однокласник, ножиці, спиця, обценьки, куш, основа, стіна, граблі, сани, кілограм, осокір, ягня, ворота, ключ, клієнт, дочка, кошения, двері, квітка, маля, малюнок.

Запишіть цифри словами і розкрийте дужки. Поясніть зв'язок числівників з іменниками. Правильно наголошуйте іменники.

1 (слива), 1 (яблуко), 1 (сестра), 2 (книжка), 2 (дівчина), 2 (перо), 2 (трактор), 3 (учень), 3 (жінка), 4 (товариш), 4 (відро), 4 (дошка), 5 (човен), 7 (борона), 15 (дерево), 30 (солов'їв), 12 (карась), 50 (село).

Відредагуйте речення і запишіть.

1. Учні взяли в бібліотеці двадцять трое книжок. 2. Під посівами пшениці зайнято 280,7 гектарів землі. 3. Пароплав із 38 екскурсантів уже підходив до пристані. 4. До канікул ще два місяців.

Правильне вживання числівників для позначення дат, часу (годин)

У датах порядкові числівники вживаються у формі середнього роду, а назви місяців стоять незмінно в родовому відмінку (у цьому словосполученні пропускається слово *число*: *перше (число) вересня, першого (числа) вересня, з першим (числом) вересня, (у) першому (числі) вересня.*

Тривалість у годинах позначається кількісними числівниками: *змагання триває п'ять годин.* А самі години називаємо порядковими числівниками: *перша година, третя година, п'ята година* (так само, як ряди парт у класі: *перший ряд, другий ряд, третій ряд*). При відмінюванні змінюються обидва слова: *третьої години.*

Увага! Числівники на позначення часу можуть використовуватися в різних сполученнях з іншими словами: *12.15 – дванадцята п'ятнадцять, дванадцята година п'ятнадцять хвилин, чверть на першу (тринадцяту); 14.45 – чотирнадцята сорок п'ять, чотирнадцята година сорок п'ять хвилин, за чверть третя (п'ятнадцята), сорок п'ять хвилин на третю (п'ятнадцяту), о третій годині, перед третьою годиною.*

Розкрийте дужки, записавши час словами.

1. Учора (07.30) ми приїхали до Києва. 2. (08.00) ми поїхали на річковий вокзал. 3. (08.30) сіли на пароплав. 4.(09.00) пішли снідати. 5. Зараз рівно (18.15). 6.(17.00) ми побачили Канів. 7. (19.15) група туристів пішла на Тарасову гору. 8.3 (20.00) до (21.45) ми знову були на пароплаві.

Прочитайте, правильно вимовляючи числівники на позначення годин.

15.30; 7.45; 5.50; 23.55.

Систематизація знань та вмінь за темою

«Числівник» (тестові завдання)

I варіант

1. Числівниками є всі слова в рядку

- А трійка, тричі, три, тридцятий, утричі
- Б тринадцятеро, двадцять, сьомий, одна шоста
- В трійко, чотири десятки, двадцятка, три
- Г чотириста сімдесят третій, стотомний, двійка

2. Усі числівники збірні в рядку

- А п'ятеро, сто вісімдесят шостий
- Б семеро, шість цілих дві третіх
- В троє, дванадцятеро, шестеро, п'ятеро
- Г десятеро, другий, двадцять один

3. Помилку допущено у відмінюванні числівника

- А тисяча дев'ятсот вісімдесят шостого
- Б шість цілих сім восьмих
- В тисяча дев'ятстами восьмидесятьма чотирма
- Г на трьох тисячах дев'яноста шістьох

4. Усі числівники записані правильно в рядку

- А п'ятдесяти, п'ятдесятьом, на п'ятдесяти
- Б чотирьохсот, вісімдесятьом, шістьмастами
- В семидесяти, чотирма, трьохстами
- Г дев'яносто трьома, шести десятьом

5. Усі числівники відмінюються однаково в рядку

- А тридцять, сорок, п'ятдесят, шістдесят
- Б п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят
- В сорок, дев'яносто, сто, тисяча, мільйон
- Г нуль, двісті, триста, чотириста, п'ятсот

6. Помилку у вживанні збірних числівників допущено у рядку

- А п'ятеро учнів, семеро цуценят
- Б дванадцятеро акторів, шестеро мексиканців

В четверо коней, п'ятеро орлів
Г двоє блокнотів, десятеро столів

7. На позначення часу порушено граматичну норму в рядку

А п'ять хвилин до сьомої
Б п'ять хвилин на десяту
В п'ятнадцять по шостій
Г п'ять годин сорок хвилин

8. Усі числівник пишуться разом у рядку

А триста/два/дцять, шести/сотий, сорок/другий
Б сто/тисячний, триста/сороковий, два/на/дцять
В трьох/сот, п'яти/мільйонний, семи/тисячний
Г шістдесят/два, сім/на/дцяттеро, сім/сот/ п'ят/десятий

9. Установіть відповідність

Розряд

Приклади

1 кількісний простий	А сімсот вісімдесят п'ять
2 кількісний складений	Б двісті сороковий
3 порядковий складений	В сорок
4 кількісний дробовий	Г восьмисотий
5 порядковий складний	Д три цілих п'ять десятих

10. Запишіть речення, замінюючи цифри словами. Визначте відмінок числівників.

80 діючих вулканів з 850 розташовані під водою.

11. Запишіть всі можливі варіанти позначення часу.

10.10

II варіант

1. Числівниками є всі слова в рядку

А двійко, два десятки, двадцятка, три
Б четвірка, четверо, четвертий, учотирьох
В тринадцяттеро, тринадцятий, тринадцять, дві тринадцятих
Г шестикілометровий, шість, шістка, шестеро

2. Усі числівники кількісні, окрім

А вісімдесят, сімсот, сьомий, дванадцять
Б шестеро, п'ять десятих, триста дев'яносто два
В вісімнадцятий, сімдесят четвертий, двадцять
Г тисячний, мільярд, вісімдесят один

3. Складні числівники подано в рядку

А чотириста вісімдесят дев'ять
Б дев'ятнадцять, шістдесят, вісімсот

В чотири, сорок, вісім, тисяча

Г один, одинадцять, двісті, сімсот

4. Помилку допущено у відмінюванні числівника

А тисячі трьохсот вісімдесяти дев'яти учнів

Б у тисяча вісімсот шістдесят п'ятому році

В тисячею двомастами сорока сьома дільницями

Г п'ятистам шестидесятьом вісьмом селам

5. Усі числівники відмінюються однаково в рядку

А нуль, двісті, триста, чотиреста, п'ятсот

Б сорок, дев'яносто, сто, тисяча, мільйон

В п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят

Г тридцять, сорок, п'ятдесят, шістдесят

6. Граматичну помилку допущено в рядку

А двадцять п'ять апельсинів

Б чотири помідори

В півтора яблука

Г два з половиною банана

7. На позначення часу порушено граматичну норму в рядку

А чверть до дванадцятої

Б пів на десяту

В десять хвилин на шосту

Г вісім годин десять хвилин

8. Усі числівник пишуться окремо в рядку

А трьох/сот, двома/стами, п'ят/на/дцять

Б тисяча/вісімсот/двадцять/дев'ять

В десяти/мільйонний, п'ятсот/двадцяти/шести/тисячний

Г вісім/десят, чотир/на/дцять, кілька/сотий

9. Установіть відповідність

Розряд

1 кількісний простий

2 кількісний складений

3 порядковий складений

4 кількісний дробовий

5 порядковий складний

Приклади

А триста двадцять шість

Б шістсот тридцять другий

В десять

Г восьмитисячний

Д дві цілих шість десятих

10. Запишіть речення, замінюючи цифри словами. Визначте відмінок числівників.

Юпітер разом з 8 іншими планетами рухається навколо Сонці на відстані майже 770 млн. км.

11. Запишіть усі можливі варіанти позначення часу.

17.45

Займенник

Займенник – це частина мови, що вказує на предмети, ознаки або кількість, не називаючи їх. Займенники, подібно до іменників, прикметників і числівників, відповідають на питання *хто? що? який? чий? скільки?* (*ніщо, вони, той, всякий, стільки*).

Синтаксичні ознаки займенників

У реченні займенник може бути тим же членом речення, що й іменник, прикметник, числівник	
підметом	<i>Учора <u>я</u> ходив у школу. <u>Хтось</u> зазирнув у вікно.</i>
означенням	<i>Зараз розповім про <u>свої</u> плани. Ці <u>дівчатка</u> не з <u>нашого</u> класу.</i>
додатком	<i>Трохи заробив <u>собі</u> грошей. <u>Щось тебе</u> не бачу.</i>
обставиною	<i>Розуміння <u>шукайте в собі</u>.</i>
іменною частиною складного присудка	<i><u>Щось ти сьогодні ніякий</u>.</i>

Розряди займенників

Назва розряду	Займенники
Особові	<i>я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони</i>
Зворотний	<i>себе</i>
Питальні	<i>хто? що? який? чий? котрий? скільки?</i>
Відносні	<i>хто, що, який, чий, котрий, скільки</i>
Неозначені	<i>щось, хто-небудь, будь-який, абищо, деякий та ін.</i>
Заперечні	<i>ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки</i>
Присвійні	<i>мій, твій, наш, ваш, свій, його, її, їхній, їх</i>
Вказівні	<i>цей, той, такий, стільки</i>
Означальні	<i>весь, усякий, кожний, жодний, інший, сам</i>

Спишіть речення, знайдіть займенники й підкресліть їх як члени речення. Визначте, на що вказує займенник (на особу, предмет, ознаку чи кількість), укажіть розряд.

1. Тополя знов заглянула до вікна, а за нею одним рогом виткнувся місяць... (Г.Косинка). 2. І журиться вікнами наша хатина, і шепче задумливий сад (А.Малишко). 3. Натягне дощ свої осінні струни, торкне ті струни пальчиком

верба (Л. Костенко). 4. На сонце-скрипці бабиного літа ніхто із скрипалів ще не зіграв (Н.Петрук). 5. По стежці щось веде мене до хати... Стібок матусиних слідів (О.Довгоп'ят).

Особові та зворотний займенники

	1 особа		2 особа		3 особа	
	однина	множина	однина	множина	однина	множина
Н.	<i>я</i>	<i>ми</i>	<i>ти</i>	<i>ви</i>	<i>він, вона, воно</i>	<i>вони</i>
Р.	<i>мене</i>	<i>нас</i>	<i>тебе</i>	<i>вас</i>	<i>його (нього), її (неї)</i>	<i>їх (них)</i>
Д.	<i>мені</i>	<i>нам</i>	<i>тобі</i>	<i>вам</i>	<i>йому, їй</i>	<i>їм</i>
Зн.	<i>мене</i>	<i>нас</i>	<i>тебе</i>	<i>вас</i>	<i>його (нього), її (неї)</i>	<i>їх (них)</i>
Ор.	<i>мною</i>	<i>нами</i>	<i>тобою</i>	<i>вами</i>	<i>ним, нею</i>	<i>ними</i>
М.	<i>на (у) мені</i>	<i>на (у) нас</i>	<i>на (у) тобі</i>	<i>на (у) вас</i>	<i>на (у) ньому, ній</i>	<i>на (у) них</i>

Зворотний займенник себе вказує на виконавця зворотної дії. Цей займенник не має форми називного відмінка, роду та числа.

У реченні виступає додатком.

Поставте займенники, що в дужках у потрібному відмінку. За потребою звертайтеся до поданої вище таблиці.

Спитав у (він), передав через (вони), глянув (вона) у вічі, перед (ми), сміявся з (він), бачилась з (вона), в'ється над (воно), зв'язок з (ми).

Прочитайте речення і відредагуйте їх, записавши правильний варіант.

1. Чому Ви не прийшов учора? 2. Ви хворий? 3. Ви задоволений відповіддю? 4. Який Ви невеселі! 5. Який Ви добрий! 5. Чи задоволений Ви своїм виступом? 6. Чому Ви промовчав?

Прочитайте стійкі словосполучення. Поясніть їх значення. Визначте відмінки зворотного займенника.

Сам собі пан; виходити з себе; бути самим собою; кусати собі лікті; постояти за себе; набивати собі ціну; узяти себе в руки; спалити за собою мости; рвати на собі волосся; викликати вогонь на себе.

Питальні й відносні займенники

Питальні займенники вживаємо для оформлення питання про осіб чи предмети (*хто, що*), про ознаки, якості чи належність предмета (*який, чий*), про кількість або порядок предметів при лічбі (*скільки, котрий*).

За допомогою питальних займенників будуємо питальні речення. наприклад: *Хто може випити Дніпро, хто властен виплескати море? (М.Рильський).*

Відносні займенники - ті самі, що й питальні, але їх уживаємо для зв'язку частин складного речення. наприклад: *Щасливий той, хто бачив мрію (Д.Павличко).*

Займенники *хто, що, скільки* змінюються лише за відмінками, не мають роду й числа. Займенники *який, чий, котрий* змінюються за відмінками, родами й числами.

Займенники *хто, що* в реченні виконують роль підмета або додатка; займенники *який, чий, котрий* найчастіше є означеннями. наприклад: *1. Хто завжди правду каже? (Дзеркало). 2. У кого кам'яна сорочка? (У черепахи). 3. Яких каменів немає в морі? (Сухих).*

Відмінювання питальних і відносних займенників

Н.	хто	що	Який, яка, яке, які	Чий, чия, чие, чії	Котрий, котра, котре, котрі	скільки
Р.	кого	чого	якого, якої, яких	чийого, чиеї, чийх	котрого, котрої, котрих	скільких
Д.	кому	чому	якому, якій, яким	чийому, чийй, чийм	котрому, котрій, котрим	скільким
Зн.	кого	що	якого, якої, яких	чийого, чиеї, чийх	котрого, котрої, котрих	скільки
Ор.	ким	чим	яким, якою, якими	чийм, чиею, чийми	котрим, котрою, котрими	скількима
М.	на кому	на чому	на якому, якій, яких	на чийому, чийй, чийх	на котрому, котрій, котрих	на скільких

I. Перебудуйте речення за зразком, замінивши питальні займенники відносними. Поясніть, як при цьому змінилася будова речень.

Зразок. Яку книжку ти читаєш? – Скажи, яку книжку ти читаєш.

1. Хто тебе скривдив? 2. Про що ти думаєш? 3. Скільки тобі років?

II. Складіть і запишіть по два речення із займенниками *хто, який* так, щоб в одному з речень займенники були питальними, а в другому – відносними.

Провідмініяйте сполучення слів.

Який урок, котра година, скільки кілометрів.

Заперечні й неозначені займенники

Заперечні займенники вказують на відсутність особи, предмета, їхніх ознак чи кількості. Заперечні займенники утворюємо від питальних додаванням префікса *ні*. Наприклад: *ніщо, ніхто, ніякий, нічий, ніскільки, нікотрий*.

Неозначені займенники вказують на невизначені особи, предмети, їхні ознаки, кількість. Наприклад: *казна-хто, абичий, будь-кого*.

Неозначені займенники утворюємо від питальних за допомогою часток *аби-, де-, казна-, хтозна-, будь-*, які в словах є префіксами, та часток *-сь, -небудь*, які в словах є суфіксами. Наприклад: *хтозна-який, будь-кому, якась, який-небудь*.

Заперечні та неозначені займенники змінюються за відмінками, родами й числами так, як і питальні займенники, від яких вони утворені.

Відмінювання заперечних і неозначених займенників

Н.	<i>ніхто</i>	<i>яка-небудь</i>
Р.	<i>нікого</i>	<i>якої-небудь</i>
Д.	<i>нікому</i>	<i>якій-небудь</i>
Зн.	<i>нікого</i>	<i>яку-небудь</i>
Ор.	<i>ніким</i>	<i>якою-небудь</i>
М.	<i>ні на кому</i>	<i>на якій-небудь</i>

Заперечні займенники з *ні* пишемо разом. Якщо ж між *ні* та займенником уживаємо прийменник, тоді всі три слова пишемо окремо. Порівняймо: *нікого, ніякий / ні від кого, ні перед чим*.

Неозначені займенники пишемо разом, окремо або через дефіс

Разом	Через дефіс	Окремо
із частками <i>аби-, де-, -сь: абичий, декому, якогось</i>	із частками <i>казна-, хтозна-, будь-, -небудь: хтозна-кому, яка-небудь</i>	якщо між словами є прийменник: <i>хтозна з ким, аби до кого</i>

Провідмініайте займенники *ніщо, казна-який, будь-що*. Складіть і запишіть речення із кожним займенником у формі родового відмінка.

Розподіліть займенники в три колонки залежно від написання: 1) разом; 2) через дефіс; 3) окремо. Обґрунтуйте написання.

Котрий/сь, аби/що, хтозна/з/ким, який/ небудь, де/якої, будь/для/кого, будь/хто, ні/яких, ні/до/чого, який/сь, аби/чого, казна/скільки, ні/чий, хтозна/чийого, де/в/кого, де/чиїх, будь/чий, ні/на/який.

Присвійні займенники

Присвійні займенники вказують на належність чогось певній особі. Присвійними є займенники *мій, наш, твій, ваш, свій, його*. Наприклад: *Падають тепло і глухо яблука в нашім саду (В. Сосюра)*.

Присвійні займенники змінюються за відмінками, числами й родами подібно до прикметників.

Відмінювання присвійних займенників

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н.	<i>мій</i>	<i>моя</i>	<i>моє</i>	<i>мої</i>
Р.	<i>мого</i>	<i>моєї</i>	<i>мого</i>	<i>моїх</i>
Д.	<i>моєму</i>	<i>моїй</i>	<i>моєму</i>	<i>моїм</i>
Зн.	<i>мого, мій</i>	<i>мою</i>	<i>моє</i>	<i>моїх, мої</i>
Ор.	<i>моїм</i>	<i>моєю</i>	<i>моїм</i>	<i>моїми</i>
М.	<i>на моїм, моєму</i>	<i>на моїй</i>	<i>на моїм, моєму</i>	<i>на моїх</i>

При іменнику особові займенники *його, її, їх (їхній)* у формі родового відмінка набувають значення присвійних. Порівняймо: *не було його (її) вдома; його (її) зошит лежав на столі*.

Прочитайте речення. Випишіть словосполучення із займенниками *його, її, їх* у дві колонки: 1) з особовим займенником; 2) з присвійним займенником.

1. Ходи по тій землі, що Каменяр ходив, і пий із тих джерел, які його поїли (Л. Забашта). 2. Лось звівся, тепер його постать чітко вимальовувалася в досвітніх сутінках (Є. Гуцало). 3. Світлі ідуть матері. Зір їх красою сія (В.Сосюра). 4. А хто ж були ті вояки відважні, що їх збирав під прапори свої Спартак? (Леся Українка). 5. Яворові сниться яворина та її кохання молоде (Д.Павличко). 6. У Любові формула проста, лише ніхто її, на жаль, не знає (О.Довгоп'ят).

Спишіть прислів'я, ставлячи замість крапок присвійний займенник свій у потрібній формі. Прочитайте вголос, правильно наголошуючи займенники.

1. Пильнуй ... носа, а не чужого проса.
2. Від ... тіні не сховаєшся.
3. Кожнисиця ... хвостик хвалить.
4. Біля ... нір і миші сміливі.
5. Усяка робота ... майстра чекає.
6. Син мій, а розум у нього

Вказівні й означальні займенники

Вказівні займенники *цей, той, такий* указують на один предмет з ряду однорідних; вказівний займенник *стільки* вказує на невизначений або невизначено-великий кількісний вияв предмета. Наприклад: *Ця містина коштує тридцять срібняків, – за стільки не можна ліпшої землі дістати (Леся Українка).*

Вказівні займенники *цей, той, такий* змінюються логічні за родами, числами, відмінками подібно до прикметників.

Вказівний займенник *стільки* подібний до кількісних числівників. Він змінюється лише за відмінками, як числівник *два*.

Відмінювання вказівних займенників

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н.	<i>той</i>	<i>та</i>	<i>те</i>	<i>ті</i>
Р.	<i>того</i>	<i>тієї, тої</i>	<i>того</i>	<i>тих</i>
Д.	<i>тому</i>	<i>тій</i>	<i>тому</i>	<i>тим</i>
Зн.	<i>той, того</i>	<i>ту</i>	<i>те</i>	<i>ті, тих</i>
Ор.	<i>тим</i>	<i>тією, тою</i>	<i>тим</i>	<i>тими</i>
М.	<i>на тому, тім</i>	<i>на тій</i>	<i>на тому, тім</i>	<i>на тих</i>

I. Провідмініяйте сполучення із вказівними займенниками.

Цей підручник, стільки дерев, такі простори.

II. Складіть і запишіть два речення із займенником *той* у формі:
а) давального відмінка; б) орудного відмінка.

Спишіть речення, ставлячи подані в дужках займенники в потрібній формі. Підкресліть займенники як члени речення. Визначте розряд займенників.

1. Стрину ж я калину, небо (той) безкрає – цілий день сопілка в (мій) серці грає (А. Малишко).
2. Чому, сказати, й сам не знаю, живе у серці стільки літ

(отой) стежина в ріднім краї одним-одна біля воріт (А. Малишко).
 3.Благословенні час той і година, коли земля (цей) цвітом процвіла (М.Рильський). 4. Оксана день у день тут, серед (цей) сипучих пісків (О.Гончар). 5. Добре (той) ковалеві, що на обі руки кує (Нар. творчість).

Означальні займенники

Означальні займенники *весь (увесь, ввесь), усякий (всякий), кожний (кожен), жодний (жоден), інший, сам, самий* узагальнено вказують на ознаки предмета. Наприклад: 1. *Кожна травичка на своєму корені росте.* 2. *Добрий товар сам себе хвалить (Народна творчість).*

Означальні займенники змінюються за родами, числами, відмінками як прикметники.

Відмінювання означальних займенників

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н.	<i>весь</i>	<i>вся</i>	<i>все</i>	<i>всі</i>
Р.	<i>всього</i>	<i>всієї</i>	<i>всього</i>	<i>всіх</i>
Д.	<i>всьому</i>	<i>всій</i>	<i>всьому</i>	<i>всім</i>
Зн.	<i>весь, всього</i>	<i>всю</i>	<i>все</i>	<i>всі, всіх</i>
Ор.	<i>всім</i>	<i>всією</i>	<i>всім</i>	<i>всіма</i>
М.	<i>на всьому</i>	<i>на всій</i>	<i>на всьому</i>	<i>на всіх</i>

Спишіть речення, підкресліть означальні займенники як члени речення. Усно визначте їхній рід, число, відмінок.

1. Все йде, все все минає – і краю немає... (Т. Шевченко) 2. Всі мости ще кленові. Всі коні іще вороні (Л. Костенко). 3. Інші будуть лунати пісні, вільні, гучні, одважні і горді! (Леся Українка) 4. Кожне дерево в цьому несходимому лісі він знає і до нього горнеться (Ю. Збанацький). 5. Про тата говорить вся земля (М.Рильський).

Систематизація знань та вмій за темою «Займенник» (тестові завдання)

I варіант

1. Займенник – це самостійна частина мови, яка

А означає назву предмета і відповідає на питання *хто? що?*

Б вказує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх, відповідає на питання *хто? що? який? чий?*

В означає число, кількість предметів і порядок при лічбі та відповідає на питання *скільки? котрий?*

Г вказує на ознаку предмета і відповідає на питання *який? чий?*

2. Займенниками є всі слова

А який, яким, скількома, де, як

Б куди, наскільки, чого, якщо

В котрим, кого, чим, скількох

Г деколи, дехто, деякий, де-небудь

3. Правильною є форма займенника в рядку

А неї не було сьогодні в школі

Б треба з їми поспілкуватися

В опитали всіх учасників конкурсу

Г відзначають цього року

4. Займенник ужито в усіх реченнях, окрім

А О зграї хмар на крилах легких!

Б Ще змалку снились ви мені.

В І рвався я до вас, далеких.

Г Привіт мій вам, брати небесні! (Із творів Олександра Олеся)

5. Разом треба писати займенники в рядку

А аби/що, ні/чого, де/з/ким, аби/про/що

Б хтозна/що, казна/з/ким, де/який, аби/скільки

В кого/небудь, де/кого, де/котрий, бозна/хто

Г де/хто, ні/що, аби/який, ні/який, який/сь

6. Через дефіс треба писати займенники

А будь/скільки, будь/у/кого, що/небудь, аби/хто

Б який/небудь, будь/хто, бозна//скільки, аби/хто

В казна/кого, ні/який, аби/чим, ні/про/ко

Г хтозна/якого, аби/котрого, де/яким, що/сь

7. Окремо треба писати займенники в рядку

А ні/в/якому, казна/на/чому, де/в/кого, ні/в/чим

Б аби/в/кого, ні/котрий, що/небудь, бозна/який

В хтозна/з/чим, будь/чий, де/який, аби/чому

Г де/з/ким, будь/кого, де/якому, ні/в/кого

8. Установіть відповідність

Розряди

1. особові

2. присвійні

3. вказівні

Приклади

А будь-кого, абищо, скільки-небудь, дехто

Б усього, сам, самим, всяким, кожному

В моя, своє, його, твоїм, мого, свої, нашого

Г бозна/кого, ні/про/що, хтозна/чому, хто/сь

7. Потребує редагування речення

А Дякуємо всім за участь у прибиранні території школи.

Б У санаторії любий клієнт отримає потрібне лікування.

В Лікар виписав той же рецепт.

Г Усім нам дуже сподобалася вистава шкільного театру.

8. Установіть відповідність

Розряд

Приклади

1 особові

А деяка, абищо, будь у кого, казна-котрий

2 присвійні

Б усього,сам, самим, всяких, кожному

3 вказівні

В своїх, нашому, твоя, їхнього, моє, твій

4 неозначені

Г вони, їх, він, йому, мене, вона, тобою

5 відносні

Д такий, стільки, та, цьому, цей, тим

З котрого, скількома, чого, кому, на якому

9. Утворити від питальних займенників *хто? скільки?* по одному заперечному й неозначеному.

10. Розібрати займенник із поданого речення як частину мови.

Одкуріли роки злі, йде весна по всій землі (Б.Олійник).

8 клас

Службові частини мови

Прийменник як службова частина мови, засіб зв'язку слів у словосполученні й реченні. Зв'язок прийменника з непрямыми відмінками іменника.

Види прийменників за будовою.

Прийменник – це службова частина мови, що виступає разом з відмінковою формою іменника, займенника або числівника для вираження залежності її від інших слів у словосполученні (*третій від краю, кожен з присутніх, піклуватися про дітей*) і в реченні (*Гуляв я по полю. Хтось із вас тут, певно, зайвий*).

Прийменник допомагає виражати відношення між предметами (*парк для прогулянок, комп'ютер для роботи*), ознаки до предмета (*пісня без слів, багатий на речі павільйон*) або дії до предмета (*піднятися о шостій, взяти з підлоги*).

**Разом із відмінковими формами іменників, числівників, займенників
прийменники можуть виражати**

час	<i>Протягом дня, о десятій годині</i>
простір	<i>Злетів у небо, доїхати до міста</i>
причину	<i>Запізнився через транспорт</i>
мету	<i>Прийшов на урок, зустрівся з однокласниками</i>
спосіб дії	<i>Сказати по правді, робити із задоволенням</i>
порівняння	<i>Більший за інших, найменший класі</i>
відношення до матеріалу	<i>Штани з вельвету, зошит з паперу</i>
предмет, на який спрямована дія	<i>Розповідати про навчання, привітати зі святом</i>

Прийменник як службова частина мови не є членом речення, але, виступаючи разом із повнозначними частинами мови (найчастіше з іменником), може бути у складі підмета (Президент з народом нарешті порозумілися), присудка (Всі були у захваті), додатка (Вона схопила його за чуба), обставини (За столом сиділо троє).

Перепишіть речення, на місці крапок вставляючи прийменники.

1. Хто рано підводиться, ... того й діло водиться.
2. ... невмілого руки не болять.
3. Не взявшись ... сокиру, хати не зробиш.
4. ... діла слабіє сила.
5. ... умілого і долото рибу ловить.
6. Треба нахилитися, щоб ... криниці води напитися.
7. Щоб рибу їсти, треба ... воду лізти.
8. ... лежачий камінь вода не тече.

Спишіть, розкриваючи дужки. Визначте відмінок слів, ужитих із прийменником.

Перед (галявина) плачуча береза сипнула сльозами, як мати, за (вона) (з,с)хлипнуло (не)видиме джерельце: (з,с)кинуло (з,с) себе клубочок туману.

Ми пробігли чинось загороду, в (яка) стояли високі дуплянки, обминули озерце червоного проса, перехопилися через (струмок), що став тепер річкою й опинилися на (зарослий) терном (узлісся).

Непохідні й похідні прийменники. Написання похідних прийменників разом окремо і через дефіс.

За походженням прийменники поділяються на дві групи: похідні й непохідні.

До непохідних належать прийменники, спосіб творення яких визначити неможливо: *до, без, на, під, при, по, над, крізь, за, для...*

Похідними називаються прийменники, що утворилися від іменних частин мови та прислівників, а також поєднанням прислівників та іменників з непохідними прийменниками: *внаслідок, край, довкола, кругом, завдяки, згідно з, незалежно від, одночасно з.*

За будовою прийменники бувають

прості	складні	складені
складаються з однієї частини: <i>без, до, край (села), близько (першої години).</i>	складаються з двох і більше складових частин: <i>поза, понад, з-за.</i>	складаються з двох і більше слів: <i>згідно з, відповідно до, незалежно від.</i>

Похідні прийменники пишуться

разом	окремо	через дефіс
якщо утворені від прислівників, іменників або інших прийменників: <i>упродовж, навколо, поруч, наперед.</i>	якщо утворені шляхом поєднання прислівників або іменників із непохідними прийменниками: <i>відповідно до, згідно з, під час.</i>	якщо утворені шляхом приєднання до прийменника з (<i>із</i>) інших прислівників: <i>з-за, з-під, з-поміж, з-понад.</i>

Запишіть прийменники в три колонки: 1) разом, 2) через дефіс, 3) окремо.

По/між, із/за, з/заду, на/в/круги, на/зустріч, з/по/серед, подібно/до, близько/від, на/чолі, по/серед, з/по/між, у/супереч, відповідно/до, за/винятком, з/під, по/близу, на/в/коло, за/для, із/над, на/перед, незалежно/від, з/поза, згідно/з.

Спишіть речення, розкриваючи дужки. Укажіть вид прийменників за будовою.

(З)переляку душа в п'яти утекла. І (з)під стоячого підшву випоре. Верба товста, але (з)середини пуста. Не сунься, середа, (по)перед четверга. (По)під носом косовиця, а в голові ще не орано. Зачинили вовка (по)між вівці. Такий

вовк (з)поміж овець, як коза при капусті. Не дурний крук, щоб випустив (з)попід рук. (С)підтишка литки рве. Ми з тобою, як риба з водою: я на лід, а ти (під)спід. Як ідеш, дивись (по)під ноги: хоч грошей не знайдеш, так носа не наб'єш (Народна творчість). Зелений і чудний (з)за хмари знявся місяць (Ю.Яновський). І неначе князь Данило з давнини казав: «Дивись, (з)над Дніпра (зі)брались кривні, привітали край мій древній...» (А.Турчинська) Бабусенько старенькая, (від)гадай мій сон, що (з)під правої та рученьки вилетів сокол, (з)під білої, (з)під лівої – ясна зоря, (при)снилося, бабусенько, що (в)тратив коня... (Народна творчість)

Синонімічні й антонімічні прийменники

Синонімічні зв'язки прийменника: *при, біля, близько, поруч (із), поряд (з), поблизу, край, неподалік; кінець – край, обіч – обабіч – збоку – побіч; напроти – навпроти – проти – супроти – насупроти (розм.); серед – посеред.*

Прийменники: *відповідно до, згідно з, залежно від, виходячи з, у світлі, у дусі, у розрізі* характерні для офіційно-ділового мовлення.

Антонімічні зв'язки прийменника: *в – з, під – над, від - до, перед – за, у – з.*

I. Розподіліть подані прийменники спочатку на синонімічні, потім — на антонімічні, таким чином утворивши синонімічні й антонімічні ряди прийменників.

Біля, між, над, для, уві, коло, під, від, задля, через, з метою, перед, проміж, із, близько, до, у, край, за, в, з, поміж, крізь, зі, серед, повз.

II. Складіть із прийменниками одного синонімічного й антонімічного рядів словосполучення. Поясніть службову роль прийменників у них.

I. Прочитайте фразеологічні звороти. Поясніть їх значення (за потреби скористайтеся фразеологічним словником). Запишіть, утворюючи пари антонімічних фразеологізмів. Виділіть у них прийменники.

Народитися під щасливою зіркою; пійматися у лабети; пливти за течією; привертати до себе; прийти на розум; під самісіньким носом; поза очима; без царя в голові; відвертати від себе; мати голову на плечах; народитися без сорочки; вилетіти з голови; за тридев'ять земель; пливти проти течії; у вічі; вирватися з лап.

II. З'ясуйте, на які відмінки вказують прийменники. Дослідіть, у яких фразеологізмах прийменники виступають як антонімічні. Уведіть ці звороти до самостійно складених речень.

Сполучник як службова частина мови. Види сполучників за будовою, походженням, способи використання в реченні

Сполучник – це службова частина мови, яка служить для поєднання однорідних членів речення або частин складного речення.

Сполучники за походженням поділяються на непохідні – найдавніші, їхнє походження не простежується (*і, але, а, та, бо, чи*) та похідні, що утворилися від інших частин мови (*що, коли, де, тому що*).

За будовою сполучники бувають

прості	складні	складені
складаються з однієї частини: <i>і, а, та, бо, що, чи, як.</i>	складаються з двох і більше складових частин: <i>проте, зате, щоб, якби, нібито.</i>	складаються з двох і більше слів: <i>коли б, тому що, через те що, так що, незважаючи на те що, не тільки ..., а й.</i>

Випишіть сполучники в три колонки, розділивши їх за будовою на прості, складні і складені.

Та, унаслідок того що, щоб, проте, коли, хоч, а, у міру того як, чи, ніби, немовби, аніж, завдяки тому що, як тільки, і, й, або, тимчасом як, якщо, тому що, для того щоб.

Використання сполучників у простому й складному реченні: сполучники сурядності й підрядності. Розрізнення сполучників і однозвучних слів

Сполучник – службова частина мови, яку вживають для зв'язку однорідних членів речення та частин складного речення.

За своїм призначенням сполучники поділяють на такі розряди:

- *сполучники сурядності*, які поєднують однорідні члени або рівноправні частини складного речення: *Ластівка день починає, а соловей його кінчає (Народна творчість).*

- *сполучники підрядності*, які поєднують головну й залежну частини складного речення: *Сова каже, що її діти кращі (Народна творчість).*

Сполучники сурядності

Група за значенням	Сполучники	Приклади
Єднальні	<i>і, й та (у значенні і), ні...ні, як...так і, не тільки...але й</i>	<i>день і ніч ні вдень, ні вночі</i>
Протиставні	<i>а, але, та (у значенні але), зате, проте, однак, а втім</i>	<i>Удень ішов дощ, але було тепло.</i>
Розділові	<i>або, чи, або...або, чи...чи, то...то</i>	<i>день або ніч</i>
Зіставний	<i>а (не можна замінити протиставним але)</i>	<i>День підходить, а ніч відступає.</i>

Сполучники підрядності

Група за значенням	Сполучники	Приклади
Причинові	<i>бо, тому що, через те що, у зв'язку з тим що, оскільки</i>	<i>Земля прекрасна, тому що на ній живуть дзвінкоголосі малюки (Ю.Бедзик).</i>
Часові	<i>коли, тільки, як, щойно, ледве, як тільки, аж поки</i>	<i>Як пишно в кульбаб золотилися вії, коли на лугах проростала трава (Д. Луценко).</i>
Умовні	<i>якщо, якби, аби, коли, коли б, як</i>	<i>Як будеш, земле, ти щасливою, то буду в щасті жити і я! (М. Сингаївський)</i>
Меті	<i>щоб, для того щоб, аби</i>	<i>Треба нахилитися, щоб з криниці води напиться (Народна творчість).</i>
Допустові	<i>хоч, хай, хай...але, незважаючи на те що, дарма що... а</i>	<i>Упав додолу перший лист, хоч гай ще диха молодо (Д. Луценко)</i>
Порівняльні	<i>як, мов, немов, наче, неначе, ніби, немовби, начебто</i>	<i>Хліб пахне солодко, як пахнуть меду соти (Л. Забашта).</i>
З'ясувальні	<i>що, щоб, чи, як</i>	<i>Я б так хотів, щоб ти була щаслива (М. Луків).</i>
Міри й ступеня	<i>аж, що аж, що</i>	<i>І так утомився, що на півдорозі заснув (С. Левчук).</i>
Наслідковий	<i>так що</i>	<i>Зранку випав сніг, так що слідів тепер не побачиш (О. Квітневий).</i>

Сполучники сурядності й підрядності можуть вживатися з тим самим, тобто синонімічним значенням. Проте слід пам'ятати, що при цьому вони не завжди є абсолютними синонімами, а можуть вказувати на різні смислові відтінки.

Отже, деякі з них можна замінювати тільки в окремих випадках.

Наприклад: *Уранці треба обов'язково снідати, випивати чашку чаю, соку або (чи) молока. Калина за селом, мов (наче, неначе, ніби) жар, полум'яніє.*

Сполучники *проте, зате, притому, тож, теж, щоб, якби, якже*, які пишуться разом, слід відрізнити від однозвучного поєднання повнозначного слова (займенника чи прислівника) з прийменником або часткою. Сполучник як службове слово поєднує однорідні члени речення або прості речення в складному. Однозвучні сполучення слів пишуться окремо, виступають членами речення, до них можна поставити запитання.

Порівняймо!

1. Ми мало відпочивали, зате (але) виконали всю роботу.	1. Я тебе поважаю за те (за що?), що
2. Хоч додому було недалеко, проте (однак) ми під'їхали тролейбусом.	ти порядна людина.
3. Якби (коли б) вони думали про батьківщину!	2. Мова йде про те (про що?), що
4. Щоб (аби) бути прекрасним фахівцем, треба добре вчитися.	треба вивчати звичаї свого народу.
	3. Як би (як?) не було спекотно – скоро піде дощ.
	4. Що б (що?) не трапилося, тебе я любитиму.

Відновіть прислів'я й приказки, дібравши їхнє продовження із другого стовпчика. Розкриваючи дужки і ставлячи розділові знаки, запишіть народні вислови спочатку зі сполучниками, а потім — з однозвучними словами.

1. Скрізь добре...	що/б не спотикався
2. Не їздять довгою дорогою...	те/ж до місця добереться
3. Не за/те кобилу б'ють, що ряба,...	про/те вдома — найліпше
4. Хто їде волами...	той дорога легка.
5. Треба йти до господи...	не/мов старий кожух.
6. На те коня кують...	За/те твердо.
7. Ліс узимку...	що/б не було шкоди.
8. Рідко ступас...	Як/що знають ближню.
9. Як/що бажання добре...	а за/те, що везти не хоче.

Продовжіть речення. Підкресліть однозвучні зі сполучниками слова відповідно до їх синтаксичної ролі.

1. Я завжди із задоволенням відвідую театр, що б ... 2. Щоб пізнати людину, ... 3. Якби я мав вільний час ... 4. Як би мені хотілося, щоб ... 5. Я завжди уважно слухаю розповіді батька про те, ... 6. Багато хто з учнів цікавився історією, проте

Написання сполучників разом і окремо

Разом пишуться складні сполучники, які становлять тісне поєднання повнозначних слів із частками або прийменниками: *адже, аніж, утім, зате, мовби, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отже, отож, притім, притому, причому, проте, себто, тобто, цебто, щоб, якби, якщо, а також слова абощо, тощо.*

Окремо пишуться:

а) сполучники з частками *б, би, ж, же:* або *ж, адже ж, але ж, а як же, бо ж, коли б, коли б то, отже ж, хоча б, хоч би;*

б) складені сполучники: *дарма що, для того щоб, замість того щоб, з тим щоб, з того часу як, після того як, при цьому, та й, так що, тим часом як, тому що й* подібні.

Через дефіс пишуться сполучники з частками *-бо, -но, -то:* *отож-то, тим-то, тільки-но, тому-то.*

Запишіть словосполучення в три колонки: 1) сполучники пишуться разом; 2) через дефіс; 3) окремо.

А/би пішов дощ, хоч/би хто один, не/мов/би так і треба, як/би почути голос, бо/ж це Україна, якби/то в Рим, ніби/то замало літ, отож/бо й кобзар, начеб/то моя земля, коли/б/то діло йшло на лад, хоч/би уві сні, все/ж це моя сукня, тому/то мовчали всі, отож/то звучала пісня.

Перепишіть речення, уставте пропущені сполучники з довідки та правильно їх запишіть.

1. ... мені намісто, то пішла б я завтра в місто.
2. Стали спускатися в темний яр, ... сховатися від пекучого сонця.
3. Після дощу вода скаламутніла, ... нанесло намулу.
4. Мабуть, почну писати, ... наполягатимуть друзі.
5. Повертаюся додому, ... розвіяти сум і тривогу.
6. Дівчина іде, ... пливе лебедонька.
7. Вітру на морі не було, ... клекотав сильний прибій.
8. Густо ріс очерет, ... вода від берега давно відступила.
9. Погода стояла сонячна, ... шибки на вікнах миготіли.

10. День був душний, ... краплі дощу іскрилися на траві.

Довідка. Як/що; дарма/що; як/би; для/того/що/б; незважаючи/на/те/що; тому/що; ніби/то; так/що; що/б; про/те.

**Систематизація знань та вмінь за темою
«Прийменник. Сполучник» (тестові завдання)
I варіант**

Завдання з вибором однієї правильної відповіді.

1. Укажіть рядок, у якому наведено непохідні прийменники

- А З-над, через, про, під
- Б Коло, біля, понад, при
- В Над, за, у, до
- Г З, у, посеред, край.

2. Укажіть рядок, у якому словосполучення містить прийменник, утворений від іменника

- А Грати поблизу будинку
- Б Копати навколо дерева
- В Готувати напередодні свята
- Г Жити край села

3. Прийменник У потрібно писати в рядку

- А Мікротеми ... тексті, грати ... футбол
- Б Розвиток науки ... Україні, жити ... Львові
- В Роль української мови ... світі, плавати ... морі
- Г Винаходи ... історії людства, співав ... хорі

4. Похідний прийменник потрібно писати окремо в рядку

- А Розташований по/серед села, діяти відповідно/до наказу
- Б По/між молодих берізок, за/винятком окремих учнів
- В Бігти на/зустріч вітру, придумали за/для розваги
- Г Гуляння під/час свята, обмеження у/ зв'язку з погодою

5. До сурядних належать усі сполучники рядка

- А Але, також, а, тому що
- Б Або, чи, однак, не то... не то
- В Хоча, та, поки, й
- Г Проте, що, зате, щоб

6. Окремо потрібно писати всі сполучники рядка

- А Коли/б, начеб/то, з/тим/щоб, мов/би
- Б Для/того/щоб, як/тільки, тому/що, дарма/що
- В У/зв'язку/з/тим/що, за/те, ніби/то, так/що

Г З/того/часу/як, не/мов, про/те, як/що

Завдання на встановлення логічної відповідності

7. Установіть відповідність між синонімічними прийменниками

1 край	А на основі
2 незважаючи на	Б слідом за
3 на підставі	В коло
4 з метою	Г всупереч
	Д для

8. Установіть відповідність між сполучниками підрядності та групою

1 тому що, бо, оскільки	А мети
2 щоб, аби, для того щоб	Б умовні
3 як, мов, наче	В причинові
4 якщо, якби, аби	Г допустові
	Д порівняльні

9. Установіть відповідність між сполучниками та їх написанням

1 тому/що, дарма/що	А через дефіс
2 мов/би, не/мов/би/то	Б разом
3 отож/то, тим/то	В окремо
4 про/те, як/би	Г парні
	Д і разом, і окремо

Прочитайте текст. Виконайте завдання до нього

1. Батько почув, батіг засвистів-затюхкав над кіньми, вони мало вскач не пустились — і вечірнє поле прожогом, зі скаженою швидкістю полетіло мимо Дениска, й утворений від того льоту вітер заплющив Денискові очі, й він приклав до обличчя рукавиці, **наче** намагався захиститись, **і** засміявся — від збудження, від щастя. 2. Батько, обернувшись, приглянувся до нього, **а** потім притримав коней... (Є. Гуцало)

10. Скільки прийменників ужито в першому реченні

А 3 Б 6 В 5 Г 7

11. Один з виділених сполучників є зайвим. Чому?

- А Він є сурядним, а всі інші підрядні
Б Він є протиставним сурядним, а всі інші єднальні сурядні
В Він є підрядним, а всі інші сурядні
Г Він є підрядним порівняльним, а всі інші підрядні мети

12. Складіть два речення зі словом «коло» так, щоб в одному реченні це слово було прийменником, а в другому – іменником.

II варіант

I. У якому рядку визначення прийменника правильне?

А Прийменник — незмінна службова частина мови, що виражає залежність іменника та займенника від інших слів.

Б Прийменник — незмінна повнозначна частина мови, що вживається для зв'язку однорідних членів речення.

В Прийменник — незмінна службова частина мови, що вживається для зв'язку частин складного речення.

Г Прийменник — незмінна службова частина мови, що виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні та реченні.

2. У якому рядку всі прийменники пишуться разом?

А Незалежно/від, на/перед, з/під, за/ради, з/за.

Б По/між, згідно/з, під/час, в/продовж, з/поміж.

В В/наслідок, до/вкола, в/здовж, на/вколо, що/до.

Г На/впроти, у/зв'язку/з, поруч/з, з/метою, з/посеред.

Д За/для, відповідно/до, незалежно/від, о/крім, по/за.

3. Визначте, у якому рядку всі сполучники підрядні.

А Бо, тому що, оскільки, якби, дарма.

Б Бо, та, проте, начебто, ніби.

В Але, мов, як, щойно, якщо.

Г Хай, ні...ні, ледве, й, однак.

4. У якому рядку в усіх словосполученнях прийменник разом з іменниковою формою вказує на місце дії?

А Покласти на парту, висіти над столом, розташуватись біля річки, сидіти при дорозі, співати біля хати.

Б Взяти зі столу, бовваніти на високій горі, росли посеред лісу, виднітися з-поміж дерев, охнув від жаху.

В Зупинитись близько лісу, жити під лісом, сидіти край столу, потемніла в річці, діяти згідно з законом.

Г Відпочивати під час канікул, видно у пільмі, хрустить під ногами, розташуватись на мочарі, діяти за правилами.

Д Чекати з неба, розливати по землі, засинілась над рікою, розмовляти з другом, закричати від болю.

5. У якому рядку всі сполучники причинові?

А Ледве, дарма, хай, нехай, бо.

Б Бо, тому що, у зв'язку з тим що, оскільки, через те що.

В Коли, як, та й, через те що, коли б.

Г Як тільки, якби, аби, хоч, для того щоб.

6. На які групи поділяють підрядні сполучники?

А Причинові, часові, умовні, мети, єднальні.

Б Часові, умовні, мети, порівняльні, розділові.

В Причинові, часові, умовні, мети, допустові, порівняльні, з'ясувальні.

Г Мети, допустові, порівняльні, з'ясувальні, часові.

Д Часові, умовні, причинові, єднальні, допустові, з'ясувальні.

7. У якому рядку визначення сполучника правильне?

А Сполучник — службова частина мови, яка вживається для зв'язку частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними.

Б Сполучник — службова частина мови, яка вживається для зв'язку однорідних членів речення.

В Сполучник — службова повнозначна частина мови, яка вживається для зв'язку однорідних членів та частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними.

Г Сполучник — службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні та реченні.

8. У якому рядку всі прийменники пишуться через дефіс?

А Із/за, з/під, з/попід, з/поміж, з/посеред.

Б З/поза, з/за, в/наслідок, по/при, не/зважаючи на.

В За/для, за/ради, по/серед, по/руч, в/наслідок.

Г Незалежно/ від, згідно/з, під/час, відповідно/до, з/понад.

9. З'ясуйте, у якому рядку допущено помилку в правописі прийменників.

А Не зважаючи на, з метою, задля, посеред, з-поміж.

Б Внаслідок, з-перед, з-поза, з-поміж, заради.

В Поміж, окрім, навкруги, поруч з, із-за.

Г З-посеред, з-над, незалежно від, за винятком, всупереч.

Д Попід, понад, попри, поперед, з-попід.

10. У якому рядку всі сполучники складні?

А Щоб, немов, ніж, якби, раз.

Б Якщо, теж, також, бо, немовби.

В Мовбито, немовбито, начеб, проте, нібито.

Г Начебто, цебто, щоб, буцімто, але.

11. Визначте, у якому рядку всі похідні прийменники прислівникового походження.

А Довкруги, навкруги, зверх, ззаду, коло.

Б Кругом, мимо, назад, насупроти, кінець.

В Нарізно, напередодні, поруч, поряд, за винятком.

Г Поверх, незважаючи на, незалежно від, з метою, одночасно з.

Д Близько, всупереч, відносно, вздовж, довкола.

12. Перекладіть українською мовою.

Поднімаються по лестнице, плыть по течению, по случаю, по вечерам, вызвать по делам службы, учебник по химии, большой по объему, старший по возрасту, послать по почте, сообщить по телефону, скучать по детям, по инициативе, по приказу, встретимся без четверти семь, в девять часов, в

защиту, в те времена, писать на украинском языке, издеваться над ним, при исполнении служебных обязанностей, при условии, иди ко мне, с марта по июнь, папка для бумаг.

9 клас

Відокремлені члени речення Відокремлення поширених узгоджених означень

Якщо поширене узгоджене означення (дієприкметниковий чи прикметниковий зворот) стоїть безпосередньо перед означуваним іменником (або перед сполученням прикметника з іменником) і не має обставинного відтінку, то воно не відокремлюється (*залитий сонцем степ; залитий сонцем безмежний степ*). 1. *Омиті росами квітки розтулюють повіки (В. Сосюра)*. 2. *І сп'янілий до нестями вечір квітами пропах, солов'їними піснями заливається в кущах (В. Сосюра)*. 3. *Зорі сплять на холодних [однорідні], морозом зв'ялених травах (Л. Первомайський)*.

Відокремлюється поширене узгоджене означення, якщо воно стоїть після означуваного іменника. 1. *Рука, засмагла від роботи, нам сіє благодатний мир (М. Рильський)*. 2. *Лірична пісня — це душа народу, це безмежне поле, засіяне зернами історії і [сполучник поєднує два однорідні означення] завітчане людськими надіями (М. Стельмах)*.

Відокремлюється поширене узгоджене означення, відділене від означуваного слова іншими членами речення (хоч у поетичній мові, залежно від інтонації, воно може й не відокремлюватися). 1. *Осяяний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ (О. Довженко)*. 2. *Срібним маревом повиті, коло сіл стоять тополі (Леся Українка)*.

Відокремлюється означення, якщо воно стосується особового займенника *я, ти, він* і т. д. Іноді займенник може бути пропущений. 1. *Дніпро! Ти тихо в день ясний пливеш, заглиблений в минуле... (О. Олесь)* 2. *Він стояв на кормі з веслом, суворий і красивий, і дивився вперед поверх нас (О. Довженко)*.

Відокремлюється означення, якщо воно має обставинний відтінок (до нього, крім питання *який?*, можна поставити ще питання *чому?*, *за якої умови?* *незважаючи на що?*, і стоїть воно переважно на початку речення).

1. *Скроплений живлющою росою, росток пробився на безмежжі нив [пробився (чому?), бо був скроплений...]* (П. Дорошко). 2. *Покинута людьми на довгі дні, дорога помирає в бур'яні [помирає (за якої умови?), якщо покинута...]* (Д. Павличко).

Відокремлення інших означень

Два або більше непоширених означень після означуваного іменника обов'язково відокремлюються лише тоді, коли перед цим словом є вже узгоджене означення. В іншому випадку — відокремлення необов'язкове.

1. *Досвітні огні, переможні, урочі, прорізали темряву ночі (Леся Українка).*

2. *Бескиди сиві, червоні скелі, дикі, непевні, нависли над нами (Леся Українка).*

3. *Леліє даль волога і блакитна (М. Бажан).*

Не відокремлюється одиничне непоширене означення, яке стоїть безпосередньо після означуваного іменника, якщо воно не має обставинного відтінку. 1. *На київських вулицях шумних каштани давно одцвіли* (В. Сосюра).

2. *Тихе озеро незрима віє духом трав'яним (М. Рильський).*

Звичайно не відокремлюються неузгоджені означення. Але коли автор хоче підкреслити важливість такого означення, то виділяє його парними комами, іноді — тире. 1. *Настала осінь [яка?] з вітрами холодними, з дощами дрібними (Леся Українка).* 2. *А була б у них [яка?] хоч на курячій ніжці хатина — о, жили б!* (А. Головка) 3. *Брянський, [який?] з туго перетягнутим станом, з білявою пишною чуприною [ці ознаки автор хоче підкреслити], стоїть, облитий променями призахідного сонця (О. Гончар).*

Від означення слід відрізнити виражений дієприкметником або прикметником присудок, який ніколи не відокремлюється. 1. *А навкруги вся ніч переповнена [присудок] розміреним шумом хлібів (О. Гончар).* 2. *Горód ровом обкопаний [присудок], дерева глиною замазані [присудок] (Грицько Григоренко).* 3. *Шлях стелився їм далекий [складний присудок] (З. Тулуб).*

I. Запишіть речення. Підкресліть відокремлені означення. Дослідіть, які з них узгоджені, а які – неузгоджені. Свій вибір обґрунтуйте.

Природа запропонувала нам унікальну споруду із базальтових стовпів – багатогранників, вишикуваних струнками рядами. Заповідник «Кам'яні могили» – це гірська країна в мініатюрі, чаруюча незрівнянними ароматами і незайманістю степових трав. Тут особливе повітря – п'янке, сповнене

таємничістю й ніжністю. Перед нами постали Урицькі скелі – величні, урвисті, з низкою гротів. Окремі їх ділянки, вкриті численними заглибленнями, нагадують бджолині стільники (Із часопису).

II. З'ясуйте, чим виражені узгоджені і неузгоджені означення.

Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові. Підкресліть означення, назвіть спосіб вираження та умови їх відокремлення.

Це затоплене село на Хмельниччині ще називають "українською Атлантидою", адже колись на місці величезного озера жили люди.

Потріскана від спеки земля німотно чекала порятунку. Зачарований жовто-зеленим світом іду під синім-синім небом і тихо переймаюся його світлою покорою. Далекі шпилі сизо-блакитні здавалися зубцями застиглих хмар. Цей парк – розкішний подарунок палко закоханого чоловіка своїй обраниці створений заради й на славу цього почуття. Зволожена нічною прохолодою пахла травами наддніпрянська земля (Із журналу).

Змоделюйте і запишіть пари речень із поданими в дужках дієприкметниковими зворотами так, щоб означення стояли а) перед означуваним словом; б) після означуваного слова. Поясніть розділові знаки.

Туман тікає за хату (сполоханий сонцем). Далеко – далеко на південь засиніли смугою гори (вкриті лісом). Самі на себе дивляться ліси (розгублені од власної краси). На горах за шпильями пишно горить вечірній світ сонця (вкритими лісом). Кленочки пнуться до сонця та напружуються в бруньках (посаджені під шнур). Над луками холонув оранжевий вечір (залитими квітневою повинню).

Відокремлення прикладок

Прикладки відокремлюються в тих самих випадках, що й означення взагалі, із тою лише різницею, що тут для виділення частіше використовують тире. 1. *Мандрівник вічний — невблаганний час іде вперед, його не зупинити [іде (чому?), бо він мандрівник...]* (Л. Дмитерко). 2. *Солов'ї, нічні товариші мої, у сад злетілись до вікна* (П. Воронько). 3. *Дзвіночок сміху — мій син прокидається вранці* (Є. Гуцало).

Завжди відокремлюються прикладки, які приєднуються до означуваного іменника словами *тобто*, або (=тобто), чи (=тобто), *наприклад*, *зокрема*, *особливо*, *на ім'я*, *на прізвище*, *родом*, *так званий*. 1. *Ви забуваєте другу любов поетів, наприклад любов Данте до Беатріче, а я*

власне таку мала на думці (Леся Українка). 2. За шофера ми поставили тракториста Серьогу, на прізвище Півень (Ю. Яновський). 3. Ягід навколо, особливо дикої малини, була сила-силенна (О. Донченко).

Прикладка із словом як відокремлюються лише тоді, коли вона має відтінок причини. В інших випадках прикладка із словом як не відокремлюється. 1. *Ліс зустрів мене як друга горлиць теплим воркуванням... (М. Рильський)* 2. *У горах Брянський, як командир [бо він був командир], зустрівся з новими труднощами (О. Гончар).* 3. *Кривинський, як посередник [бо він був посередник], вийшов наперед громади... (Панас Мирний)*

Знайдіть відокремлені прикладки. Охарактеризуйте умови відокремлення та засоби їх вираження.

1. Нема без кореня рослини, а нас, людей, без батьківщини (М. Чернявський). 2. У клопотах і турботах непомітно сплигло літо — вінець хліборобського року (В. Скуратівський). 3. Наше століття багате на різноманітні сенсації, тобто на неймовірні чи малоймовірні явища (3 кн. "Дванадцять місяців"). 4. Син бідного сільського титаря, Павло Грабовський в дитинстві пізнав не тільки злидні, щоденні важкі турботи про хліб насущний, а й поетичні обряди, сумовиту красу народної пісні (О. Дей). 5. Ремез — пташка невеличка, в'є гніздечко-рукавичку на лозині біля річки (А. Камінчук) 6. Змовкнув дятел — працююча птиця (В. Ткаченко).

Прочитайте речення. Розставляючи пропущені розділові знаки, підкресліть відокремлені прикладки, поясніть уживання при них коми або тире.

1. До нашого часу збереглася в Чернігові Чорна могила слов'янський курган X століття (І. Вихованець). 2. На нас чекає Ужгород обласний центр Закарпатської області (Із газети). 3. Місто Луцьк розташоване на підвищенні і оточене з трьох боків крутими вигинами річки Стир (Із журналу). 4. Від Полтави невіддільна постать зачинателя нової української літератури І. Котляревського який народився і творив тут. 3 Полтавою пов'язана творча діяльність Панаса Мирного класика української літератури (І. Вихованець). 5. Як творець Шевченко може бути для нас взірцем у всьому (О. Гончар). 6. Про двірника розкажу вам малята є в нього друзі мітла і лопата (М. Познанська).

Відокремлення обставин

Відокремлюються з обох боків комами обставини, виражені дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. 1. *Учися чистоти і простоти і, стоптуючи килим золотий, забудь про везжі темної гордині (М. Рильський).* 2. *Степ, струснувши з себе росу та [сполучник поєднує дві однорідні обставини] зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором (Панас Мирний).* 3. *Усяка пташечка, радіючи, співала (Л.Глібов).*

Не відокремлюються, як правило, одиничні дієприслівники, якщо вони вказують на спосіб дії (як? яким способом?). Такі дієприслівники звичайно виражають основну дію в реченні. 1. *Я йшов [як?] не поспішаючи [не поспішав] (Л. Первомайський).* 2. *Не так тії вороги, як добрії люди — і окрадуть [як?] жалкуючи, [як?] плачучи осудять (Т. Шевченко).*

За бажанням автора можуть відокремлюватися обставини, що починаються словами *всупереч, наперекір, на зло, попри, залежно від, відповідно до, згідно з, подібно до, у зв'язку з, завдяки, внаслідок, на випадок, за браком, за відсутністю, на відміну від, особливо* тощо.

Обов'язково відокремлюються обставини з прийменниками *незважаючи на, починаючи з, кінчаючи* (які подібні до дієприслівників). 1. *Наперекір огню і смерті, полки незборені і вперті боям виходили навстріч (М. Упеник).* 2. *Незважаючи на погану погоду, біля освітленого під'їзду театру панувало пожвавлення (В. Собко).*

Запишіть речення. Підкресліть відокремлені обставини. Усно поясніть уживання коми в реченнях.

1. Перша леді Османської імперії – Роксолана, будучи вже дружиною Сулеймана I, листувалася зі своїм чоловіком арабською та перськими мовами.
2. Переїхавши з Москви до Львова, Іван Федоров видав перший східнослов'янський Буквар.
3. Досконало володіючи багатьма мовами, Іван Франко переклав на українську десятки зразків світової літературної класики, причому багато з них отримали український переклад вперше.
4. Єдиним чоловіком у всій Україні одного разу назвав Лесю Українку Іван Франко, відзначивши її талант і титанічну боротьбу з важкою хворобою.
5. Леся Українка, володіючи кількома мовами, була одним з найкращих перекладачів в українській літературі (Із підручника).

Пригадайте правила відокремлення одиничного дієприслівника. Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Поясніть, у яких з них дієприслівник є відокремленою обставиною, а в яких – не відокремленою.

1. Підеш собі зажурившись гаєм по долині. 2. Защебетав соловейко угору летючи; закувала зозуленька на дубу сидячи. 3. Чайка скиглить літаючи мов за дітьми плаче. 4. Там могили з буйним вітром в степу розмовляють, розмовляють сумуючи, отака їх мова: «Було колись – минулося, не вернеться знову». 5. Зійшло сонце Україна – де палала тліла а де шляхта запершися у будинках мліла. Пішов Гонта похилившись ... (Т. Шевченко)

Відокремлення додатків

Відокремлюються додатки, що мають значення виключення або виділення і починаються словами *крім, окрім, oprіч, за винятком, зокрема, особливо, наприклад, на відміну від*. 1. *Старий зараз ніякої роботи не визнає, окрім пасіки (М. Стельмах)*. 2. *Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на шкіпера (М. Трублаїні)*.

Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Підкресліть відокремлені додатки. Поясніть, яке смислове значення відокремлених додатків у кожному реченні.

Сіль має шкідливий вплив на організм людини особливо на серцево-судинну систему. Риба зокрема жирні кислоти які містяться в ній, благотворно впливають на роботу серця. На відміну від жителів материка жителі узбережжя живуть довше. Крім того що волоські горіхи живлять мозок людини, вони ще мають здатність продовжити її життя. Вживайте листя петрушки зокрема для зміцнення імунітету. На відміну від інших люди, у яких живе кіт, на 40% менше страждають від серцевих нападів (Із довідника).

Відокремлені уточнювальні члени речення

Відокремлений уточнювальний член речення конкретизує зміст однойменного попереднього члена, звужуючи або обмежуючи його значення. Уточнювальні члени відповідають на питання *а де саме? а коли саме? а як саме? а який саме? а що саме?* і под. (*внизу, біля підніжжя гори; вчора, о першій годині; темний, аж чорний*).

Але за уточнювальні не слід сприймати такі члени речення, які пов'язані з однойменними членами підрядним або опосередкованим зв'язком.

Відокремлені уточнювальні члени речення в усній мові виділяються паузами та зміною інтонації, а на письмі — парними комами, рідше — парними тире.

Найчастіше уточнювальними бувають обставини місця, часу, а іноді — й обставини способу дії, означення, присудок, підмет, додаток.

1. [звідки?] *Згори, [а звідки саме?] з міста, текли до води запахи вечірніх лип (Ю. Яновський).*
2. [коли?] *Рано, [а коли саме?] за холоду, з росою добре жати (І. Франко).*
3. *Данилко [як?] радо, [а як саме?] з підскоком, біг до сусідів (Петро Панч).*
4. *Над оболонню висять низько [які?] білі, [а які саме білі?] аж прозорі, хмари (І. Нечуй-Левицький).*
5. *Під синім склепінням високого неба розкинувся [який?] широкий, [а який саме широкий?] аж до самого обрію, степ. (Ю. Бедзик.)*

Іноді виділення тих чи інших членів речення як уточнювальних залежить від того, який зміст вкладає автор у своє висловлювання. Відповідно до цього й вимовляються вони з різною інтонацією.

1. [де?] *Там, [а де саме?] далеко, [а де саме далеко?] на Вкраїні, сяє сонечко ясне (П. Грабовський).* — [де?] *Там далеко під горами смужкою блищить Дніпро (І. Нечуй-Левицький).*
2. [де?] *У нас, [а де саме?] на Волині, найбільші й, мабуть, наймальовничіші озера. — Мені здається, що пейзажі [де?] в нас на Україні якоїсь приголомшливої краси й величі (Ю. Яновський).*

Відокремлені уточнювальні члени речення можуть вводитися в речення також за допомогою слів *тобто, цебто, або, чи, а саме, наприклад, зокрема, у тому числі, особливо, навіть, хіба що, причому, мабуть*. Такі слова від уточнювальних членів речення комою не відділяються.

1. *Щастя [кого?] художника, [а кого саме?] зокрема письменника, невіддільне від щастя його народу (П. Воронько).*
2. [хто?] *Більшість, [а хто саме?] особливо молодь, вбачали в поїзді до Морниці веселу розвагу (І. Вільде).*

Запишіть речення, вставляючи відповідні за змістом уточнювальні члени та розставляючи розділові знаки. Підкресліть відокремлені уточнювальні члени речення.

1. У серпні ... смеркає дуже рано (В. Арсеньєв).
2. Край берега ... прив'язані човни (Л. Глібов).
3. Звідти ... чуємо крізь садки: гуп-гуп! (О. Гончар).
4. Внизу ... був присмерк (В. Арсеньєв).

Довідка: під деревами, у затишку, та ще в похмурий день, згори десь.

Складіть і запишіть речення, вживаючи подані словосполучення в ролі уточнювальних членів речення.

Близько восьмої години; особливо діти; на новому місці; з чужої далекої землі; крім деяких видів рослин.

Напишіть твір-мініатюру «Козацькому роду нема переводу», використовуючи відокремлені уточнювальні члени речення.

Повторення в кінці року Словосполучення й речення. Будова й види словосполучень.

Речення прості й складні, двоскладні й односкладні

Виправте помилки у виділених словосполученнях, поясніть правку.

1. Слід потурбуватися за здоров'я своїх батьків. 2. По старим вулицям міста на клумбах учні посадили кущі троянд. 3. Учні нашої школи прийняли участь у прибиранні шкільного подвір'я. 4. Колектив прийняв зобов'язання допомогти будівельникам закінчити ремонт до кінця цього місяця.

У реченнях підкресліть граматичну основу. Визначте вид речень за складом граматичної основи.

1. Добре слово часом дорожче від ліків і від багатства (О. Довженко). 2. Підкажи най лагідніше слово (Л. Костенко). 3. Добре слово солодше за мед (Народне прислів'я).

Перепишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Визначте й підкресліть у реченнях головні й другорядні члени.

1. Поезія дух народу сила його і слава (Б. Андрусяк). 2. Мова скарбниця духовності народу (С. Плачинда). 3. Мово ти це мудрість роду (В. Ворскло). 4. Красне слово золотий ключ (Українське прислів'я). 5. Рідна мова не степ не хата а народу мого душа (В. Гончаренко). 6. Слово дивний витвір людини (В. Сухомлинський).

I. Робота з текстом

Раптом все гасне, вмирає. Здригаюсь. Що таке? **Звідки? Тінь?** Невже хтось третій? Ні, тільки хмарка. Одна хвилинка темного горя — і вмить усміхнулось направо, усміхнулось наліво — і золоте поле махнуло крилами аж до країв синього неба. **Наче хотіло злетіти.** Тоді тільки передо мною встала його безмежність, тепла, жива, непереможна міць. Я тільки тепер побачив село — нужденну купку солом'яних стріх. Воно ледве помітне. Його обняли й здушили зелені руки, що простяглися під самі хати. Воно заплуталось в ниві, як в павутинні мушка. Що значить для тої сили оті хатки? **Нічого.** Зіллються над ними зелені хвилі й поглинуть. Що значить для них людина? Нічого. Он

вийшла в поле дрібна біленька цятка і потопла у нім. Вона кричить? Співає? І робить рух? Німа безвладність просторів все се ковтнула. І знов нічого. Над всім панує тільки ритмічний, стриманий шум, спокійний, певний у собі, як живчик вічності. Як крила тих вітряків, що чорніють над полем: байдужно і безупинно роблять в повітрі круг, немов говорять: так буде вічно... так буде вічно... (М.Коцюбинський)

- II. 1. Повідомлення вчителя про твір, художню особливість стилю автора.
2. Визначте тип тексту (опис з елементами роздуму).
3. Із якими рядками епіграфа співвідноситься словесна картина, намальована М. Коцюбинським?
4. Знайдіть у тексті односкладні речення. Позначте граматичні основи односкладних речень. Визначте вид речень.
5. Якими є виділені речення? Графічно позначте граматичні основи. До якого виду неповних речень вони належать? Для чого, на вашу думку, автор так широко використовує неповні речення? (Ритм внутрішнього роздуму, переживання, фрагментарне сприйняття світу навколо).

Систематизація знань та вмінь за темою «Речення з відокремленими членами» (тестові завдання)

Варіант 1

1. Знайдіть рядок, у якому всі твердження правильні, ОКРІМ
 - А Відокремлюються додатки , що починаються з *опріч*.
 - Б Відокремлюються складені іменні присудки.
 - В Уточнювальними бувають означення.
 - Г У реченні *Хата повна ароматів спеченого хліба* кома не потрібна.
2. Укажіть рядок з відокремленим означенням (розділові знаки пропущені)
 - А Весна прийшла в поля та села веселі свята принесла.
 - Б Перевита стрічкою коса була пишна й гарна.
 - В Пшеничне колосся ще зовсім м'яке й зелене тихесенько розмовляло з вітром.
 - Г Укритим хмарами як подушками небом гуляв вітер.
3. Розділові знаки поставлені правильно у варіанті
 - А Дощик – веселий хлопчисько , пустуючи, перебігає від хмарки до хмарки.
 - Б Дощик, веселий хлопчисько, пустуючи, перебігає від хмарки до хмарки.
 - В Дощик, веселий хлопчисько, пустуючи перебігає від хмарки до хмарки.
 - Г Дощик – веселий хлопчисько , пустуючи перебігає від хмарки, до хмарки.
4. Ризику не потрібно ставити в реченні

А Україна розкішний вінок з рути і барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі.

Б Її очі наче дві вечірні зорі.

В Дід наш сімейний лікар.

Г До батька завітав його брат мій улюблений дядько

5. У якому реченні дісприкметниковий зворот НЕ ТРЕБА виділяти комами?

А Ясно сяяло молодесеньке листя на почорнілому за зиму гіллі.

Б Звідусюди пройнятий сонцем линув щебет пташок .

В Їхні голоси сповнені весняної радості протинали повітря.

Г Вони пофарбовані сонцем цвіли весняною радістю.

6. Укажіть речення, у якому є відокремлена прикладка (розділові знаки пропущено)

А Автор її колишній розвідник став згодом відомим істориком, професором Лондонського та Оксфордського університетів. (З газети)

Б Місяць закоханий в чарівну ніч сяє щасливий і світе. (Олександр Олесь)

В Тихий сон стуляє вії розігнавши давні мрії і втопивши їх у журбі. (Г. Чупринка)

Г Поля засіяні пшеницею було видно здалеку.

7. Відокремлена уточнювальна обставина часу є в реченні

А Плоди і насіння збирали після повного їх достигання.

Б Корені викопували наприкінці літа або восени.

В У цей час у них нагромаджується найбільший запас потрібних для лікування речовин.

Г Кору і бруньки заготовляли напровесні, в період активного руху соків у деревах. (За Р.Кибальчицькою)

8. Укажіть речення з відокремленим додатком

А Нікого тут нема, крім мене й господині. (М. Рильський)

Б Польова билина, вона не призвичаєна до густої садової тіні. (Панас Мирний)

В Гей, був у Січі старий козак, на прізвище Чалий. (Нар. творч.)

Г І от тепер, ставши начальником, він раптом заспівав отакої.

9. Складіть текст - письмове висловлення до 10 речень за темою «Літо!» У кожному простому реченні має бути відокремлений другорядний член речення.

Варіант 2

1. Знайдіть рядок, у якому всі твердження правильні, ОКРІМ

А Відокремлюються обставини, що починаються з *незважаючи на*.

Б Відокремлюються будь-які означення до означуваного слова – особового займенника.

В Обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, відокремлюється, коли стоїть після означуваного слова.

Г У реченні *Схожа на впертого баранця розбилась об берег морська хвиля* кома потрібна.

2. Укажіть рядок з прикладкою, що не відокремлюється (розділові знаки пропущені)

А Планшет мій найдорожчий гаджет подарували мені батьки.

Б Високий козак Довбуш тихесенько наспівував.

В Нас дітей восьмого класу цього року просили чергувати.

Г З-за воріт показалося рум'яне личко Івасика маминого сусіда.

3. Визначте рядок, у якому в реченні прикладка з означуваним словом пишеться через дефіс

А Цікаво спостерігати, чим харчуються діти/пастухи .

Б Ми майже нічого б не знали про давню давнину, аби мати/Україна не подарувала нам літописців .

В Символ/тризуб повертається на наші землі після проголошення Центральною Радою УНР .

Г Художник/Кричевський підготував проект герба з тризубом.

4. Розділові знаки поставлені правильно у варіанті речення

А Забута всіма хата, мазанка, так і стояла край шляху, зовсім похилившись.

Б Забута всіма хата – мазанка так і стояла край шляху зовсім похилившись.

В Забута всіма хата – мазанка так і стояла край шляху, зовсім похилившись.

Г Забута всіма, хата мазанка так і стояла край шляху , зовсім похилившись.

5. Непоширену обставину, виражену дієприслівником, НЕ ТРЕБА виділяти комами у реченні

А Ідуть співаючи дівчата.

Б Соломія похитуючись підійшла до Остапа.

В Квіти прокинувшись убирали в себе світло.

Г Ідучи степом чумаки співали.

6. Укажіть речення, у якому означення не відокремлюються (розділові знаки пропущено)

А Долинка вимережана сонцем пускає їм в очі веселі сліпучі зайчики.

Б Незвична музика біла, безголоса живе, тремтить, біліє на одній ноті.

В А він іде високий посивілий на схід, на захід поле огляда.

Г В заволоченому хмарами небі не вгледіти жодної зірки.

7. Відокремлена уточнювальна обставина місця є в реченні (розділові знаки пропущено)

А По берегах річки на ім'я Рось порозростався очерет.

Б Веселка блищала там у чисто вимитому дощем небі.

В Острів годував не тільки людей, а й худобу.

Г Станем браття в бій кривавий від Сяну до Дону.

8. Укажіть речення з відокремленим додатком

А Спить вітер на колінах у беріз окутаних у молоко туману.

Б Лев упав і довго лежачи стогнав.

В Здається вогнем чудесним сяють зорі з дніпровських круч.

Г Не маю іншого тепла oprіч отчого краю.

9. Складіть текст – письмове висловлення до 10 речень за темою «Канікули!». У кожному простому реченні має бути відокремлений другорядний член речення.

10 клас

Складне речення

Безсполучникове складне речення. Сміслові відношення між компонентами в безсполучниковому складному реченні. Синонімічність складних речень із сполучниками і простих речень

Безсполучникове речення – це складне речення, частини якого пов'язані інтонацією. Сполучників чи сполучних слів між частинами немає. Цілісність структури і значення утворюється інтонацією та змістовою взаємозалежністю частин, а також співвідношенням видо-часових і модальних форм присудків. Наприклад: *Аж ось піднявся страшенний, негасимий пожеар із Запорозжєя — піднявся на ляхів і на всіх недругів отчизни батько Хмельницький (П.Куліш).*

Безсполучникові речення можуть співвідноситися зі сполучниковими (складносурядними й складнопідрядними), але не завжди. Наприклад: *Батька-матері не зазнаю: сиротою зросла я, при чужині, у людях. (Батька-матері не зазнаю, а саме сиротою зросла я, при чужині, у людях.) ... Приїду додому — весело буде, людно, музики, танці... (Коли приїду додому, весело буде, людно, музики, танці...) У хаті холодок і тихо; стіни білі й німі; я*

сама з своєю душею. (У хаті холодок і тихо; і стіни білі й німі; і я сама з своєю душею (Марко Вовчок).

Переробіть, де можливо, безсполучникові речення в сполучникові й навпаки.

1. Коли б я був не жонатий, то зараз би пішов у запорожці! 2. Череваниха теж поспішала до ридвана, бо до запорожця пристав другий братчик. 3. Зараз і видно, що не нашого поля ягода, бо до Січі сходились бурлаки з усього світу: прийде турок — і турка приймають; прийде німець — і німець буде запорожцем. 4. Дорога через ту пущу була дуже трудна: то крутилась поміж деревом, то спускалась у байраки, то обходила кудлатії кучуруги. 5. У нас окаянний Тетеря торгується з ляхами за християнські душі, у вас десять гетьманів хапається за булаву... (П. Куліш)

Випишіть з вірша В. Симоненка складні речення. Визначте типи виписаних речень.

Там, у степу, схрестилися дороги,
Немов у герці дикому мечі,
І час неспинний, стиснувши остроги,
Над ними чвалить вранці і вночі.
Мовчать над ними голубі хорали,
У травах стежка свище, мов батіг.
О, скільки доль навіки розрубали
Мечі прадавніх схрещених доріг!
Ми ще йдемо. Ти щось мені говориш.
Твоя краса цвіте в моїх очах.
Але скажи: чи ти зі мною поруч
Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?

Смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення

1. Одночасність дій, процесів або станів	<i>Світає, край неба палає...</i>	[], [] одночасність
2. Послідовність дій, процесів або станів	<i>Лягло сонце за горою, зірки засіяли</i>	[], [] послідовність
3. Причинові	<i>Вийди, Катре, з хати:</i>	[]: [причина].

відношення	<i>Я щось маю розпитати, Дещо розказати...</i>	
4. Пояснювальні відношення	<i>Я не одна: єсть у мене І батько і мати...</i>	[]: [пояснення].
5. Умовні відношення	<i>Часом серед ночі Прокинеться, ворухнеться - - То вона вже скочить, І укриє, й перехрестить...</i>	[умова] — [].
6. Часові відношення	<i>Прийшла в Київ — не спочила, у міщанки стала...</i>	[час] — [].
7. Наслідкові відношення	<i>Росте Марко — дійна корова у розкоші купається (Т.Шевченко)</i>	[] – [наслідок].
8. Відношення зіставлення або протиставлення	<i>Усе минеться — одна праця залишиться Нар. творчість).</i>	[], [] зіставлення

Інтонація безсполучникового складного речення

Інтонація буває різного виду:

- перелічувальна, яка виражає відношення однорідності;
- зіставлення й протиставлення;
- зумовленості, яка виражає змістові відношення умови, часу, наслідку й допустовості;
- з'ясувальна, що виражає причинові й пояснювальні відношення.

Спишіть речення, визначте тип смислового відношення між частинами складних безсполучникових речень. Прочитайте вголос речення із відповідною інтонацією.

1. У всякого своя доля і свій шлях широкий: той мурує, той руйнує, той неситим оком за край світа зазирає... 2. Шкода й праці. Схаменіться: усі на сім світі — і царята і старчата — Адамові діти. 3. Прощай, світе, прощай, земле, неприязний краю, мої муки, мої люті в хмарі заховаю. 4. Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють, між ярами над ставами верби зеленіють. 5. Одпочину ... аж слухаю — загули кайдани під землею... 6. На багнищі город мріє; над ним хмарою чорніє туман тяжкий... Долітаю — то город безкрай (Т.Шевченко).

Розділові знаки між частинами складного безсполучникового речення

Між частинами складного безсполучникового речення можливі наступні розділові знаки:

Знак	Смислові відношення	Можливий сполучник	
Кома	послідовність чи одночасність подій	<i>І, та, також...</i>	<i>Вітер віє, сонце гріє.</i>
Крапка з комою	частини безсполучникового речення не мають тісного зв'язку у змісті або якщо в середині частин є свої розділові знаки.	<i>І, та, також...</i>	<i>Тихий степ; сумирно йдуть воли.</i>
Двокрапка	друга частина складного речення розкриває, пояснює або доповнює зміст першої частини	<i>А саме, що</i>	<i>Знаю: скоро літо.</i>
	друга частина містить причину того, про що йдеться в першій частині речення	<i>Тому що</i>	<i>Не було уроку: учитель хворіє.</i>
Тире	зміст частини складного речення протиставляється або зіставляється, порівнюється	<i>А, але, мов</i>	<i>Дочка тиха-син бешкетник.</i>
	друга частина речення виражає наслідок, несподіваний результат висновку з того, про що говорилося в першій частині речення		<i>Упали сніги – усе стало білим.</i>
	у першій частині вказується на умову, за якої відбувається дія в другій частині	<i>Якщо – то Коли - то</i>	<i>Прийде весна – розквітне все.</i>
	відбувається швидка зміна подій		<i>Озирнувся – нікого нема.</i>

Прочитайте текст, проаналізуйте поставлені в складних безсполучникових реченнях розділові знаки.

Що ж діялось із Лесею? Вона, голубонька, справді рознемоглась. Не жартами здавались їй химерні речі запорожця: вона боялась, щоб не вхопив він її, як шуляк, і просила матері позаципати кругом двері. Після вечерні знов позбирались усі у козацьке подвір'я. Гетьман і Шрам вернулись іще веселіші. І весь же той гармидер чинивсь через стіну од Лесі – лежала вона зовсім мов

недужа, а про неї ніхто й не спогадав. Сказано — козаки: байдуже їм про жінок, як заходяться з військовими речами. Защеміло серденько в моєї Лесі од того занедбання; жаль їй було не помалу на свого ясного жениха, на Сомка Якіма. Леся полюбила Сомка іще тоді, як він було носить її на руках, іще тоді звав він її своєю судженою і зложив з Череванихою руки. Череваневі здавалось жартами таке залищання - вони ж з Череванихою не жартують словами. З щирого серця зове він її своєю ненею, з щирого серця зове вона його своїм зятем. Тільки все воно вийшло не так, як то вона собі компоновала: про інші речі клопочеться він із старим Шрамом. Защеміло горде дівоче серденько, да мовчала небога, не сказала й матері (За П.Кулішем).

Запишіть речення, розставивши потрібні розділові знаки.

1. Аж потіють, та товпляться, щоб то ближче стати коло самих _ може, вдарять або дулю дати благоволять...2. От я повертаюсь _ аж кінь летить, копитами скелю розбиває! 3. ...Дивлюся я_біла хмара криє сіре небо. 4. Неначе з барлоги медвідь виліз, ледве-ледве переносить ноги; та одутий, аж посинів _ похмілля прокляте його мучило. 5. Як крикне на самих пузатих _ всі пузаті до одного в землю провалились! 6. Нехай собі тії люде що хотять говорять_ вона любить, то й не чує, що вкралося горе. 7. Прийшли вісти недобрії _ в поход затрубили. 8. Зайде сонце _ Катерина по садочку ходить, на рученьках носить сина, очиці поводить.

Завершіть речення за зразком, поставивши потрібні розділові знаки.

На березі тихо: вітру зовсім немає.

На березі тихо, чайки лише кружляють.

На березі тихо – не чути й звуку хвиль.

1. Горить горобинова пожежа...
2. Уранці йшов дощ...
3. Ми намалювали портрети однокласників...

Складне речення з різними видами зв'язку

**Складні речення із сурядним, підрядним
сполучниковим та безсполучниковим зв'язком.
Інтонація складного речення з різними видами
зв'язку**

Такі речення бувають двокомпонентними чи багатоконпонентними.

ВИД	СХЕМА	ПРИКЛАД
Складне речення із сполучниковим сурядним і безсполучниковим зв'язками	[], ● [], []. сс бс	<i>День згас, і на обрії ледве жевріла багряна смуга, хмари облягли обважніле небо.</i>
Складне речення із сполучниковим підрядним та безсполучниковим зв'язками	[], (●), []. сп бс	<i>Місяць обережно глянув на землю, що одяглася в тумани, зірок зовсім не було видно.</i>
Складне речення із сполучниковим сурядним та підрядним зв'язками (сурядне – підрядне)	[], ● [], (●). сс сп	<i>Тихо зашелестів дорогою дощ, проте між хмар ще ясніли клаптки синього неба, які народжували надію на справжнє потепління.</i>

Поєднайте речення та його різновид.

1. Здається, що в хуторі тихо і мирно; цвіте хутір і зеленіє. 2. Стоока наче вона була, все бачила, всюди, як та ящірка, по хутору звивалась, і бог її знає, що їй таке було... 3. Перво тугою тужила я тяжко, а там усе мені стало не вдивовижу, усяка ганьба байдужа... 4. Перебігла година тая швидко, як свята іскра спалнула, та довіку не забуду! 5. Набрела я й хатку таку, що наймалась, а грошей нема. 6. А вона його боялась дуже, що такий він: ані до його заговорити, ані його спитати. 7. От якось сидимо ввечері: москаль на лаві з люлькою, хазяйка коло віконця, а ми з Прокопом оддалік. 8. На порозі стоїть бабуся; навкруги тиша; а високо над усім грає-сіяє вишне промінясте сонечко (Марко Вовчок).

А. Складне речення з сурядним і підрядним сполучниковим зв'язком.

Б. Складне речення з сурядним сполучниковим та безсполучниковим зв'язком.

В. Складне речення з підрядним сполучниковим та безсполучниковим зв'язком.

Розставте розділові знаки, намалюйте схеми речень. Визначте різновид речень.

1. І все-таки до тебе думка лине мій занапащений нещасний краю як я тебе згадаю у грудях серце з туги з жалю гине. 2. Сі очі бачили скрізь лихо і насилля а тяжчого від твого не видали вони б над ним ридали та сором сліз що ллються від безсилля. 3. Як я люблю оці години праці, коли усе навколо затиха під владою чаруючої ночі а тільки я одна неподоланна врочистую одправу починаю перед моїм незримим олтарем. 4. І любо так і серце щастям б'ється думки цвітуть мов золоті квітки. 5. А тепер коли для мене жартом злим

кінчиться драма і от-от зірватись має гостра злобна епіграма безпощадній зброї сміху я боюся піддаватись і забувши давню гордість плачу я щоб не сміятись (Леся Українка)

Прочитайте текст, дотримуючись правильної інтонації. Випишіть із тексту речення з різними видами зв'язку, поясніть розділові знаки, намалюйте схему одного з речень з різними видами зв'язку (на вибір).

Було вже надвечір. Сонце світило стиха, без жару; і любо було поглянути, як воно розливалось по зелених вітах, по сукуватих, мохнатих дубах і по молодій травиці. Пташки співали і свистали усюди по гаю так голосно да гарно, що все кругом неначе усміхалось. А подорожні були якось сумні. Ніхто б не сказав, що вони ідуть у гості до веселою пана Череваня.

От же вони вже й під Хмарищем, а те Хмарище було окрите гаями, справді наче хмарами, кругом обняла його річка з зеленими плавами, лозами й очеретами. Через річку йшла до воріт гребелька. А ворота в Череваня не прості, а державські : замість ушул — рублена башта під гонтовим щитом, і під башту вже дубові ворота, густо од верху до низу цвяховані. Бувало тоді, у ту старовину, таке, що і вдень і вночі сподівайсь лихого гостя — татарина або ляха. Так над ворітьми у башті було й віконце, щоб роздивитись перше, чи впускати гостя до господи, чи ні. Над щитом — гостроверхий гребінь із дубових паль, а округ хутора — годящий вал.

Під'їхавши гості під браму, почали грюкати шаблею в цвяхи. По гаю пішла луна, а в хуторі не озивавсь ніхто; да вже нескоро хтось за ворітьми почав кашляти, і стало чути, як щось або старе, або недуже береться в башті по сходах до віконця, лізе да й гуторить само з собою (За П.Кулішем).

Особливості пунктуації в складних реченнях різними видами зв'язку

У реченнях з різними видами зв'язку (з сурядним та підрядним сполучниковим зв'язком) можуть збігатися сполучники.

При збігу сполучників перед другим з них кому не треба ставити тоді, коли в наступній частині є співвідносні слова *то, так*: *Небо налилося рожевим світлом, і коли сонце визирнуло з-за лісу, то золотом залило всю долину.*

У реченнях із збігом протиставного сполучника (*а, але, однак, зате, проте*) та підрядного кому треба ставити лише перед протиставним сурядним сполучником: *Небо налилося рожевим світлом, а коли сонце визирнуло з-за лісу, золотом залило всю долину.*

Спишіть речення, розставивши розділові знаки.

1. Хлопець почав розповідати що поки він дістався міста познайомився з багатьма цікавими людьми. 2. Довго ще лунала пісня над містом і коли вона почала танути в небі ледве чутний відголосок її ще жив у людських серцях. 3. Дощ заливав сліди кінських копит і всі посмутнішали бо якщо злива не припиниться то навряд чи загін ночуватиме в селі. 4. Відомо що доброта людська лікує від духовних хвороб проте де зустріти саме такого лікаря дівчина не знала. 5. Поки Олеся сиділа на березі над містечком скупчилися хмари та оскільки бабуся просила вчасно повернутися дівчина швиденько побігла додому.

Виконайте тестове завдання.

1. Яке з речень є реченням з різними видами зв'язку

А Досвідчені мисливці розповідають, що є такі гончаки, які знають, де причаївся звір.

Б Усі суперники вертіли гарячково коліщатами, коли Андрійко вмить придавив свою метавку до землі черевом, нап'яв тязиву руками, аж у сугавах хруснуло, а наступної хвилини стріла влучила в середину круга.

В Курок сухо клацнув, і від того вовчиця схопилася на ноги, а здоровенний вовк скинувся на задніх лапах, як схарапуджений кінь.

Г І от настав день, коли Данило востаннє обходить розсадник, обмотує перевесельцями з сіна наймолодші деревця, щоб не мерзли в люті морози.

2. Укажіть складне речення із сурядним і підрядним зв'язком.

А У прозорих голосах самотніх птахів начебто теж додалося сонячної снаги; верхівки дерев, погойдуючись, уже не тонуть в мороці, а купаються в м'якій, прохолодній тиші.

Б Долгорукий ждав, поки вгамується завірюха, тим часом князь Ростислав мав готувати в Суздалі дружину для походу на південь, добирати коней, ладнати сани й лижви для воїнів, яких князь Юрій щоразу набирав з простого люду.

В Сходив місяць, і було видно, як над водою струмує прозорими пасомцями молоденький туман, а в пушах зблискує дрібна, ще недорідна роса.

Г Ви виявляли ті чи інші здібності, поки одна не брала гору над іншими, тоді ви вже орієнтувались на певний фах і роботу, що стелитимуть вам дорогу у життєвій кар'єрі.

3. Укажіть складне речення з безсполучниковим і підрядним зв'язком.

А Нині кожен має бути людиною в людстві, щоб кожним нервом відчувати його болі і тривоги, нині кожен мусить почувати себе органічною часткою великого собору людської цивілізації, щоб самовіддано тримати на собі його споруду.

Б Гірко було те, що я тепер не міг уже співати ні в якому хорі, бо на все життя втратив власний голос, так і не дізнавшись, що вийшло б із мене — тенор чи баритон, чи ні те ні се.

В Ще якийсь десяток днів — і скоро лютому кінець, але чомусь не хочеться думати про те, що ці безмежні сонячні усмішки зникнуть разом із снігом і зимою.

Г Сніги зацвіли так, як іще не цвіли досі, і сяйво розквітлих снігів наче аж гримить нестримною радістю, і все довкола перейнялось її настроєм — дерево і пташка, протоптана до колодязя стежка й людина, що йде з відрами по воду.

4. Укажіть складне речення з безсполучниковим і сурядним зв'язком.

А Тут росли колючі кущі терну, шипшини та глоду, красувалися й дозрівали на вітах ламкої крушини темно-червоні ягоди, що їх у народі звать вовчими.

Б На струмені гусакові відлягло від серця, і він вів гніздо, не підштовхуючи його лапами: гніздо несло перед очима в бистру темінь, і гусенятко не могло надивитися на свого зграбного тата.

В А надвечір між тополями, де затінок тримається цілий день і степова трава хвилястими рунами лежить по землі, стоять столи на честь льотчика, а за столами сидять чабани.

Г У просторій хаті, куди зайшли всі, було тепло: від обкладеної кахлями груби пашіло приємним духом.

5. Укажіть схему, яка співвідноситься з реченням: *Він говорив про речі, повні жаху для мене, так просто й спокійно, як жайворонок кидав на поле пісню, а я стояв та слухав, і щось тремтіло в мені.*

А [], (), (), [], [].

Б [], (), [], [].

В [], (), (), [], ().

Г [], (), (), [].

6. Укажіть, які види зв'язку представлені в реченні: *Тримаючи в руках серпа, на якому вогко зблискувало сонце, мати ступала над галузиною струмка, і об її ноги билось волоття трави.*

А сурядний і підрядний

Б підрядний і безсполучниковий

В сурядний і безсполучниковий

Г сурядний, підрядний і безсполучниковий

Систематизація знань та вмінь за темою «Складне безсполучникове речення. Складне речення з різними видами зв'язку» (тестові завдання)

І варіант

1. Укажіть складне речення з безсполучниковим, сурядним і підрядним зв'язком.

А Баритон і другі тенори смикали мене за пояс і плечі, регент махав на мене й одчайдушно моргав очима й бровами першому тенорові; навіть статечний, поважний директор бентежно ступив крок уперед, щоб глянути, який це пустун наважився так зухвало зіпсувати урочисту частину обідні.

Б Кожна ягідка горіла твердим кораловим світлом, воно було рівне й туге, і тільки хіба що язички-зайчики віддзеркалювались від блискучої шкірки.

В Контури образу були тільки злегка намічені білою крейдою, а Семаковський так легко і скоро перебігав по них пензлями і такими, буцім повітряними, красками закладав їх, що здавалося, ніби він не малює, а вичаровує з дошки образ.

Г Справді, під темним небом затривожився ліс, закипіло листя на ньому, деревам захотілося бігти, але вони не знали, куди податися, й, стогнучи, металися на всі боки.

2. Укажіть складне речення з різними видами зв'язку, яке складається з чотирьох частин

А Яким дивився запаленими очима на витвір рук своїх, а довкола нього розливалось голубе світання, над головою яснішало й промивалося небо, а там, на сході, вже затремтіла рожева пасмуга.

Б Поза центральною вулицею, де світять чотири газові ліхтарі на все місто, скоро зайде ранній осінній вечір, лягає непроглядна тьма, яку не можуть здолати кволі вогники гасівок, що тьмяно поблискують крізь вікна старосвітських одноповерхових будиночків.

В Перший напад на громадські права було відбито, але тухольці не радувалися завчасно, вони добре знали, що се тільки перший напад і що за ним треба чекати інших.

Г Незабаром скінчиться навчання, і я знову матиму змогу ходити купатися на Ворсклу, ловити вудкою рибу, а трохи пізніше збиратиму суниці; не встигнеш оглянутися, як уже поспіють у саду яблука, грушки, а там далі покличуть у ліс гриби та горіхи.

3. Укажіть речення, у якому допущено пунктуаційну помилку.

А Весна вдарила така дружна й несподівана, що розтопила глибокі сніги ще до того, як на ріках скресла крига, і ось несамовиті, каламутні води пішли поверх льоду по Дніпрі і Почайні, в одну ніч розшаліло кинулися на береги, трошили оселі, розметали будівлі.

Б Під ногами у нього був сніг, на білій землі стояли білі князівські палати, внизу темніла річка, а за річкою здіймався ліс, покошлано-сивий знизу, в стовбурах, і незатьмарено-зелений у верхів'ях, соковиті барви яких не приглушувалися ні снігом, ні світанковою імлою.

В Струмування осінніх лісових пахощів міцне й бадьоре, воно дурманить свідомість і, либонь, так само, як навесні ходять до лісу по квіти, а згодом по гриби, восени можна ходити до лісу просто по запахи, на дегустування їхнього розмаїття.

Г Загадка — це чарівний світ поетичної таємниці, і в цьому світі мороз поєднаний народною фантазією з весною, що виступає прекрасною руйначкою всіх його мистецьких та господарських звершень.

4. Укажіть складне речення зі збігом двох сполучників, у якому правильно розставлено розділові знаки.

А Небо аж дзвенить, і, хоч сонця ще нема, а ці дівчата вже передчувають його.

Б Чабан — це той, хто все життя на ногах, кого спека продублює і осінні мряки пронизують до кісток, і, коли інші ще сплять, він уже з отарою виходить з кошар у мокрі поля на свої цілоденні вахти.

В Між лісом і струмком простелилась долонька лугу, й, коли йти по траві, то з-під ніг весь час вискакують прозорокриллі коники.

Г А Батий думав щось своє, він ховав ці думи в собі або, коли опівдні пригрівало сонце виходив з юрти, сідав у зручне ромейське крісло і надовго втуплював свій зір у синю морську даль.

5. Установіть відповідність між безсполучниковими реченнями та їх схемами- моделями (розділові знаки випущено).

1. Пролітав буйний вітер над морем по безмірнім широкім просторі білі хвилі здіймались високо і знялися од вітру ще швидше загукали як військо вороже... (Леся Українка)

А [], [] одночасність

Б []: [] пояснення

В []; [] одночасність

Г [] - [] зіставлення

2. Все здалось до роботи перевесло й шнур плуг сокира й лопата виводили мур (Леся Українка).

3. Винесли тіло цариці люд заступив йому путь (Леся Українка).

4. Поблискують черешеньки в листі зеленім черешеньки ваблять очі діточкам маленьким (Леся Українка).

6. Скласти і записати речення за поданими схемами:

А [] : [причина].

Б [умова] — [].

7. Розставити розділові знаки. Зробити повний синтаксичний розбір речення. Накреслити схему.

Прислухалась як дитина береться розмовляти по-татарськи і сама розмовляла з нею чужинецькою мовою щоб не дивилися на них скоса господарі та й щоб легше було дитині на вулицю вийти. (Р.Іваничук)

7. Складіть есе (7-8 речень) «Красуне осене, вітаю я тебе!», використовуючи всі види складних речень.

II варіант

1. Укажіть складне речення з різними видами зв'язку, яке складається з п'яти частин.

А Долгорукий ждав, поки вгамується завірюха, тим часом князь Ростислав мав готувати в Суздалі дружину для походу на південь, добирати коней, ладнати сани й лижви для воїнів, яких князь Юрій щоразу набирав з простого люду.

Б Збираючи книжки, я почув, як надворі загуркотів віз, як заскрипіла наша хвіртка, обізвалась радісно качка, загупали швидко кроки, забряжчали одні й другі двері, і на порозі, наче весняночка, стала розрум'янена і осяйна Мар'яна.

В А коли виїхав із лісу на широку поляну, що високим пагорбом обривалась над Ірпенем, із грудей вирвався радісний стогін-клекіт: на тому березі, за широкою, приметеною снігом Ірпінською заплавою, темніли знайомі хатини, з димарів піднімалися в небо сизо-бурі передвечірні дими.

Г Ось і наша сіножать, вона тулиться до річечки, за якою починаються луги сусіднього села, отого, що у війну було спалене вщент.

2. До складної синтаксичної конструкції з сурядним і підрядним зв'язком належить складне речення.

А Соломія не знала, як і коли це сталося,— втома і шум комишу приспали її.

Б Остап подався на розвідки і скоро вернувся, щоб заспокоїти Соломію: скрізь тихо, спокійно, днина тепла й ясна.

В Гості почали прощатись, але тут Тетяна Степанівна згадала, чого вона, властиве, прийшла.

Г Кілька разів Остап ускакував у воду мало не по пояс, часто Соломія з розгону натикалася на кущ верболозу, але кожен раз вони давали собі раду і знову мчали вперед, добуваючи останні сили.

3. Віднайдіть складне речення із сурядним і підрядним зв'язком

А. На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли.

Б Коли тебе в саду стрічаю, сад квітне знову і цілий світ пісні влітає у твою розмову.

В Тим часом обважнілі садки півдня осипались абрикосами, земля вже ними була встелена, що й ніде ступити.

Г Там повен двір любистку, стоять такі жоржини, і вишні чорноокі стоять до холодів.

4. Продовжте твердження «До складної синтаксичної конструкції з сурядним і безсполучниковим зв'язком належить складне речення»

А Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє.

Б. Плачуть дощі в снігах, просять вітри спочину і розбивають в прах зоряну павутину.

В Ранок був безвітряний, тихо пролетіла негуста пороша, садок ніби відпочивав.

Г Планета сива над віками крутиться, минають дні, і пахне сіножать.

5. Установіть відповідність між схемами та безсполучниковими складними реченнями (розділові знаки пропущено).

1. [] – [], [].	А Сім'я вечеря біля хати вечірня зіронька встає дочка
2. [], [], [].	вечерять подає.
3. [] : [].	Б У всякого своя доля і свій шлях широкий той мурує
4. [] : [], [], [] .	той руйнує той неситим оком за край світа зазира.
	В Поглянув я на ягнята не мої ягнята.
	Г Умовк Кобзар сумуючи щось руки не грають.
	Д Зійде сонце утру сльози ніхто не побачить (Із творів Т.Шевченка).

6. Скласти і записати речення за поданими схемами.

А [] : [висновок].

Б [час] — [].

7. Розставити розділові знаки. Зробити повний синтаксичний розбір речення. Накреслити схему.

Журилась Україна бо йшли ляхи на три шляхи а татари на чотири і плакало небо над молочним степом і над людьми що нижче трав падали (Р.Іваничук).

8. Напишіть есе (7-8 речень) «Я так скучив, школо, за тобою!», використати всі види складних речень.

11 клас

Морфологічна норма Морфологічна помилка. Іменник. Рід іменників

Морфологічні норми – загальноприйняті правила вживання граматичних форм слів, що вивчає морфологія – один із розділів мовознавства. За кожною граматичною категорією закріплена певна система відмінкових закінчень.

Іменник – самостійна частина мови, яка має значення предметності та відповідає на запитання *хто? що?*

Основні граматичні категорії іменника:

- **рід:** чоловічий (*директор, день, Дніпро*), жіночий (*радість, земля, любов*), середній (*вікно, зілля, лоша*), спільний (*плакса, нероба, ледащо*).
 - **число:** однина, множина. Щоправда, є іменники, які мають тільки однину (речовинні (*кисень, молоко*), абстрактні (*щастя*), власні назви (*Україна*) тощо) чи множину (що позначають парні предмети (*окуляри*), абстрактні іменники (*жнива, любові*), власні назви (*Карпати*), речовинні (*вершки*)). Іменники, що мають множинне значення при граматичній категорії однини називаються *збірними* (*студентство*).
 - **Істота – неістота:** залежить від лексичного значення, питання *хто? що?*
 - **Відмінок**
 - Називний:** хто? що?
 - Родовий:** кого? чого?
 - Давальний:** кому? чому?
 - Знахідний:** кого? що?
 - Орудний:** ким? чим?
 - Місцевий:** на кому? на чому
 - Клична форма:** питання відсутнє. Використовується у звертаннях. Мають іменники-назви істот та неістот, що можуть вживатися в уособленому значенні, тільки у формі однини.
-

Бліцопитування

Що вивчає морфологія?

Які частини мови ви знаєте?

Іменник – це...

Які категорії властиві іменнику?

Яку роль можуть виконувати іменники у реченні?

Виберіть із поданих словосполучень правильний варіант. Поясніть причину допущених помилок.

Зустрілися біля магазину, завдяки хворобі, найбільш гостріша мить, вулиця І.Франко, стукати по вікнам, творчість поетів-шестидесятників, семиста учнів, на їй багато прикрас, п'ять кілограм, хотять, сім гривнів, у кіні.

Бліцопитування

Пригадайте, що вам відомо про рід іменників.

За якими ознаками слід визначати рід іменника?

Які виникають труднощі в процесі узгодження роду іменників з іншими частинами мови?

Із чим це пов'язано? Наведіть приклади.

Рід – це постійна ознака іменника.

Наприклад:

жіночий рід (вона моя): *оказія, дивовижка, блакить, забаванка, бувальщина, левада, мисткиня;*

чоловічий (він мій): *сніданок, гонор, хлопець, серпанок, Данило, кетяг, крутіж;*

середній (воно моє): *тепло, дозвілля, роздолля, гасло, осоння, поле, видання;*

спільний: *хлопчисько (такий, таке), ледащо (така, такий, таке), базікало (такий, така, таке), ручище (така, таке), морозище (такий, таке).*

Визначте рід поданих іменників та запишіть їх у три колонки, утворюючи з ними словосполучення.

Зразок.

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
<i>Дерев'яний стіл</i>	<i>Смачна страва</i>	<i>Яскраве сонце</i>

Біль, зошит, школа, зілля, ваніль, портфель, Дніпро, суміш, висип, жовч, зміст, листя, квітка, сіль, Сибір, туш, базика, подорож, парта, продаж, фланель, шампунь, путь, степ, слово, море, земля, мігрень, кір, розкіш, папороть, бязь, місто, місце.

Яке слово ви не виписали? Поясніть. Наведіть приклади таких слів.

Які слова викликали у вас труднощі у виборі роду? Чому? Як визначати рід у таких іменниках?

**Рід відмінюваних іменників із нульовим закінченням,
що викликають труднощі**

Чоловічий рід	Жіночий рід
<i>Аерозоль</i>	<i>бандероль</i>
<i>біль</i>	<i>бешамель (соус, приправа)</i>
<i>бридж (гра)</i>	<i>бязь (тканина)</i>
<i>висип, насип, розсип</i>	<i>ваніль</i>
<i>дріб (десятковий, барабанний)</i>	<i>верф (сукупність споруд на березі</i>
<i>дриль (інструмент)</i>	<i>водойми, де будують і ремонтують</i>
<i>картель (різновид монополії)</i>	<i>судна)</i>
<i>кір</i>	<i>гуаш</i>
<i>накип</i>	<i>жирандоль (свічник)</i>
<i>нежить</i>	<i>жовч</i>
<i>перекис</i>	<i>заполоч (нитки для вишивання)</i>
<i>поступ</i>	<i>каніфоль (смола, добута з хвойних</i>
<i>пропис</i>	<i>дерев)</i>
<i>полин</i>	<i>Керч</i>
<i>продаж</i>	<i>консоль (виступ)</i>
<i>Псалтир</i>	<i>мігрень</i>
<i>рояль</i>	<i>нехвороц (різновид полину)</i>
<i>рукопис</i>	<i>папороть</i>
<i>Сибір</i>	<i>путь</i>
<i>собака</i>	<i>ретуш (виправлення, підмальовування</i>
<i>степ</i>	<i>картин, фотознімків; обробка каменя</i>
<i>ступінь і ступінь</i>	<i>сколюванням)</i>
<i>суддя</i>	<i>розкіш</i>
<i>толь (покрівельний матеріал із</i>	<i>скрижаль</i>
<i>товстого картону)</i>	<i>суміш</i>
<i>тюль</i>	<i>туш (фарба)</i>
<i>туш (муз. п'єса; ненавмисне торкання</i>	<i>фланель (тканина)</i>
<i>в більярді)</i>	<i>шагрень (шкіра, папір)</i>
<i>фенхель (рослина)</i>	
<i>шампунь</i>	
<i>ярмарок</i>	

Прочитайте прислів'я. Укажіть у них іменники, що мають паралельні родові форми. За якими ознаками ви це визначили — за змістом чи граматичною формою інших частин мови?

Всяка *птаха* свої пісні має. Буває, що й новий *птах* старої співає.

Близький сусід кращий від далекого брата. Який *сусіда*, така й бесіда.

Простий, як свиня, а лукавий, як кусючий *змій*. Кого бридка *змія* вкусить, і черв'яка боїться.

Який *харч*, така й робота. Вдома і вода — смачна *харч* (Народна творчість).

Які, на вашу думку, із цих форм слів є правильними? Від чого це залежить?

УВАГА! ЗАЛ — ЗАЛА. Збігаються в значенні, але розрізняються походженням і вживанням. Слово ч. р. *зал* запозичене з німецької мови (*dersaal*), слово ж. р. *зала* — із французької (*lasalle*). У сучасній українській мові частіше вживається варіант *зал*. *Читальний зал*. *Актовий зал*. *Дзеркальний зал*. У художніх творах XIX і поч. XX ст. трапляється лише варіант *зала*.

Паралельні форми слів	Слова різні за лексичним значенням і родовою ознакою
<i>Зал і зала</i>	<i>Пар – пара</i>
<i>Птах - птаха</i>	<i>Вольт – вольта</i>
<i>Сусід - сусіда</i>	<i>Девіз – девіза</i>
<i>Змій – змія</i>	<i>Кар'єр - кар'єра</i>
<i>Харч – харч</i>	<i>Клавіш (наконечник) – клавіша</i>
<i>Плацкарт – плацкарта</i>	<i>Меліс - меліса</i>
<i>Лангуст – лангуста</i>	<i>Задум (ідея) – задума (стан)</i>
<i>Африкат і африката</i>	<i>Рік – ріка</i>
<i>Мотузок – мотузка</i>	
<i>Перифраз – перифраза</i>	
<i>Спазм – спазма</i>	

Запам'ятайте! Якому роду давати перевагу в цих іменниках, залежить від характеру тексту: ділова мова, пряма мова в художньому творі чи стилізація під народну говірку.

За потреби ви можете звернутися до тлумачного словника української мови <http://sum.in.ua/s/par>

З'ясуйте, чи не помилились митці слова, визначаючи рід іменників?

1. Під вербою над водою Катерина **біль** білила, із своєю **біллю** говорила (Словник Б.Грінченка). 2. Невинна **біль** змінилась у гордий пурпур на тій калині, що тебе квітчала (Леся Українка).

До якого роду належить виділене слово?

Довідка: біль — білість; нитки, пряжа.

Випишіть іменники спільного роду.

Кошеня, збіжжя, суддя, ледащо, листоноша, путь, базікало, ледар, плаксій, плакса, недоторка, піддашшя, нехворощ, ябеда, писака, мати, посіпака, батько, читака.

Словосполучення запишіть у три колонки за родами: 1) чоловічий рід; 2) жіночий рід; 3) середній рід.

Знебарвлен.. сутінь, пахуч.. ваніль, гнітюч.. нежить, запашн.. шампунь, червон.. гуаш, крайн.. ступінь, довг.. путь, могутн.. Дніпро, десітков.. дріб, велик.. собака, важк.. бандероль, справедлив.. суддя, пахуч.. каніфоль.

Спишіть речення, виправивши помилки.

Цей путь ми подолали доволі швидко. Будь-яка сип має неприродний вигляд. Хронічну нежить дуже складно вилікувати. Мя'кий фланель купила мама мені на сорочку.

Виконайте тестові завдання.

1. Морфологічну помилку допущено у варіанті

А налити ситра

Б гарні брелоки

В по підлогах

Г їхати в авті

2. Морфологічну помилку допущено у варіанті

А п'ятиста

Б сиплють

В окропіте

Г варіанта

3. Морфологічну помилку допущено у варіанті

А мармурових арок

Б тонких поличок

В багатих ярмарок

Г кавових чашок

4. Морфологічну помилку допущено в рядку

А запобігаймо грубим помилкам

Б збережіть природу чистою

В ходімо на нову виставку

Г давайте жити дружно

5. Морфологічну помилку допущено в рядку

А більш вимогливіший

Б вищий за брата

В якнайцікавіший

Г найменш цікавий

6. Установіть відповідність між іменниками та родами, до яких вони належать.

Рід іменників

1. Чоловічий

2. Жіночий

3. Середній

4. Спільний

Іменники

А Ледащо, базікало, писака, ябеда

Б Бандероль, каніфоль, Керч, бешамель

В Листя, повідомлення, вогнище, просо

Г Тюль, насип, Псалтир, рояль

Рід невідмінюваних іменників та аббревіатур

5 правил, як запам'ятати рід незмінюваних іменників

Дуже часто визначення роду незмінюваного іменника стає цілою проблемою. Розберемося із тим, які правила для цього існують.

Правило 1 – надзвичайно очевидне.

Якщо слово вживається на позначення особи жіночої статі (*фрау, мадмуазель*), воно, відповідно, є іменником жіночого роду. Якщо означає особу чоловічої статі – чоловічого (*маестро, месьє*).

Правило 2 – тварини.

Назви тварин є іменниками чоловічого роду (*шимпанзе, кенгуру, колібрі*)

Правило 3 – неістоти.

Назви неістот – іменники середнього роду (*таксі, кашпо, кашне, бюро*)

Правило 4 – географічні назви.

Рід географічних назв визначається за загальною назвою. Наприклад, нам треба визначити рід слова *Тбілісі*. Ми знаємо, що *Тбілісі* – це місто.

Відповідно, це слово – середнього роду.

Правило 5 – винятки з правила

Рід деяких слів просто треба запам'ятати. Таке запам'ятовування полегшується через слово-пояснення.

Рід незмінюваних іншомовних слів (загальні назви) в прикладах

Чоловічий рід	
назви осіб	<i>аташе (консультант-дипломат), імпресаріо (організатор концертів), конферансьє (артист, що веде концерт), кутюр'є (розробляє моделі одягу), маестро, месьє (звертання), папараці (світський фотохронікер), портьє (швейцар у готелі), рантьє (живе за рахунок доходів від акцій), рефері (суддя спортивних змагань), тифозі (спортивний уболівальник в Італії), тореро (учасник бою биків) шансоньє (фран. естрадний співак), япі (кар'єрист у США)</i>
назви вітрів	<i>грего, майстро, памперо, солано, сироко, торнадо</i>
назви тварин та птахів	<i>ара (арара), гризлі, динго, жако, зебу, ему, какаду, коала, маго, поні, сапажу, фламінго, шимпанзе</i>
назви сортів винограду	<i>арараті, арені, бахтіорі, джсині, каберне</i>
назви страв	<i>барбекю (різновид шашлику), сулугуні (сир)</i>
інші назви	<i>бенді (хокей з м'ячем), кабукі (театр), кантрі (стиль у музиці), шимі (танець), багі (гоночне авто)</i>

Жіночий рід	
назви риб	<i>турамі, івасі, путасу, фузу</i>
мови	<i>бенгалі, гінді, комі</i>
інші назви	<i>альма-матер (назва ВНЗ), бере (груша), боржомі (вода), кольрабі (капуста), салямі (ковбаса), бері-бері (хвороба), страдиварі (скрипка), цеце (муха), окапі (різновид жирафа), капітель (верхня частина колони), інженю (акторка, що грає ролі наївних дівчат), бешамель (приправа, соус), авеню (вулиця), філігрань (ювелірний виріб)</i>

Середній рід	
назви рослин	<i>авокадо, алоє, каланхоє, манго, сорго</i>
назви страв	<i>безе, глясе, рагу, канале, мате, суфле, соме, фрикасе, філе</i>
музичні терміни	<i>адажіо, алегро, інтермецо, капричіо, стакато</i>
предмети людського	<i>галіфе, кашне, кімоно, сабо, сарі</i>

вбрання	
інші назви	<i>амплуа, бароко, ватерполо, есе, джерсі, жалюзі, каное, кашпо, плісе, прес-пап'є, ралі, ранчо, сіті, цунамі</i>

Деякі невідмінювані іменники також можуть належати до двох родів	
<i>загадковий візаві і загадкова візаві</i>	
<i>ваш протеже і ваша протеже</i>	
<i>дивакуватий хіні і дивакувата хіні</i>	
<i>співучий колібрі і співуча колібрі</i>	
<i>визнана есперанто і визнане есперанто (штучна мова)</i>	
<i>запальний або запальне па-де-де, па-де-труа, сиртакі (назви танців)</i>	
<i>міцний або міцне бренді</i>	
<i>один або одне екю, ескудо (назви грошових одиниць)</i>	
Рід невідмінюваних іменників може залежати від значення цих іменників	
<i>прудка ківі (пташка) і зелене ківі (тропічне дерево та плід з нього)</i>	
<i>велетенський боа (удав) і гарне боа (жіночий шарф з хутра або пір'я)</i>	
<i>чудовий або чудова бієнале (фестиваль, виставка)</i>	
<i>сухе або сухий кеш'ю (тропічне дерево; плід цього дерева)</i>	
<i>смачний або смачне каберне, аліготе (назви сортів винограду та відповідних вин)</i>	
<i>прекрасне контральто, сопрано (голос) і відома контральто, сопрано (співачка)</i>	

Увага! Іменник «альпака» може належати до трьох родів: у значенні тварина – до чоловічого та жіночого роду, шерсть із цієї тварини – до середнього роду.

Власні назви мають рід відповідно до роду загальної назви: *Tuapse* — місто (середній рід); «*Юманіте*» — газета (жіночий рід); *Міссурі* — річка (жіночий рід); *Кюсю* — острів (чоловічий рід);

Розподіл невідмінюваних географічних назв між родами регулюється родовою належністю географічних номенклатурних слів (*місто, село, хутір, озеро, ріка, країна, острів, півострів, республіка* тощо): середній рід — *місто Сочі, місто Тбілісі, місто Баку, місто Карші*; жіночий рід — *станція Тбілісі, станція Баку, станція Карші, вся республіка Перу, чудова гора Ай-Петрі*; чоловічий рід — *чудовий курорт Сочі, морський порт Баку; далекий острів Борнео*.

У складноскорочених іменниках, утворених із перших букв або звуків, рід визначається за родом головного слова словосполучення: *ГЕС* — гідроелектростанція (жіночий рід), *СКБ* — спеціальне конструкторське бюро (середній рід).

Розкрийте дужки.

(Неблизький) путь, (дорогий) салямі, (набридливий) цеце, (далекий) Сибір, (білий) накип, (п'ятий) авеню, (смачний) кольрабі, (породистий) собака, (Чорнобильський) АЕС, (жовтий) таксі, (повноводний) Міссісіпі, (якісний) шампунь, (зубний) біль, (високий) ступінь, (смачний) івасі, (молодий) шимпанзе, (співучий) колібрі, (смачний) рагу, (іграшковий) поні, (глибокий) Онтаріо, (підтверджений) алібі, (чорний) вуаль, (смугастиий) тюль, (чорний) туш, (зелений) алое, (високий) насип, (новий) антресоль, (тонкий) філігрань, (смачний) бешамель, (прозорий) фланель.

Випишіть невідмінювані іменники та визначте їх рід.

Кашне, простирадло, шосе, дорога, приміщення, купе, какаду, поні, песик, колібрі, депо, шимпанзе, алое, кенгуру, трюмо, рагу, нежить, шампунь, Баку, вуаль, насип, ступінь, путь, Дніпро, авеню, інтерв'ю, собака, каніфоль, біль, рандеву, ЗМІ, НАН, сулугуні, полин, дріб.

Поставте замість крапок пропущені букви.

1. Стар.. портьє позіха істерично, наче віслук (М.Коцюбинський). 2. Вона справила собі син.. галіфе й червоні чоботи (В. Сосюра). 3. Того ж вечора «ТСН» переда.., що на Прорізній з вогнепальної зброї убито бізнесмена (В.Шкляр). 4. Міс Стівенс знову запізни.. (Із посібника).

Узгодьте абрєвіатури з дієсловами.

ЮНЕСКО (затвердити), США (погодитись), НАТО (заявити), ДЕК (визначити), ТСН (святкувати), СБУ (забезпечити) ДАІ (дозволити), ЗМІ (висвітлити), УТН (повідомити), ЛНУ (погодитись), НБУ (відмовити).

Напишіть твір про природу, використовуючи незмінювані іменники.

Число іменників

Прочитайте. Поясніть, чим відрізняються подані парами форми слів. Чи можна за допомогою форми числа іменників з'ясувати чи позначте конкретну кількість предметів?

Дерево – дерева.

Будинок – будинки.

Школяр – школярі.

Людина – люди.

Лінгвістичний експеримент. Визначте, що означає кожна група іменників і спробуйте їх поставити в однині чи множині. Зробіть висновок зі своїх спостережень.

<ol style="list-style-type: none"> 1. Люди, діти, гуси, дрова. 2. Ножниці, штани, сани, щелепи 3. Карпати, Суми, Прилуки, Чернівці. 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Людство, молодь, дівчата, волосся. 5. Залізо, олово, віск, мед, вовна. 6. Хода, читання, хоробрість, жовтизна.
--	---

Отже...

<ol style="list-style-type: none"> 1. Люди, діти, гуси, дрова (сукупність людей, предметів) 2. Ножниці, штани, сани, щелепи (предмети парної будови) 3. Карпати, Суми, Прилуки, Чернівці (власні назви) 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Людство, молодь, дівчата, волосся (збірні іменники) 5. Залізо, олово, віск, мед, вовна (назви речовин) 6. Хода, читання, хоробрість, жовтизна (слова з абстрактним значенням)
--	--

Висновок: існують іменники, які мають форму лише множини або форму лише однини.

Іменники, що мають лише форму однини або множини

Іменники, що вживаються лише в однині

Іменники лише в однині	Приклади
З абстрактним значенням	мудрість, щастя, журба, істина, страх
Збірні іменники	учительство, молодь, юнь, худоба, лицарство
Речовинні	сметана, цукор, молоко, вугілля, вовна, ситець, сталь, золото, срібло
Власні назви	Україна, Одеса, Чорноморськ, Богдан, Олесь, "Україна молода"

Іменники, що вживаються лише в множині

Іменники лише в множині	Приклади
Назви парних предметів	<i>окуляри, ворота, лапки, штани, ножиці,</i>
Деякі збірні речовинні назви	<i>гроші, копалини, надра, вершки</i>
Назви часових понять, дій, процесів	<i>приморозки, сутінки, обжинки, роковини, походеньки, заробітки</i>
Назви ігор	<i>шахи, шашки, піжмурки</i>
Назви абстрактних понять	<i>веселоці, ревноці, пустоці, ресурси</i>
Деякі власні назви	<i>Суми, Черкаси, Чернівці, Кордильєри</i>

Іменники, що вживаються тільки у формі однини та тільки у формі множини, запишіть у дві колонки.

Карпати, Україна, мідь, іменини, двері, Жуляни, нафта, заробітки, Донбас, хащі, боротьба, сукно, терези, Львів, ясна, Суми, молоко, джунглі, сум, макарони, алюміній, бетон, мед, ясла, канікули.

До поданих слів доберіть антоніми-іменники, що вживаються тільки у формі множини.

Світанок, свято.

До поданих слів доберіть антоніми-іменники, що вживаються тільки у формі однини.

Гамір, хвилювання, честь, холод.

Іменники, які позначають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймаються як єдине ціле, називаються збірними. Наприклад: коріння, листя, молодь, дітвора, жіноцтво, гарбузиння.

Збірні іменники не мають форми множини, тому що виражають об'єднання багатьох предметів, які не підлягають лічбі.

Випишіть іменники, що вживаються лише в однині, визначити їх відмінок.

Гей, миле браття! Чи у нас Ясної зброї мало (Леся Українка). Був би у тій місцині невеликий березняк чи вільшаник – замело б уже, закидало падолистом нашу... доріжку (І. Муратов). Або то мало того зела на городі? (Леся Українка). ...Із лівого боку чорніли грядки та невеличкий молодий вишник (Панас Мирний). На вулиці дітвора грає в сніжки.

Провідмініайте подані іменники.

Двері, дріжджі, кросівки, штани.

Складні випадки відмінювання іменників. Закінчення іменників І відміни в орудному відмінку

З'ясуйте, які серед поданих іменників можуть вживатися і в однині, і в множині. Випишіть їх і поставте у форму орудного відмінка.

Птаство, канікули, межа, депо, школа, мрія, доля, молоко, терези, груша, стіна, боротьба, рука, олія, вежа, задача.

Чому закінчення в них різне?

Спробуйте зробити висновок про написання закінчень іменників жіночого роду на *-а (-я)* в орудному відмінку однини. Зверніть увагу на кінцевий приголосний основи.

Запишіть іменники, поставивши їх в орудному відмінку.

Ліщина, земля, лінія, межа, полонина, шабля, хвиля, пісня, країна, пуща, круча, пороша, Лука, суддя, таблиця, Мар'яна, Марія, Софія, гуща, сажа.

Складіть чотири речення, використавши в них іменники, що вживаються тільки в однині та тільки в множині.

Закінчення іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення *-а, -я* або *-у, -ю*.

Іменники середнього роду в родовому відмінку однини закінчуються тільки на *-а* (у твердій та мішаній групах): *міста, села; плеча, прізвища; -я* (-у м'якій групі): *знання, знаряддя, моря, обличчя, поля*.

Іменники чол. роду в родовому відмінку однини мають закінчення *-а* (у твердій та мішаній групах), *-я* (у м'якій групі), коли вони означають:

назви осіб, власні імена та прізвища: *промовця, робітника, Андрія, Дмитра, Дорошенка*; також персоніфіковані предмети та явища: *Вітра, Ліса, Мороза та ін.*

назви тварин і дерев: *ведмедя, вовка, дуба, кілка, коня, пса, ясеня*

назви предметів: *гвинта, замка, малюнка, ножа, олівця, піджака*

назви населених пунктів: *Воронежа, Голосієва, Житомира, Києва, Лондона, Луцька, Харкова*; **але** *-у, -ю* пишеться у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення *-у*: *Давидового Броду, Зеленого Гаю* тощо

інші географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами присвійності *-ов, -ев (-єв), -ин (-їн)*: *Дінця, Орла, Остра, Пирятина, Псла, Пскова, Тетерева*

назви мір довжини, ваги, часу тощо: *гектара, грама, місяця, процента, тижня (але віку, року)*; назви місяців і днів тижня: *вівторка, жовтня, листопада (але листопаду — назва процесу)*; назви грошових знаків: *гроша, долара, карбованця, червінця*; числові назви: *десятка, мільйона*

назви машин та їх деталей: *автомобіля, дизеля, мотора*

терміни іншомовного походження, які означають елементи будови чогось, конкретні предмети, геометричні фігури та їх частини: *атома, катода, конуса, сегмента* тощо, а також українські за походженням суфіксальні слова-терміни: *відмінка, додатка, трикутника* тощо, **але** *виду, роду, синтаксису, складу, способу*

Закінчення *-у* (у твердій і мішаній групах), *-ю* (у м'якій групі) мають іменники чоловічого роду на приголосний, коли вони означають:

речовину, масу, матеріал: *азоту, асфальту, квасу, спирту, але хліба*

збірні поняття: *ансамблю, атласу, реманенту, саду, тексту, товару, хору*; сюди належать назви кущових і трав'янистих рослин: *барвінку, бузку, звіробою, молочаю, очерету, чагарнику, щавлю, ячменю (але вівса)*, а також назви сортів плодових дерев: *кальвілю, ренету, ренкладу та ін.*

назви будівель, споруд, приміщень та їх частин: *вокзалу, танку, даху, заводу, залу, палацу, поверху, сараю, тину, універмагу, але* (переважно з наголосом

на закінченні): *бліндажа, гаража, куреня, млина, хліва*; -а (-я) вживається також в іменниках — назвах архітектурних деталей: *карниза, еркера, портика*; обидва закінчення — -а (-я) та -у (-ю) мають іменники: *мосту й моста, паркану й паркана, плоту й плота, стола й столу*.

назви установ, закладів, організацій: *інституту, клубу, комітету, університету, штабу*

переважна більшість слів зі значенням місця, простору тощо: *абзацу, валу, байраку, краю, лиману, луку, уривку, яру, але горба, хутора тощо*, а також зменшені форми на -к: *ліска, майданчика, ставка, ярка*

явища природи: *вихору, вогню, вітру, граду, грому, дощу, жару, землетрусу*

назви почуттів: *болю, гніву, жалю, страху*

назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя, загальних і абстрактних понять: *авралу, бігу, винятку, галасу, грипу, звуку (але, як термін, звука), але ривка, стрибка, стусана*

терміни іншомовного походження, що означають фізичні або хімічні процеси, частину площі й т. ін.: *аналізу, імпульсу*, а також літературознавчі терміни: *альманаху, епосу, жанру, журналу, міфу, нарису, образу, памфлету, роману тощо*

назви ігор і танців: *баскетболу, вальсу, але гопака, козака*

більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водогону, вододілу, водопроводу, живопису, живоплоту, але електровоза, пароплава*

переважна більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *вибою, випадку, вислову, відбою, відгуку, заробітку, затору*

назви річок (крім уже зазначених), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Амуру, Байкалу, Кіпру, Алжиру, Казахстану, Донбасу*

Увага! У ряді іменників зміна закінчення впливає на значення слова: *алмаза* (коштовний камінь) – *алмазу* (мінерал), *акта* (документ) — *акту* (дія), *апарата* (прилад) — *апарату* (установа), *блока* (у техніці) — *блоку* (об'єднання держав), *буряка* (одиничне) — *буряку* (збірне) і т. ін.

Допомогти загалом орієнтуватись у цих правилах може проста річ: все, що конкретне, можна полічити – має закінчення -а(-я) в родовому відмінку однини, все, що абстрактне, до чого не можна доторкнутись, - закінчення -у(-ю).

Розподіліть слова у дві колонки: у першу із закінченням -а(я), у другу – із -у(ю).

Чоловік, пісок, хрущ, азот, жук, Іван, бузок, очерет, вітер, сум, мороз, настрій, дуб, оптимізм, трактор, спокій, ніж, олівець, маяк, метр, гектар, кілограм, невроз, літр, тиждень, жаль, мільйон, теніс, бокс, крос, вальс.

Перекладіть українською мовою, зважаючи на особливості закінчень іменників II відміни родовому відмінку однини.

По порученню правительства, речь депутата, результаты опыта, курс фунта стерлингов по отношению к доллару, состав блока государств, отсутствие блока питания, деталь еркера, житель Алжира, достижения современного спорта, эпидемия гриппа, нигде ни звука, залог успеха, водитель автобуса, длина канала, площадь квадрата, кружка кваса, приготовление крема для торта, не боятся насморка, заболеть корью.

У поданих реченнях розкрийте дужки, поставивши слова в потрібному відмінку однини чи множини. Підкресліть закінчення. Зробити синтаксичний розбір 1, 3 і 6 речень.

1. Сонце світило на їх з-за Росі й пронизувало зелені (верба), (кущ) високої (осока) коло самого (камінь) в (вода), високий кущ (очерет) з кудлатими китицями, що закривав їх од (млин) (І. Нечуй-Левицький). 2. Нам треба (мир), як води й (повітря), як (хліб) й (сонце),— (мир) треба нам (М.Рильський). 3. Понад ставом вітер віє, встає хмара з-за (лиман) (Т.Шевченко). 4. Йшли вони крізь грози, йшли вони без (край) од (Дніпро) і Волги, (Дон) і (Дунай) (В.Сосюра). 5. Світ який — мереживо казкове! Світ який — ні (край), ні (кінець) (В. Симоненко). 6. Люблю життя, де повно (сонце) й (грюку), і ця любов моя на сто (століття)! (Д. Павличко) 7. Баштан у нього великий, славний — людей повно раз у раз — і (городяни) і (селяни) (Марко Вовчок).

Утворіть словосполучення, дібравши до поданих іменників прикметники.

Болеро; кюре; ватерполо; Боржомі; ему; Гобі; Капрі; Палермо; Сухумі; мосьє; жалюзі; мадам; морзе; сироро; конфеті; івасі; кабаре; шосе.

Закінчення іменників III відміни в орудному відмінку. Словозміна іменників IV відміни

До III відміни належать іменники жіночого роду з нульовим закінченням: ніч, галузь та іменник мати.

Зауваження до відмінкових форм третьої відміни

1. Форми поняття простору (височінь, глибочінь, далечінь, широчінь), крім знахідного та орудного, вживаються рідко; їх замінюють відповідні словоформи першої відміни з суфіксом -ин(а): височин-а, глибочин-а, широчин-а.

2. В орудному відмінку однини іменники третьої відміни мають

закінчення -у (графічно -ю), причому:

- якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного (мавца Буф) та р), то після голосного перед закінченням цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): височінн-ю, віссю, в'яззю, міддю;
- якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (б, п, в, м, ф (мавца Буф), а також на р, щ, то подовження не відбувається: верф'ю, матір-ю, радіст-ю, нехворощ-ю.

3. Для розмежування омонімічних форм родового, давального, місцевого відмінків однини, називного, знахідного, кличного відмінків множини, а також називного і знахідного однини необхідно мати хоча б мінімальний контекст:

не відмовлятися від подорожі; завдячувати подорожі; бути в подорожі до Італії; подорожі допомагають людині; любити подорожі; о подорожі, ви найкращі ліки.

Більшістю відмінкових форм з іменниками третьої відміни збігається іменник *мати*, у якому при відмінюванні з'являється формотворчий суфікс *-ер-*, який в закритому складі переходить в *-ір-*

ВІДМІНОК	ОДНИНА	МНОЖИНА
НАЗИВНИЙ	<i>мат-и</i>	<i>мат-ер-і</i>
РОДОВИЙ	<i>мат-ер-і</i>	<i>мат-ер-ів</i>
ДАВАЛЬНИЙ	<i>мат-ер-і</i>	<i>мат-ер-ям</i>
ЗНАХІДНИЙ	<i>мат-ір</i>	<i>мат-ер-ів</i>
ОРУДНИЙ	<i>мат-ір'-ю</i>	<i>мат-ер-ями</i>
МІСЦЕВИЙ	<i>(у) мат-ер-і</i>	<i>(у) мат-ер-ях</i>
КЛИЧНИЙ	<i>мат-и</i>	<i>мат-ер-і</i>

Провідмініайте подані іменники.

Височінь, піч, радість, жовч, нехворощ.

До IV відміни належать іменники середнього роду, а саме:

- а) іменники, що при відмінюванні одержують суфікс *-ен-* (*ім'я - імені, плем'я - племені*);
 - б) іменники, що при відмінюванні дістають суфікс *-ат-* (*-ят-*) (*лоша – лошати, ягня – ягняти*).
 - Іменників першого типу дуже мало.
 - Іменники, що при відмінюванні одержують суфікс *-ат-* (*-ят-*), становлять в українській мові численну групу. За лексичним значенням — це назви молодих тварин і птахів (*теля, лоша, курча, горобеня, поросля, щеня, кошеня, каченя, курча, вороня...*). Сюди
-

належать і назви малих предметів (*санчата*) чи пестливі назви частин тіла (*оченята, ноженята, рученята*). Уживаються тільки у формі множини. Одержавши суфікс *-к(о)*, іменники на означення молодих і малих тварин переходять до другої відміни: *телятко, кошенятко, поросятко...*

Увага! У назвах тварин знахідний відмінок множини може бути рівний називному або родовому: *пасу телят* або *пасу телята*.

Провідмінійте подані іменники.

Ім'я, лоша, тигреня.

Поставте іменники в родовому й орудному відмінках однини та поясніть їх правопис.

Галузь, подорож, сталь, міць, височінь, загибель, жовч, якість, доповідь, смерть, відповідь, галчення, гуся, хлоп'я, далечінь, мідь, голуб'я, коліща.

Поставте іменники в орудному відмінку однини і запишіть у три колонки: 1) у першу ті, у яких букви подвоїлися; 2) у другу ті, у яких букви не подвоїлися; 3) у третю ті, у яких вжито апостроф.

Зніяковість, емаль, шерсть, подорож, кров, смерть, ожеледь, жовч, верф, вживаність, снасть, Об, радість, гниль, старість, далеч, мати.

Ключ. У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову В. О. Сухомлинського «*Треба тонко відчувати три речі: ...*».

Запишіть подані іменники в О. в. однини в три колонки: 1) у яких відбувається подовження приголосних; 2) у яких подовження не відбувається; 3) у яких уживається апостроф.

Домовленість, цінність, діяльність, любов, свідомість, безліч, мораль, якість, потужність, верф, мить, гостинність, подорож, мати, зелень, ртуть, кров.

Перепишіть речення, розкриваючи дужки, слова поставте у відповідному відмінку.

1. У (*Щеня*) якого розуму питати? 2. Аж суне Вовк — такий страшенний та здоровенний! Та так прямисінько до нашого (*Ягня*). (*Ягня*) нікуди тікати. 3. Ет, реп'яхами дорікаєш! — сказав Бровко. — А пам'ятаєш, як у пекарні був (*щеня*)? 4. Діти-молодята! І (*дівча*) і (*хлоп'я*)! Годі бігати і скакати: буду загадку казати. 5. Спитав я (*голуб'я*) моїх: Що ж воно бігало в дорозі? (*За Л.Глібовим*)

Виконайте тестові завдання.

1. До третьої відміни належать усі іменники рядка

А вість, якість, куліш;

Б постать, мати, стать;
В тінь, нежить, гармонь;
Г повінь, осінь, Сибір;
Д печать, лінь, стиль.

2. До четвертої відміни належать усі іменники рядка

А плем'я, полум'я, ім'я;
Б сім'я, дитина, курчатко;
В маля, дівча, ластовенятко;
Г козеня, курча, слоненя;
Д тім'я, ведмежа, криця.

3. В О. в. однини подовжуються всі іменники в рядку

А сіл..ю, міц..ю, кров..ю, радіст..ю;
Б ненавист..ю, матір..ю, міц..ю, ніжність..ю;
В піч..ю, блакит..ю, річ..ю, печал..ю;
Г памороз..ю, свіжіст..ю, жовч..ю, дикіст..ю;
Д емал..ю, шерст..ю, верф..ю, гнил..ю.

4. Суфікси -ат-, -ят- з'являються при відмінюванні всіх іменників у рядку

А вим'я, плем'я, зайча, ягня;
Б ім'я, курча, лоша, дівча;
В пташеня, вовченя, тім'я, ластів'я;
Г дитинча, білча, козеня, дівча;
Д цуценя, кошенья, слоненя, плем'я.

5. В О. в. однини всі іменники пишуться з апострофом у рядку

А щиріст..ю, кров..ю, памороз..ю, свіжіст..ю;
Б зелен..ю, блакит..ю, Об..ю, сіл..ю;
В жовч..ю, зняковіліст..ю, старіст..ю, подорож..ю;
Г смерт..ю, снаст..ю, матір..ю, далеч..ю;
Д кров..ю, Перм..ю, верф..ю, любов..ю.

6. Суфікс -ен- з'являється при відмінюванні всіх іменників у рядку

А слоненя, маля, теля, ім'я;
Б плем'я, вим'я, тім'я, ім'я;
В дівча, хлоп'я, білча, мишеня;
Г ягня, дитя, вим'я, маля;
Д плем'я, вим'я, тім'я, сім'я.

7. Правильно записано всі слова в рядку

А річчю, верф'ю, любов'ю, сіллю;
Б радістю, ніччю, заздрісттю, нехворощу;
В міццю, залежністтю, матір'ю, халатністю.
Г кроввю, милістю, блакит'ю, кривністю;
Д сілью, нехворощ'ю, Оббю, далеччу.

8. Укажіть, у яких рядках тільки іменники на позначення малих істот

А зайча, дитя, маля, дівча;

Б теля, курча, жирафеня, козеня;

В ім'я, ягня, білча, цуценя;

Г дитя, маля, хлоп'я, плем'я;

Д свиня, кошеня, ластів'я, горобеня.

9. Укажіть, у яких рядках правильно утворені форми Р. в. множини іменників III відміни

А зустрічей, ночей, тіней, розповідей;

Б областей, розповідей, подорожів, тінів;

В речей, смертей, матерей, вживаності, радостей;

Г матерів, подорожей, костей, тіней;

Д ночів, матерів, печалей, речей.

10. Увідповідніть іменники з їхніми відмінками

1 імен	А Р. в. однини
2 курчаті	Б Р. в. множини
3 лошам	В Д. в. однини
4 племені	Г О. в. множини
5 з кошенятами	Д О. в. однини

Особливості кличного відмінка

Звертання переважно є іменниками.

Звертання до людини українською мовою – іменник чоловічого чи жіночого роду в кличному відмінку.

Звертатися до людини в називному відмінку не бажано!

Оленка, прочитай це речення. Ольга Миколаївна, я сьогодні не виконав вправи. (Порушення граматичної норми – граматична помилка).

Як правильно утворити кличний відмінок

Чоловічий рід	Жіночий рід
___ а -о: Миколо!	___ тв. -о: Ольго! Петрівно!
___ тв. -е: Вікторе!	___ м'як., шипл. -е: земле, душе!
___ м'як. -ю: Сергію!	___ м'як. (неформальне, ласкаве) -
___ ч, ш -у: слухачу, товаришу,	ю: Олю, доню!
Івановичу!	___ м'як. я (два звуки) -є: Зоє!
___ ж -е: стороже!	Увага! Катре, Насте!
деякі на -ець -че: хлопче, отче,	
старче, молодче, шевче, женче,	

кравче (не прізвища)

із суфіксами **-ок-, -ик-, -к- -у:** *батьку, провіднику!*

Увага! *Сину, діду, тату, Ігорю, Олегу (Олеже)!*

У кличному відмінку множини іменники мають форму, однакову з називним: *брати, робітники; діячі, товариші; краї, учителі; моря, села.*

Утворіть кличний відмінок від іменників.

Хлопець, дочка, Ілля, Василько, Наталя, мандрівник, інженер, балерина, ведмідь, Юрій Анатолійович, Ірина Василівна, Софія Зіновіївна, учителька, воля, предметник, Клавдія, Юрко, Олеся, бджола, тато, знавець, Костянтин Микитович, Людмила Миколаївна, Андрій Васильович.

Поставте іменники у форму кличного відмінка. Із перших букв іменників на *-е (-є)* має вийти назва першого прозового твору нової української літератури.

Бабуся, син, мрія, місяць, Олексій, учень, гість, Анастасія, радість, учитель, велетень, Устим, Віталій, читач, солдат, знавець, Микола, Ярослав, край, дідусь.

Напишіть привітання близькій людині, використовуючи іменники в кличному відмінку (10-12 речень, до 1 сторінки).

Творення й відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові

Лінгвістичне спостереження

Що ж ім'я по батькові означає? Звідки воно береться?

Проаналізуйте, від яких імен та яким чином утворилися дані імена по батькові та зробіть висновки.

Степанович ← Степан

Якович ← Яків

Артемівна ← Артем

Олексійович ← Олексій

Ілліч ← Ілля

Валеріївна ← Валерій

Творення імен по батькові

Чоловічі	Жіночі
При творенні вживаємо суфікс <i>-ович</i>	При творенні вживаємо суфікс <i>-івн- (-ївн-)</i>
<i>Дмитро – Дмитрович</i>	<i>Дмитро – Дмитрівна</i>
<i>Петро – Петрович</i>	<i>Петро – Петрівна</i>
<i>Олексій – Олексійович</i>	<i>Олексій – Олексіївна</i>
<i>Андрій - Андрійович</i>	<i>Андрій – Андріївна</i>

Увага! При творенні деяких чоловічих імен по батькові вживаємо суфікси *-ич-, -іч-*

Ілля – Ілліч

Лука – Лукич

Яків – Якович

Кузьма – Кузьмич (Кузьмович)

Сава – Савич (Савович)

Хома – Хомич (Хомович)

Зверніть увагу! При творенні імен по батькові в основах імен відбувається чергування [і] з [о]. Наприклад: *Федір – Федорович – Федорівна*.

В імені Григорій при творенні імен по батькові випадає *ій* – *Григорович, ї* – *Григорівна*; а до основи імені Микола додається *й* – *Миколайович (Миколович), ї* – *Миколаївна (Миколівна)*.

Прочитайте текст, усно розставте розділові знаки.

Більшість імен прожили в нашій мові довге життя проте народилися вони не в Русі-Україні а на батьківщині римлян греків та інших народів.

Грецьких імен прийшло в нашу мову найбільше. У грецькій мові Андрій означає мужній хоробрий Анатолій — східний Артем — здоровий свіжий Галина — ніжна тиха Євген — благородний Ірина — мирна Катерина — морально чиста Микола — переможець Настя — воскресла Олена — обрана Лариса — чайка Софія — мудрість Тарас — бунтар неспокійний Тетяна — володарка Юрій — хлібороб (За А.Матвієнко).

Від наявних у тексті чоловічих імен утворіть чоловічі й жіночі імена по батькові.

Запам'ятаймо! Прізвища в українській мові належать до класу іменників. За походженням, будовою та особливостями відмінювання їх поділяють на дві групи: а) прізвища іменникової форми: *Кучеренко, Степанчук,*

Горобець, Кушнір; б) прізвища прикметникової форми: Швидкий, Садовський, Заньковецька.

Українські й інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюються як відповідні іменники I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюються за зразками відмінювання відповідних іменників II відміни:

Майборода – Майбороди, Майбороді, Майбороду...;

Гмиря – Гмирі, Гмирі, Гмирю, Гмирею... ;

Гнатюк – Гнатюка, Гнатюкові (Гнатюку) ...;

Заєць – Зайця, Зайцеві (Зайцю) ... ;

Іваньо – Іваня, Іваньові (Іваню)...;

Панібудьласка – Панібудьласки, Панібудьласці...;

Симоненко – Симоненка, Симоненкові (Симоненку)

Жіночі прізвища на приголосний та -о, -й не відмінюються: *Марії Сенік, Надії Балій, з Ніною Байко.*

Аналогічні чоловічі прізвища відмінюються як відповідні іменники: *Василя Сеніка, Михайлові Балієві, з Андрієм Байком.*

У давальному й місцевому відмінках імена можуть мати паралельні форми: *(на) Василю (Василеві).*

Провідмінняйте.

Данилюк Танасій Степанович, Данилюк Галина Миколаївна.

Уживаймо правильно

Олені Черних, Олегом Черних;

Тетяну Жарких, Вікторові Жарких;

Тамарою Поляруш, Олегом Полярушем;

сестри Бойко, брати Бойки;

сестри Тельнюк, брати Тельнюки;

Сергій Майборода, Сергій і Петро Майбороди;

Ольга та Ігор Мотричі; родина Мотричів.

Відмінюймо правильно

Карпенко-Карий — Карпенка- Карого;

Нечуй-Левицький — Нечуя-Левицького;

Ользі Володимирівні Коваленко;

Олегові Володимировичу Коваленку.

Запишіть, поставивши імена по батькові у правильній формі.

Покликати Сергій Антолійович Фурсенко, зустрітися з Олена Тимофіївна Фурсенко, надати Микола Григорович Плющ, прийти до Марина Ігорівна Плющ.

Складіть цікаву розповідь (12-15 речень) про себе й однокласників, використовуючи імена по батькові своїх учителів.

Запишіть прислів'я та приказки, обравши правильний варіант закінчення.

1. Голова без (розум), як ліхтар без свічки. 2. У кого в голові капустиана розсада, тому не додасть (розум) і посада. 3. Від теплого (слово) і лід розмерзається. 4. Буває, що й теля (вовк) хапає. 5. Дружні сороки й (орел) заклюють. 6. Ложка (дьоготь) зіпсує ложку (мед). 7. Посеред зими (лід) не випросиш у куми. 8.(Дим) без (вогонь) не буває.

Оберіть правильний варіант.

Розгорнути (відкрити)книжку, спало на думку (прийшло в голову), цієї миті (в даний момент), бути відповідальним (нести відповідальність), скасувати (відмінити) замовлення, викладати (виложувати) товар, визначати (оприділяти) асортимент, встановити (поставити) ваги, важільні (вагові) терези, ваговимірювальне (вагове) обладнання, споживчі (споживацькі) властивості виробів.

Визначте рід поданих іменників та запишіть їх у відповідні колонки таблиці, утворюючи з ними словосполучення. Назвіть орфограми.

Біль, ваніль, нежить, суміш, висип, жовч, Сибір, туш, продаж, фланель, шампунь, путь, степ, мігрень, кір, розкіш, дріб, папороть, пил, бязь.

Відредагуйте речення, знайшовши порушення морфологічних норм сучасної української літературної мови.

1. По її очам видно всю біль, всю гіркоту розчарування. 2. Передайте ці два документа Старко Тарасу Анатолійовичу. 3. До акту перевірки можуть додаватися документи або їхні копії, які свідчать про факти порушень. 4. З тисячу дев'ятисот дев'яноста другого року частка США в іноземних інвестиціях в економіку України скоротилася з двадцять відсотків до шістнадцять цілих чотири десятих відсотку, частка Німеччини – з двадцять відсотків до шість цілих дві десятих відсотку. 5.Давайте поміркуємо над тим, чи має ввічливість національність. 6. Подивившись кінофільм «Чорна рада», мені стала зрозумілою суть однойменного роману П.Куліша. 7. Не повинні

ігноруватися законні побоювання щодо можливих впливів на оточуюче нас середовище.

З'ясуйте, які частини мови узгоджуються. Запишіть словосполучення, узгодивши їх.

Кусюч... цеце, дворічн... кольрабі, велетенськ... цунамі, насичен... хакі, тонк... філігрань, смачн... рагу, маленьк... кенгуру, зелен... фейхоа, тепл... сирок, красив... па-де-де, стар... собака, зоран... рілля, величезн... консоль, розквітл... папороть, висок... насип, вчен... ступінь, досвідчен... адвокат Олена Іванівна, сильн... нежить, мильн... шампунь, математичн... степінь, далек... путь, легк... фланель, солодк... ваніль, гірк... полин, гостр... біль, далек... Сибір, багаторічн... фенхель, смачн... каберне, батьків... мачете, міцн... бренді, свіж... сулугуні, корисн... манго, індійськ... шимі, японськ... кабукі.

Перевірте свої знання, дописавши закінчення. Якщо є слова, що мають паралельні закінчення, запишіть їх поряд.

Відділ..., трест..., номер..., інститут..., проект..., акт..., ювіле..., контрол..., підрядчик..., термін..., блок..., лист..., рахунок..., зміст..., контракт..., пункт..., матеріал..., прийом..., обсяг..., листопад..., генератор..., завод..., замовник..., вклад..., представник..., розрахунк..., матеріал..., конкурент..., період..., факт..., банк..., показник..., мигдаль..., моралізм..., пірует..., приклад..., Суздаль..., Талас, тоннаж..., тренінг..., Чернігів..., Ярославль...

Від поданих слів утворіть форми кличного відмінка, звертаючись у листах з проханням до партнерів, клієнтів, спонсорів, колег.

Пан, пані, добродій, колега, ректор, директор, міністр, професор, президент, товариство, учитель, пан ректор, пан міністр, пан президент. Ігор Степанович, Юрій Дмитрович, Валентин Борисович, Валентина Олександрівна, Лідія Дмитрівна, Олександра Юхимівна, Сава Андрійович, глибокоповажний Віталій Ігорович, Валерія Іванівна, Інна Яківна, Євген Вікторович, вельмишановний Євген Степанович, Євгенія Львівна; кравець Петро; шановний знавець.

Від поданих іменників утворіть родовий відмінок множини.

Галузь, стаття, зусилля, кілограм, доповідь, відповідь, гривня, підошви, помідор, шорти, подорож, шати, боти, башкири, сандалі, ласти, кеди, паралель, медаль, туфлі, ампер, апельсин, кілограм, бутси, кочерга, гланди, вірмени, болгар, грузини, монголи, солдат, суддя, гуслі, гринджоли, кримчани, цигани, шпроти, ікла, панчохи, молдавани.

Запишіть у формі Р. в. однини, прокоментуйте закінчення.

Баланс, протез, архів, облік, факт, спадкоємець, комітет, вексель, вихор, вантаж, конус, кодекс, поверх, університет, експорт, прибуток, порох, варіант, спирт, хор, гурт, теніс, бальзам, канал, тин, вокзал, туман, біль, страх, карниз, квас, сектор, кілок, землетрус, гріш, колектив, інститут, простолюд, майдан, успіх, загал, радіус, ячмінь, гараж, семестр, замо́к, дисплей, атом, конфлікт, регрес, чагарник, пріоритет, ажіотаж, паритет, родовід, бюлетень, метраж.

Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові, прокоментуйте їх написання.

Сергій, Олег, Валерій, Григорій, Микола, Лука, Хома, Ігор, Георгій, Ілля, Анатолій, Віталій, Андрій, Назар, Марко, Матвій, Олександр, Аркадій, Наум, Гнат, Денис, Вадим, Богдан, Йосип.

Провідмініайте подані імена та прізвища, подаючи, де можливо, паралельні форми.

Катерина Нечуйвітер, Петро Ткаченко, Назар Гринів, Марія Іванців, Михайло Ковалишин, Надія Павлишин, Ольга Сокирко, Дмитро Черняк Підгірський, Галина Лісова-Кравчук, Дмитро Ковалів, Оксана Ковалів, Олександр Петров, Мирослав Гаврилишин, Тетяна Дмитришин, Ольга Неділько-Волошина, Анатолій Швець, Людмила Середя-Хоменко, Тамара Волошинович, Павло Чорний-Діденко, Олена Загородня-Литвин.

Запишіть у кличному відмінку.

Добродій Гнатишин, брат Михайло, добродійка Тетяна, друг Олег, товариш Віталій, сторож Василенко, пан Ковалишин, Наталія Дмитрівна, Петро Васильович, Катерина Петрівна, пані Надія, пан Іванців, колега Михайло, Ілля Сорока, добродій Сорока, пан Стебленко, Володимир Хомич, друг Клименко, добродійка Сорока, студент Петренко, друг Гриць, пані Ковалів, товариш Ткачук, лікар Гнатенко, добродій Бобров, колега Лисюк, сестра Оленка, Ганна Михайлівна, Соломія Дмитрівна, Ілля Хомович.

Систематизація знань та вмінь за темою

«Морфологічна норма»

I варіант

Завдання 1-4 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише ОДИН ПРАВИЛЬНИЙ. Виберіть правильну відповідь

Прочитайте фрагмент поезії.

Струшується сад, як парасолька.

Мокрі ниви і порожній шлях...
Ген корів розсипана квасолька
Доганяє хмари у полях (Л.Костенко).

1. Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників І відміни

А 3 Б 4 В 5 Г 6 Д 7

2. Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників

А 5 Б 6 В 7 Г 8 Д 9

3. У якому відмінку вжитий іменник *полях*

А родовому Б давальному В знахідному
Г орудному Д місцевому

4. Іменник *хмари* є

А підметом Б присудком В додатком
Г означенням Д обставиною

Завдання 5-18 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише ОДИН ПРАВИЛЬНИЙ. Виберіть правильну відповідь

5. Усі іменники належать до істот у рядку

А гурт, дівчинка, собака, лисиця Б син, робітник, Сашко, покійник
В рій, сестра, комбайнер, домовик Г зошит, учень, день, юнак
Д мандрівник, інженер, рак, мікроб

6. Чоловічий рід мають усі іменники рядка

А Микола, рахівник, капітан, любов Б доповідь, ліс, міст, вікно
В директор, шампунь, собака, вихор Г степ, кір, Сибір, шосе
Д біль, професор, лікар, зустріч

7. Правильно поєднано всі іменники з прикметниками в рядку

А сильний торнадо, великий ГЕС Б довгий путь, усміхнена мадам
В смачне боржомі, зелений Капрі Г смачна путасу, добротне бюро
Д вимогливе журі, довгостроковий ембарго

8. Усі іменники мають лише форму множини в рядку

А театри, постаті, козаки, вила Б штани, межі, меблі, піхота
В парфуми, Піриней, Ківерці, шаровари Г молодь, окуляри, шахи, робітники
Д древнощі, ресурси, гроші, заручини

9. Невідмінювані усі іменники рядка

А камікадзе, каное, ківі, кімоно Б резюме, ательє, Тбілісі, стегно
В авто, бюро, депо, дитя Г леді, меню, метро, відро
Д фрау, шосе, шоу, тістечко

10. У знахідному відмінку вжито іменник

А у товаристві *боярина* Б обняв *тисяцького*
В поїхати до *князя* Г тайкома від *киян*
Д на великому *подвір'ї*

11. Невідмінювані всі іменники рядка

А кенгуру, колібри, хобі, хокей

Б чай, какао, кіно, авокадо

В Андре, Аліса, Арно, Барбі

Г меню, інтерв'ю, кашне, турне

Д парі, поні, попури, пальто

12. Усі іменники мають лише форму однини в рядку

А бетон, кропива, лижі, заздрощі

Б розарій, гречка, полуниці, група

В молоко, студентство, дітвора, волосся

Г Різдво, збіжжя, лінощі, урок

Д череда, птаство, сметана, вечорниці

13. Усі іменники належать до м'якої групи

А поле, знання, Ілля, серце

Б надія, гілля, день, стаття

В уміння, рілля, море, сувенір

Г насіння, зілля, віче, сонце

Д воля, абажур, плащ, мир

14. Усі іменники мають лише форму множини в рядку

А ворота, солодощі, Карпати, сміливість

Б Суми, Черкаси, відвідини, заручини

В аліменти, граблі, свята, вершки

Г весілля, макарони, школярі, помії

Д метро, Кутаїсі, уроки, роковини

15. Правильно записані всі форми кличного відмінка в рядку

А Вікторе Петровичу, Ольго Олександрівно, Павло Івановичу

Б Світлано Сергіївно, Інно Павлівно, Василе Борисовичу

В Ганно Миколаївно, Дмитре Володимировичу, Петре Михайловичу

Г Ярославє Євгеновичу, Софію Олексіївно, Миколо Андрійовичу

Д Віталіє Богдановичу, Ніно Романівно, Галино Савівно

16. Усі іменники в Р. в. мають закінчення -а, -я

А абонемент, абсорбент, імпульс, їжак

Б багатостатник, велосипед, закон, абориген

В вазелін, абонент, загарбник, кабачок

Г ваговоз, абрикос, елеватор, снот

Д абсолют, Валентин, жест, кабінет

17. У кличному відмінку закінчення -е(-є) мають усі іменники в рядку

А ювіляр, галузь, молодість, верф

Б бульвар, екран, пуща, мавпа

В аркуш, молодець, рибчина, барокко

Г молодець, змія, ректор, корогва

Д ведмідь, столяр, мужність, лікар

18. Граматичну помилку допущено в рядку

А довга путь, мудра леді, цікава гінді

Б прийшла міс, білий тюль, багатолюдне метро

В барабанний дріб, приємний конферансьє, багатолюдне Онтаріо

Г широка авеню, смачна путасу, рожева гуаш

Д різкий біль, весь Перу, холодне торнадо

Завдання 19-20 передбачають установлення відповідності. До кожного рядка, позначеного ЦИФРОЮ, доберіть відповідник, позначений БУКВОЮ

19. Установіть відповідність

<i>Граматичне значення іменника</i>	<i>Приклад</i>
1 іменник, рід якого не визначається	А вечорниці
2 іменник спільного роду	Б тюль
3 іменник чоловічого роду	В сирота
4 іменник жіночого роду	Г путь Д пальто

20. Установіть відповідність між іменниками та відмінами, до яких вони належать.

<i>Відміна</i>	<i>Іменники</i>
1 перша	А водень, хліб, село, обличчя
2 друга	Б лопата, нація, суддя, непосида
3 третя	В мати, прозорість, річ, ніжність
4 четверта	Г гусеня, крило, соловей, курча Д ім'я, лоша, кошеня, плем'я

21. Із поданого речення випишіть іменники, визначте їх граматичні ознаки.

Мені наче сниться: хтось хитає мене у колисці, а хтось сміється наді мною тихесенько.

II варіант

Завдання 1-4 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише **ОДИН ПРАВИЛЬНИЙ**. Виберіть правильну відповідь

Прочитайте фрагмент поезії

Кохана земле, всім своїм єством
Я завше твій, як ти моя, Україно,
Зігрій мене своїм ясним теплом,
Благослови у путь малого сина! (В.Гуменюк)

1. Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників II відміни

А 3 Б 4 В 5 Г 6 Д 7

2. Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників

А 5 Б 6 В 7 Г 8 Д 9

3. У якому відмінку вжитий іменник *путь*

А родовому Б давальному В знахідному
Г орудному Д місцевому

4. Іменник Україно є

А підметом Б додатком

В означенням Гобставиною

Д не є членом речення

Завдання 5-18 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких лише ОДИН ПРАВИЛЬНИЙ. Виберіть правильну відповідь

5. Закінчення -е(-є) у формі кличного відмінка мають усі іменники в рядку

А друг, Григорій, пісня, Київ Б земля, Зоя, директор, подруга

В художниця, козак, Степан, мрія Г Надія, школяр, добродій, Віктор

Д хлопець, Іван, площа, товариш

6. Невідмінювані всі іменники рядка

А рондо, графіті, гінді, кенгуру

Б ситро, тире, авокадо, кашпо

В Колорадо, Міссурі, (Оксана) Шевченко, (Сергій) Ольхович

Г болеро, денді, динамо, відро

Д ООН, НАТО, Конго, Дніпро

7. Усі іменники мають лише форму однини в рядку

А доктор, солодощі, футбол, щастя

Б ненависть, сміливість, Дніпро, веселощі

В Київ, двері, граблі, бадилля

Г віск, цемент, гіпс, гнів

Д стаття, ключ, пюре, ліки

8. Правильно поєднано всі іменники з прикметниками в рядку

А симпатичне шимпанзе, невдячний протеже

Б від'ємне сальдо, європейське турне

В старе піаніно, веселе поні

Г загадковий Капрі, повноводний Міссурі

Д затишне купе, смачний манго

9. Чоловічий рід мають усі іменники рядка

А лист, край, рояль, піч Б пень, дядько, дріб, запит

В шлях, папір, адреса, живопис Г бір, степ, жаль, нехворощ

Д Керч, овоч, продаж, хлопчєня

10. Жіночий рід мають усі іменники рядка

А качка, антресоль, путь, фрау Б ваніль, машинопис, мрія, бідолаха

В опис, криза, президія, папороть Г бандероль, рукопис, волошка, пригода

Д рояль, вуаль, недотепа, пил

11. Неправильно визначений відмінок іменника у словосполученні

А з ранньої весни — родовий Б бувала в степу — місцевий

В ховається по балках — давальний Г пішов у ріст — знахідний

Д побачила магазин — знахідний

12. Усі іменники належать до істот у рядку

А день, юнак, рак, народ Б малюк, дівча, спортсмен, учительство

В осока, лаборант, юнь, олень Г суддя, капітан, мрець, лектор

Д капіляр, санітар, архітектор, інвентар

13. Усі іменники в Р. в. мають закінчення -а, -я

А аванс, вазон, журналіст, інстинкт

Б інцидент, авіамоделізм, кавун, журналіст

В вагон, Євдоким, єпископ, жайворон

Г багатокутник, вакуум, загін, стіл

Д задум, авантюризм, живопис, інсульт

14. У кличному відмінку закінчення -е(-є) мають усі іменники в рядку

А Тарас, Леонід, козаченько, кінь Б голуб, Стамбул, край, барвінок

В друг, хліб, Остап, дзвін Г льон, сум, лицар, звір

Д слово, Бог, земляк, вовк

15. В орудному відмінку матимуть закінчення -єю всі іменники в рядку

А вода, тиша, краса, площа Б планета, думка, людина, нафта

В дума, круча, груша, рука Г пшениця, вишня, земля, в'язниця

Д акація, ідея, мова, лілея

16. Допущено помилку в рядку

А познайомитися з Коваленком Андрієм Петровичем

Б довірити Богдан Інні Олексіївні

В зустрітися з Петруком Григором Тарасовичем

Г побачити Сидоренко Степана Богдановича

Д дивитися на Іванюк Жанну В'ячеславівну

17. Усі іменники належать до м'якої групи в рядку

Апсалтир, туш, бюро, тунель Б відерце, край, пухир, писар

Вдолар, праця, розуміння, суцвіття Гякір, гай, плече, доля.

Д стілець, обрій, янтар, декоратор.

18. Визначте рядок, у якому всі іменники вживають тільки в однині

А рідня, дорога, Альпи, двері Б молотьба, сани, пестоці, витрати

В будинок, цукор, гілля, тополя Г студентство, дріжджі, добро, жовтизна

Д бензин, людство, чуйність, Закарпаття

Завдання 19-20 передбачають установлення відповідності. До кожного рядка, позначеного ЦИФРОЮ, доберіть відповідник, позначений БУКВОЮ

19. Установіть відповідність

Граматичне значення іменника

Приклад

1 іменник, рід якого не визначається

А турне

2 іменник спільного роду

Б замазура

3 іменник чоловічого роду

В канікули

4 іменник жіночого роду

Г ваніль

Д собака

20. Установіть відповідність між іменниками та відмінами, до яких вони належать.

Відміна

1 перша

2 друга

3 третя

4 четверта

Іменники

А старець, ставлення, спогад

Б суддя, стежина, лівша

В сміливість, скрижаль, мати

Г двері, бюро, депо, вартовий

Д ім'я, галчєня, курча

21. Із поданого речення виписіть іменники, визначте їх граматичні ознаки.

Співай, нєнько, тихесєнько, як давно співала, коли мене до сну колисала.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРОК

Верготі Лідія Танасіївна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Чорноморської гімназії №1 Чорноморської міської ради Одеської області

Космакова Наталія Володимирівна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Одеського НВК «Гімназії №2» Одеської міської ради Одеської області

Максютіна Олена Геннадіївна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Одеської загальноосвітньої школи №38 I- III ступенів Одеської міської ради Одеської області

Перчеклій Тетяна Іванівна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Чорноморської гімназії №1 Чорноморської міської ради Одеської області

Свінтковська Світлана Андріївна – старша викладачка кафедри методики викладання і змісту освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Ткаченко Світлана Іванівна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Великодальницького НВК «Школа-гімназія» Біляївського району Одеської області

Чабан Олена Володимирівна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Дачненської загальноосвітньої школи I- III ступенів №1 Біляївського району Одеської області

Шинкаренко Тетяна Анатоліївна – учителька української мови та літератури вищої категорії, учителька-методистка Чорноморської загальноосвітньої школи №4 I-III ступенів Чорноморської міської ради Одеської області

Список використаних джерел

1. Вербовий О., Вербова Н. Тренувальні вправи з орфографії. Українська мова та література. 2006. № 10 – 11 (457 – 458). С.14 – 15.
2. Глазова О.П., Дика Н.М. Рідна мова. 5 клас: плани-конспекти уроків. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 368 с.
3. Дудка О.О., Шевелева Л.А. Українська мова: довідник. 5-9 класи. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. – 416 с.
4. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова. 5 клас: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2013. – 256 с.
5. Колосовська Т.М., Марченко А.С., Уліщенко В.В. Українська мова та література. 5 клас: Зошит для самостійних та контрольних робіт: 3-тє вид., доп. та переробл. – Х.: ФОП Співак В.Л., 2011. – 144 с. – (Серія «Тест-контроль»).
6. Максименко В.Ф. Орфографічний тренажер. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 272 с.
7. Матеріали Вікіпедії / URL: [htt: ukwikipediaorgwiki](http://uk.wikipedia.org/wiki)
8. Матеріали Словопедії / URL: [htt: slovo.org.ua](http://slovo.org.ua)
9. Матеріали сайту Усі уроки української мови / URL: <https://www.schoollife.org.ua/category/faily/usi-uroky-ukrajinskoji-movy-ta-literatury/5-klas-ukrajinska-mova>.
10. Методична скарбничка: Методичні розробки із усіх предметів. Урок. Незмінні і змінні слова / URL: [htt://metoduchka.com/vyvcheni-nezminni-i-zminni-slova](http://metoduchka.com/vyvcheni-nezminni-i-zminni-slova).
11. Мілянєвський Е. Шкільний довідник з української мови. 5-11 клас. Тернопіль: Астон, 2015. – 208 с.
12. Могильницька Г.А. Звук до звука – вийде слово, ой цікава рідна мова / Посібник для самонавчання та саморозвитку.– Одеса: Друкарськийдім, 2009. – 254 с.
13. Немирівська Н. Фонетика. 5 клас / URL: learningapps.org/view1659338.
14. Нікішина Т.В. Усі дидактичні матеріали з української мови в 5 класі. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 192 с.
15. Онишків С.В. Творчі завдання з української мови / О.П.Онишків, Я.Ф.Морська. – Київ, 2006.
16. Плотнікова А. Фонетика. Графіка. Орфографія / URL: <https://learningapps.org/view1349300>.
17. Плющ М. Я. Вивчення морфології в 5 – 6 класах / М. Я. Плющ. – К., 1998. – С. 24 – 45

18. Скуратівський Л., Шелехова Г., Скуратівська Г. та ін. Тестові завдання з української мови: для 5 кл.; за аг. Ред. Л. Скуратівського. Київ: КІМО: РУТА, 2001. – 132 с.
19. Сучасний український правопис. Практичний довідник. Укладач Попко О.Г. – Харків: ФОП Співак Т.К., 2008. – 192 с.
20. Тележкіна О.О. Говоримо та пишемо українською правильно і красиво. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 248 с.
21. Томчишина Т. Поширені та непоширені словосполучення/ URL: <https://learningapps.org/view.1746173>.
22. Українська мова: довідник-порадник / У.Д.Данильцова. – К.: Літера ЛТД, 2009. – 224 с.
23. Українська мова. Завдання для тематичного контролю знань. 5 клас. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 80 с.
24. Українська мова: лайфхаки / І.Г. Хворостяний. – Харків: Вид-во «Ранок», 2018. – 288 с.
25. Українська мова. Словник-довідник. Правила написання слів. Пунктуаційні правила. Словники української мови / Укладач О.В.Підгайна. – Х.: Країна мрій, 2008. – 304 с.
26. Українська мова. Тести. 5-11 класи: посібн. / уклад. Н.В.Гуйванюк, В.Є.Бузинська, О.В.Кадрощук та ін. – Київ: ВЦ «Академія», 2009.
27. Українська мова та література. Комплексні варіанти завдань у формі ЗНО та ДПА. Зошит 1 / О.В. Куриліна, Г.І. Земляна. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2018. – 108 с.
28. Усе про просте речення: навчальний посібник / Г.А.Могильницька. – К.: Академвидав, 2013. – 424 с.
29. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. Київ: Освіта, 2002. – 254 с.
Інтернет-ресурси
30. <http://interactive.ranok.com.ua/theme/contentresults/serednya-ta-starsha-shkola/ykranska-mova-9-klas-dlya-ros-shkl/8916-tema-5-skladne-rechennya-z-rznimi-vidami-spolychnikovogo-bezspolychnikovogo-zvyazky/15754-proyiti-test?entertest=0>
31. <https://znaniya.com/task/36319251>
32. Захарійчук М.Д., Мовчун А.І. Українська мова. Підручник для 4 класу — Режим доступу: <https://pidruchnyk.com.ua/652-ukrayinska-mova-zaharychuk-4-klas.html>
33. [Порощук В. П. Українська мова. 4 клас.// Розробки компетентнісно орієнтованих уроків. – 2017р.](#)
34. Тест. Дієслово — Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/test-dieslovo-4-klas-222410.html>

35.Цікаві вправи для вивчення теми "Прислівник" — Режим доступу:
<https://vseosvita.ua/library/cikavi-vpravi-dla-vivcenna-temi-prislivnik-60341.html>